

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 2

БЕОГРАД, 1933 ГОДИНЕ

КЊИГА 3

XXXII РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 28 МАРТА 1933 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. АНТЕ ПАВЕЛИЋ

и

Потпретседници:

ЈОВАН АЛТИПАРМАКОВИЋ

и

Др. ФРАН НОВАК

Секретар

МИЛАН Л. ПОПОВИЋ

Присутна су сва господа Министри.

ПОЧЕТАК У 9,10 ЧАСОВА.

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника XXXI редовног састанка;

2. — Саопштење о законском предлогу сенатора г.г. Ивана Хрибара и другова против зеленашког трговања са штедним улошцима;

3. — Молбе, жалбе и резолуције;

4. — **Дневни ред:** Наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за буџетску годину 1933-34.

Предлог буџета примљен је у начелу. Примљени су буџети: Врховне државне управе, Пензије и инвалидске потпоре, Државни дугови, буџет Министарства правде и буџет Министарства просвете.

Говорници: Светозар Томић, Јово Бањанин, извештач др. Мирослав Плој, Минист. правде Божидар Максимовић, Димитрије Илиџановић, др. Васо Глушац, др. Станко Шверљуга, Иван Хрибар, Милутин Драговић, Министар просвете др. Ра-

денко Станковић, др. Јосип Шиловић, Павле Вујић, Петар Ђурлић, Асим Алибеговић и др. Георг Грасл.

Претседник др. Анте Павелић: Отварам XXXII редовни састанак Сената Краљевине Југославије. Молим господина секретара да изволи прочитати записник прошлог састанка.

Секретар Милан Л. Поповић чита записник XXXI редовног састанка.

Претседник др. Анте Павелић: Имаде ли какве примедбе овако састављеном записнику? (Нема). Примедаба нема, записник се оверовљује. — Молим господина секретара да изволи саопштити законски предлог сенатора г.г. Ивана Хрибара и другова.

Секретар Милан Л. Поповић саопштава: Сенатори г.г. Иван Хрибар и другови подносе Сенату на решење нацрт Закона против зеленашког трговања са штедним улошцима.

Претседник др. Анте Павелић: Овај законски предлог отштампан је, разделиће се господи се-

наторима, па ћемо на једној од наредних седница изабрати нарочити одбор, који ће га проучити и Сенату поднети извештај. — Молим Господина секретара да саопшти приспеле молбе, жалбе и резолуције.

Секретар Милан Л. Поповић саопштава молбе, жалбе и резолуције: Удружења трговаца за Срезове никшићски, шавнићски и из Подгорице; Удружења пензионисаних официра и војних чиновника из Београда; Марка Брођанца и другова из Коритне; Савеза индустријалаца и трговаца дрвима из Сушака; Ивана Банића из Загреба; Удружења хотелијера, ресторатера и гостионичара из Београда и Дубровника; Слетског одбора Соколске жупе из Скопља; Друштва „Меркур” из Вршца, Сарајева и Марибора.

Претседник др. Анте Павелић: Све саопштене молбе, жалбе и резолуције упутиће се надлежном Одбору за молбе и жалбе.

Прелазимо на дневни ред: наставак претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за буџетску годину 1933/34. — Реч има сенатор господин Светозар Томић.

Светозар Томић: Господо сенатори, прилике и време, кад се овај буџет доноси, нису ни споља ни унутра у земљи најпогоднији за наш развитак, за наше политичко-економско сређивање и напредовање.

Друштво народа, које претставља 57 самосталних и независних држава, и које је установљено да чува мир и одржава данашњи *status quo* — већ се почело да љуља. По предлогу Мусолинијевом а по прихвату Макдоналдовом ради се да се створи директоријум од премјера четири европске велике државе: Француске, Немачке, Енглеске и Италије, директоријум са задатком да стоји, како изгледа, изнад Друштва народа и да он буде тај чувар мира и реда у Европи.

И сама помисао за стварање таквог директоријума а немо ли сам предлог — показује ровито, нестално и лабилно стање у данашњој светској политици. До јуче је шест великих сила било као центар Друштва народа, а данас — већ видимо — да су Седињене Државе и Јапан изостали из директоријума за чување мира и одржавање мировних уговора, што значи: оно што је јуче било као сигурно, данас сасвим не постоји или се из основа мења.

Данашњи светски међународни политички проблеми: разоружање, економско-финансијска криза и одржање мира, притискују све државе и све народе скоро са подједнаком тешкоћом. Нико ме данас није сасвим добро и нико није без брига. Доскора се мислило да европски мир, у главном, зависи од односа Немачке и Француске. Ономадашњи састанак Макдоналда и Мусолинија показује да и Италија и Енглеска у том питању играју важну улогу. Мени се пак чини да ни у односима Немачке и Француске, као ни у стварању директоријума за чување мира — не лежи светски мир. Он једино лежи, по моме мишљењу и скромном нахођењу, у сложном, искреном и заједничком раду чланова Друштва народа.

Конференција за разоружање још постоји, али је као болесник који се одржава инјекцијама. Она ни живи ни мре. Оживеће је једино Друштво народа јаком и инергичном изјавом: хоћемо мир.

Господо сенатори, од 57 држава, које су чланови Друштва народа, њих четири петине хоће мир, а непуна једна петина подрива данашњи мир пароллом: ревизија мировних уговора. По срећи или несрећи оних, који траже ревизију мировних уговора, највише је наших суседа. Они нам не желе добра и раде свим силама да нас поцепају и заваде па после да нас, као мале и слабе подјарме било политички било економски и да нам даља судбина зависи од њих. Али захваљујући доследности у вођењу наше спољне политике, на чему имамо да захвалимо нашим досадашњим владама, и држећи се наших старих и опробаних пријатеља, ми нисмо сами. Когод помисли ма штогод против нас, тај нека рачуна и на снаге наших пријатеља. Као што је Француска на Западу, тако је Мала Антанта у средињој Европи, важан чинилац у политичком погледу. Мала Антанта је, с погледом на међународне политичке прилике, Пактом тако везана да према спољнем свету она је једно. Ми смо члан те Мале Антанте, а она по простору долази у Европи одмах иза Русије, а по броју становника после Русије и Немачке. Ми радимо за мир и хоћемо мир, али не бежимо са мегдана.

Господо сенатори, буџет је, како се из њега самога види марљиво и домаћински састављен. Штедња је спроведена свуда и буџет је мањи од садашњег за неких 880 милиона динара. То је добро, а боље би било да нису овакве прилике, па да се није морао буџет толико смањивати. Добро је што се спроводи штедња да се једном раздужимо, јер дужан човек, како веле економисте, није човек; а није добро што су све инвестиције изостале и што су скоро сви радови на државним пословима обустављени. Желети је, да се привредна криза поправи и да буџети расту, нарочито, за државне и опште народне културне потребе.

Једино имам да приметим овом буџету на његовом финансијском закону. Финансијски закон изгледа непроменљива је и непоправима ствар. Он се може назвати општи, широкогрудни и по мало *лични* закон. Он под окриља својих параграфских сила прима многа овлашћења, многа решења и одлуке и даје им силу закона, што то они никада не би добили да се ишло правим законодавним путем. За то молим Краљевску Владу, нарочито господина Министра финансија, да ову напомену приме знању и да Финансијски закон не буде више збир противзаконитих радња и да га сачувају од разних незгодних имена, којим га данас публика назива.

Господо сенатори, нека ми је дозвољено, да овом приликом речем неколико речи и о нашим унутрашњим приликама.

Од нашег доселења у ове крајеве наши мисаони људи радили су, кроз сва времена, да створимо једну јединствену националну државу. Моћним суседима са Истока, са Севера и Запада то није ишло у рачун. Ови су радили свим силама да се та наша народна жеља не оствари. Али на њихову велику жалост, остварила се, истина, тек после нашег дугог робовања и то пошто су две суседне царевине: Турска и Аустрија, у борби са нама и нашим моћним савезницима, пропале и пошто је проливено море наше крви.

Зна се, да у животу народа са извесним догађајима настаје нови живот, ново доба. Први децембар 1918 године, дан је од кога почиње нова

ера у нашем народном и историјском животу. После извојеване слободе, ми смо првог децембра 1918 године, слободно и својеволјно прокламовали уједињење свих Срба, Хрвата и Словенаца у једну слободну, независну националну државу. Вековни се наш сан остварио и ми смо постали своји господари у нашој кући.

Са уласком у своју нову кућу, многи су од нас по нешто туђе и неконструктивног у њу унели. Разни страни утицаји и разне културе оставиле су на нама таквога трага, да смо од првога дана нашега уједињења пошли путем неправилним на изградњи наше заједничке куће, наше сопствене државе. Прво нам је ометало конструктиван рад нескрупулозно партизанство и ситни партијски обрачуни, а доцније, амбиције и крајња нетрпељивост појединих незгодних вођа народа. То је ишло дотле да је морао, неминовно, доћи 6 јануар, кога су сви пријатељи ове државе и сви мисаони људи у земљи одобрили и оберучке прихватили, јер је био потребан. Прелаз из шестојануарског режима у данашње стање дао је септембарски устав, кога смо такође ми сви прихватили. У септембарском уставу стоји: Краљ је заточник народног јединства и државне целине. Он је чувар њихових свагдашњих интереса.

Господо сенатори, после непуне године дана од појаве устава, почело се, прво у иностранству, говорити и писати, да наше унутрашње уређење није добро, није стабилно и чак да је опасно по ред и мир у средњој Европи. Па се те појаве мало по мало почеле појављивати и у нашој земљи. Нашим суседима не иде у рачун да ми будемо срећена земља, да будемо јаки, како би сваки ударац могли одбити, па ма са које стране он долазио, — те су с тога почели врбовати наше ренегате, хранити их и од њих стварати емигрантске мученике. Ови са стране, и како изгледа, неки од наших незадовољника у земљи, ступили су у везу и почеше да и по земљи ничу и растурају се разне пунктације са садржином да наша држава није савременог уређења и да је треба преуредити у федеративном или каквом другом облику.

Ових пунктација било је много и ја о пунктацијама људи изван Народног претставништва нећу много да говорим. Само ћу толико рећи да је невероватно а и несхватљиво да су баш први немари наше заједничке отаџбине, слободне и независне, — данас против ње, против јединства народног и против данашњег облика владавине. Несхватљиво је да су ти људи, који данас предлажу дељење и парчање ове наше с крвљу стечене државе, били претседници влада, били Министри у овој земљи и да, кад су били на власти, то нису ни помињали ни тражили. Но ти су људи за нас сада приватни и слободни грађани, могу да пишу и предлажу што хоће, а Краљевска влада је ту да види што они пишу, па да према њима по закону поступи. Али по закону тако: ни за длаку више но што закон прописује, ни за длаку мање но што закон прописује. То од Краљевске владе тражи јавно мњење, тражи Народно претставништво и тражи народ, који хоће једном да види да у овој земљи има власти и да је Држава јача од свакога, било појединца било ма какве групе, која ради против ње.

Господо, нас овде интересује изјава наших другова из Народног клуба, дата пре извесног времена у Сенату и Скупштини. Интересује нас због

тога, што су господа из Народног клуба чланови оба законодавна тела и људи о чијим се речима, изјавама и поступцима мора водити рачуна. То су данас политички људи и претставници народа у Скупштини и Сенату. О њиховим речима и изјавама иностранство много више води рачуна, но о речима остале господе пункташа, који су данас, у најбољем случају, државни пензионери а неки нису ни то.

Господо сенатори, господа из Народног клуба изашли су из нашега Клуба, што ја веома жалим, због тога, што ми стојимо на интегралном југословенству т.ј. да су Срби, Хрвати и Словенци један народ и што стојимо на недељивости државе, а они полазећи од премисе, да су Срби, Хрвати и Словенци три народа, три засебне етничке целине, предлажу други облик владавине како би се, како они веле, сваки од ова три народа могао слободно да развија у својим племенским и историјским традицијама. Дакле као што се види ми се разилазимо — и то се дијаметрално разилазимо — у томе што ми тврдимо и верујемо да су Срби, Хрвати и Словенци један народ са три племенска имена, а господа из Народног клуба тврде и верују да су то три народа: Два говорника из Народног клуба трудили су се да ту своју тезу докажу и научним путем овде у Сенату, али, изгледа, да у томе нису успели. Обадвојица су својим говорима, приликом објашњења шта је народ, потпуно негирали етничке и физичке особине човека. Они су мешали народ као субјекат једне државе са народом као једном етничком целином. Између та два појма велика је разлика. Народ у државоправном погледу је скуп људи, који станују у истој земљи и живе под истим законима, а етнички: Народ је скуп људи истога порекла, истога језика и истих или сличних народних обичаја и начина живота.

Дакле, господо, као што видите велика је разлика у дефиницији: шта је народ у појму државоправном а шта у појму етничком.

Вера, која је, може се рећи, до француске револуције била моћни чинилац у стварању народности, данас је потпуно потиснута. Она далеко изостаје иза језика, који је са појавом демократије пресудан чинилац у томе погледу. И прост човек, а о школованом да и не говорим, може веру да мења, а језик врло тешко. За сваки се језик везује нарочити начин мишљења и осећања.

Господо, у некадањој Аустрији постојао је државоправно аустријски народ, који је за иностранство важио као целина, а међутим, ти Аустријанци били су састављени од неких десет разних етничких народних целина. Етнички народ, боље речено народност, почива на истом народном пореклу и на језику. Народно порекло тешко се губи, али језик се може изгубити, те отуда је сва борба за очување народности, чување народног језика. Борба за националне мањине, то је борба за чување народног језика. Сви људи, који говоре једним истим језиком, претстављају једну духовну породицу. Срби и Хрвати говоре истим језиком, истога су порекла, имају исте обичаје — осим оних које је вера унела — и живе истим животом, те према томе су један те исти народ. Па не само да Срби и Хрвати говоре истим језиком, но тим истим језиком, са мало старијим облицима и својим наречјем, говоре и Словенци, па чак и наши суседи

на Истоку — Бугари, те смо ми сви Југословени једна етничка целина.

Да су Срби и Хрвати један народ, не тврдимо ми сада то први пут, но то су тврдили, од давних времена, и страни и наши писци. Истина је да нас је вера понекад више или мање раздвајала, али никада тако далеко да се могла повући између нас макаква етничка граница. Ја питам нашу господу колеге из Народног клуба: где је граница између Срба и Хрвата и нека је повуку. Без сумње, они неће ни покушавати да то учине, а камо ли да је повуку. С тога је најбоље да се господа из Народног клуба поврате опет нама, па заједнички да радимо на ономе послу што је и њима и нама најмилије и најсветије, а то је добро народа и отаџбине.

Код једнога народа име не игра важну улогу. Држава даје име своме правном народу, а етничком народу даје име или сам народ или једно, од најјачих племена те етничке целине, наметне своје име осталим племенима и оно постаје опште име за целу ту етничку групу. Дајч, једно мало али живо-германско племе, наметнуло је своје име свима Немцима; Франци наметнули су своје име многобројним галским и германским племенима у данашњој Француској, те се она по имену Франака и прозвала. И Енглезима и Шкотима и Ирцима, наметнуто је име Брити, Британија. Наше пак име: *Југословен* обухвата у себи сва наша племенска имена. Ово је име, како изгледа, више народна творевина но страна. Оно претставља једну народну етничку целину, те према томе нико нема право и не може да га сузбија и мења.

Један од предговорника рекао је да држава изграђује и ствара народ. То је тачно. На нашој држави стоји да сроди у нашем народу оно што су туђи утицаји и туђе културе вековима разрођавали. На нашој Краљевској влади стоји да ни по цену најскупљих жртава не растури оно на чему су вековима наши претци радили а ми остварили и зашто је много крви проливано и много живота дато. Добило се оно што никада до сада нису имали Срби, Хрвати и Словенци, — добила смо слободну и независну заједничку Отаџбину и ми је не смејемо изгубити. Уређивање заједничке куће унутра зависи од нас. Ми ћемо се сви договарати и уредити је како за најбоље нађемо, али кућу не смејемо растурати — не смејемо подривати темеље Југославије, нити ударати у наше народно јединство ма каквим новим распоредом било по племенима било по покрајинама. Уредимо нашу државу унутра и средимо наше унутарње прилике. Од срећености унутра зависи наш положај и углед на страни. Унутрашња снага је слика наше спољашне снаге. Интегрално јединство нације и државе је изнад свега. Ми то морамо сви да бранимо, а Краљевска влада нека у одбрани тих наших светиња не преза ни од чега. Позади је ње народ који без крви не пушта оно, што је с крвљу стекао.

Гласају за буџет. (Аплауз и бурно одобравање).

Претседник др. Анте Павелић: Реч има сенатор г. Јово Бањанин као последњи говорник у начелној дебати.

Jovo Banjanin: Gospodo senatori, predlog državnog budžeta za 1933/34 godinu raden je u znaku najveće, najstrožije i krajne štednje koju nam je namegnula privredna kriza. Ovaj budžet mogao bi se kritikovati više radi toga što ne zadovoljava dovoljno sve potrebe narodne, ali je ova njegova skučenost

bila diktirana prilikama ekonomskim, koje danas vladaju u celom svetu, pa i u Jugoslaviji. Jer g. Ministar finansija, izrađujući ovaj predlog državnog budžeta, držao se onog najvećeg načela, koje je potrebno da nam sačuva budžetsku ravnotežu.

Da je budžet raden ispravno, dokazali su juče i govornici iz naše opozicije. G. dr. Stanko Šverljuga glasao je protiv budžeta samo iz političkih razloga, a priznao je da je budžet raden onako kako to odgovara potrebama narodnim i ekonomskim prilikama koje vladaju u svetu. G. dr. Frangeš, koji je jednom nogom a čitavom dušom i srcem u Narodnom klubu, (Smeh), glasao je za državni budžet. Prema tome ovaj budžet dobio je i sa strane opozicije priznanje da odgovara potrebama i interesima naroda.

Finansijska politika Jugoslavije nije rasipnička danas i nije bila rasipnička nikada. Da bih to dokazao, potrebno je samo da se osvrnemo oko nas i da vidimo kako druge države grade svoje budžete. Austrija, država sa manje od 7 miliona stanovnika, ima budžet novi od preko jedne milijarde 324 miliona šilinga, što znači budžet koji prelazi daleko 11 milijardi dinara. Kad se tome doda budžet zemalja austrijskih sa Bečom, koji iznosi preko 650 miliona šilinga, — što znači preko 5 milijardi dinara, — to se iz toga može videti da je ova zemlja sa 7-miliona stanovnika opterećena daleko teže nego što je opterećena Jugoslavija. Madarska, država koja nema nego nešto više od 8 miliona stanovnika, ima sadanji državni budžet: za državnu upravu od 800 miliona penga, a budžet državnih preduzeća od 400 miliona penga; to znači budžet koji prelazi 12 milijardi dinara. Niko ne može dokazivati da su ove dve države ekonomski tako razvijene, napredne i bogate pred Jugoslavijom, da bi sa polovinu manje stanovnika mogle da podnose veće budžete nego što ga podnosi Jugoslavija.

Mi svi znamo i govoreno je mnogo u budžetskoj debati i u Narodnoj skupštini i u Senatu, da je čitav svet danas pritisnut teškom privrednom krizom. I svi ljudi koji poznaju prilike, govore, da ta kriza znači u stvari krizu poverenja. A po mom najdubljem uverenju ta kriza poverenja dolazi u prvom redu iz političkih međunarodnih odnosa, jer kad bi se jednom sredili ti međunarodni politički odnosi, brzo bi se vratilo poverenje i u privredni život celoga sveta. Zato smo dužni da u ovoj budžetskoj debati u prvom redu gledamo na političke prilike koje vladaju oko nas, da bismo mogli prosuditi političke prilike koje vladaju u našoj zemlji.

SPLETKE I PLANOV I OKO SREDNJE EVROPE I JUGOSLAVIJE

Nas se tiče politika cele Evrope. Može se reći da nas se tiče i politika celog sveta, jer danas nema ni jednog događaja ma na kom kraju sveta koji ne bi imao reperkusije na sve ostale države i narode. Ja neću ići daleko, ja ću se zadržati samo na prilikama koje vladaju u Srednjoj Evropi, da bismo po planovima koji se kuju oko Srednje Evrope, mogli prosuditi položaj naše otadžbine. Vi ćete se setiti da je sa strane agitacije koja radi na obnovi Habzburške monarhije postavljena teza da je težište privredne krize u Srednjoj Evropi. Da je to apsurdum, o tome ne treba ni govoriti. Ali je ova agitacija ovaj argumenat umela da plasira tako da su mnogi naivni ljudi i u Parizu i u Londonu poverovali u tu tezu koju mi treba da razbijemo, jer se radi na restauraciji stanja koje je ratom jednom za svagda razoreno. Ja ću vas pot-

setiti, gospodo, na neke planove koji se snuju oko Srednje Evrope. Vi ćete se setiti da je francuski senator Anri Beranže u Rimu, tražeći kontakt sa Musolinijem, doznao da bi Italija za saradnju sa Francuskom tražila da joj Francuska prizna slobodu ekspanzije na Jadranu i u Podunavlju. To znači, gospodo, da bi ta ekspanzija u prvom redu tangirala našu otadžbinu i naš narod. Ali, gospodo, politika Musolinijeva, tražeći ovako dodir sa Francuskom, imala je u isti čas i jedan drugi plan: saradnju sa Nemačkom u Srednjoj Evropi. Jer, to je stara politika koja se vodi s one strane Jadrana, da se imaju istovremeno dve kombinacije i dva gvožđa u vatri. Kako vam je poznato engleski novinar Vikem Stid otkrio je jedan plan o kooperaciji Italije i Nemačke u Srednjoj Evropi. Po tome planu imala bi da se stvori Dunavska konfederacija pod vodstvom germansko-madarskim. U tu konfederaciju ušle bi Mađarska, Hrvatska, Dalmacija, Bosna i Hercegovina i jedan deo Slovenije, a drugi deo Slovenije imao bi dakako da pripadne Italiji. Ta konfederacija stajala bi u carinskoj uniji sa Nemačkom, Austrijom i Italijom. Kako se vidi to je jedan plan koji bi imao da utvrdi između Italije i Nemačke dominaciju u čitavoj Srednjoj Evropi. Taj plan ostavlja milostivo Rumuniji, Srbiji, Bugarskoj i Grčkoj pravo da sastave Balkansku federaciju, ali opet pod italijanskim uticajem.

Vi ćete se setiti, gospodo senatori, i toga da je već bio gotovo pred izvršenjem plan anšlusa (priključka) Austrije Nemačkoj, koji bi anšlus otvorio Nemačkoj put na istok.

Taj je plan propao, ali je predsednik Austrijske republike Miklas, u razgovoru sa jednim berlinskim novinarom, koji je izašao u »Neue Freie Presse« od 12 novembra prošle godine izneo nov plan o državnoj zajednici u Srednjoj Evropi. Gospodin Miklas, ja mislim, sa nedovoljno pažnje za međunarodni takt tvrdi u izjavi, da male države, naslednice Austrougarske, nemaju sposobnosti za samostalan život. Da šef jedne države poriče na ovakav način susednim državama sposobnost, pa i pravo na opstanak, to je, gospodo, stvar, koja je inače nepoznata u međunarodnom životu. Ali je gospodin Miklas kazao i svoj pozitivni plan, kako bi trebala da se uredi Srednja Evropa: A to bi bilo, gospodo, putem privrednog stapanja svih zemalja između Severnog mora i Jadrana, između Rajne i Transilvanskih Alpa. Gospodin Miklas dopušta, da pojedine zemlje u toj oblasti sačuvaju posebnu državnost i svoje narodne osobine, ali je, gospodo, očigledno, da je to samo jedna kompromisna izjava, a u stvari bi to bila prva etapa za ostvarenje daljih ciljeva u budućnosti, koji se snuju iz Beča. Ovaj plan g. Miklasa ne razlikuje se, gospodo, ni u čemu od plana Mitelevrope Fridriha Naumana, koji je plan bio postavljen kao cilj pobjedničkog rata centralnih sila. Da se on danas ne može ostvariti, o tome — mislim — da bi g. Miklas morao biti na čistu.

Drugi planovi snuju se iz Budimpešte, a njihov glavni propagator je grof Betlen, do nedavna predsednik mađarske vlade, a sada spiritus agens mađarske spoljne politike. On je nedavno putovao u Nemačku, da uveri tamo pozvane faktore, kako je Mađarskoj namenjena jedna velika misija u historiji, koju ona i u budućnosti treba da ispunjava, a to je da bude barijera između severnih i južnih Slovena. Grof Betlen traži, gospodo, da se uspostavi mađarska nacija između Karpata, Dunava i Tise i da se toj mađarskoj naciji dade i gospodstvo nad ostalim obla-

stima, koje bi osigurale njenu samostalnu egzistenciju. Sigurno je, gospodo, da se te ambicije protežu i na jugoslovenske zemlje, i razumljivo je, da grof Betlen traži pomoć za to u Nemačkoj, jer zna, da snagom mađarskog naroda ne bi nikada to mogao ostvariti.

Ali, gospodo, jedna od najopasnijih kombinacija, koja preti miru i sredenosti Srednje Evrope, to je ona kombinacija, koju ima da donese sastanak Musolinija i Makdonalda u Rimu. Čudnovata je, gospodo, ova promena britanske politike! Kad je Aristid Brijan sa apostolskom verom propovedao misao Pan-evropske Unije, onda je ta politika uveravala, da Velika Britanija ne može ući u tu kombinaciju, jer je ona ogroman imperij, koji se proteže na svih pet kontinenta. Danas ta politika hoće da ude u direktorij Evrope, koji bi imao da fašizmu i hitlerizmu osigura hegemoniju nad evropskim kontinentom.

Ja ne znam motive te politike, ali mi svi sigurno znamo, da bi ta hegemonija bila opasnost za mir čitavog sveta i da bi ona u Evropu unela jedan razdor, kome niko kraja ne bi mogao sagledati, — to je potpuno sigurno! (Odobranje).

Gospodo, već za vreme pregovora o miru, a naročito posle rata, počela se utvrđivati teorija o razlici naroda velikih i malih. Počela se praviti razlika između država — kako se čak i u ugovore unelo — država glavnih i država sa ograničenim interesima, kao da za svaku državu, makar ona i najmanja bila, njen vlastiti interes nije za nju najviši interes na svetu. Ali velike države misle, da su samo njihovi interesi glavni, a sve drugo ima da služi samo njima!

U Ženevi je, gospodo, jedna jedina diplomacija stalno branila tezu ravnopravnosti i jednakosti malih i velikih naroda. To je bila, gospodo, diplomacija Francuska! (Uzvici: Živela!) I Aristid Brijan, i Erio, i Tardje i Pol Bonkur uvek su konstantno i stalno naglašavali, da se u svetu mora urediti režim, koji svima narodima daje jednaka prava. Glas njihov dakako nije našao nikad dovoljno uvažjenja. Ali, gospodo, kad se ovakovi planovi hoće da utvrde iz Londona onda mi moramo osetiti kao izvesnu ironiju sudbine da neka gospoda, neki naši prijatelji iz Londona uzimaju stalnu ulogu nametljivih i ovlaštenih mentora nad Jugoslavijom i da nama stalno dele lekcije o demokraciji (Glasovi: Ne treba). A mnogo bi bilo bolje da ta gospoda upute apel svojoj vladi da malo pripazi na demokraciju u fašističkoj Italiji i Hitlerovskoj Nemačkoj, kojima hoće da preda diktaturu nad Evropom (Burno pljeskanje i odobranje).

Gospodo, ono što nama u planu Musolini—Makdonald najviše pada u oči to je činjenica da bi čitavo Slovenstvo, 200 miliona stanovnika u Evropi, gotovo pola Evrope, bilo osuđeno da ostane narod drugoga ili trećega reda. U taj položaj, gospodo, Slovenstvo koje je danas steklo slobodu, slovenske države neće se nikad dati potisnuti.

Gospodo, za politiku revizionizma, koja se danas protura tobože pod parolom da ona ima da se provodi mirnim putem, treba jednom za uvek da se zna: da revizije teritorijalnih klauzula mirovnih ugovora ne može mirnim putem nikada biti. (Burno pljeskanje i odobranje).

VELIKI ZNAČAJ MALE ANTANTE (SAVEZA ČEHO-SLOVAČKE, RUMUNJSKE I JUGOSLAVIJE)

Posle ovoga sastanka Makdonald—Musolini mi tek sada možemo, gospodo, prosuditi i proceniti

ogromnu važnost Pakta Male Antante, koji je stvoren u Ženevi. (Odobranje). U tome Paktu male države dale su same mogućnosti za rešenje pitanja o Podunavlju. One su ovim paktom jasno i glasno kazale da u Podunavlju nema drugih prava osim prava naroda koji tu žive. (Glasovi: Tako jel). Nema gospodo, starijih prava u Podunavlju od onih što ih imaju narodi i države Male Antante. One to ne odriču ni drugim narodima u Podunavlju, a to su pokazale dovoljno tražeći ekonomsku saradnju sa svima narodima u Srednjoj Evropi. Ali, gospodo, niko neće dopustiti da Podunavlje postane interesna sfera bilo čija. Posle neuspeha ideje o Evropskoj uniji Mala Antanta je dala primer za izgrađivanje solidarnosti evropskih naroda. Ona je našla put za rešavanje problema malih država, njihove nezavisnosti i slobode u međunarodnim odnosima. Ona je, gospodo, rešila i problem nezavisnosti spoljašnje politike malih država. Jer to svi znate, gospodo, da su u prošlosti male države mogle da vode spoljašnju politiku samo tako da ona bude uklopljena u sistem ravnoteže velikih sila. A Mala Antanta dala je jedan oblik koji malim državama omogućuje da vode potpuno samostalno svoju spoljašnju politiku i sada se, gospodo, posle svih ovih planova nameće pitanje ne bi li bilo dobro da upravo Mala Antanta dade sugestije svima državama srednjim i malim u Evropi da održe posebnu konferenciju i da zaštite svoje interese i svoju nezavisnost. (Pljeskanje i odobranje).

PUNKTACIJE IZ ZAGREBA I KOBNA ULOGA SVETOZARA PRIBIČEVIĆA

Gospodo senatori, eto sa toga gledišta, sa gledišta događaja i tendencija koje nas okružuju moramo mi prosudivati i sve manifestacije našeg unutrašnjeg političkog života, i samo s toga gledišta možemo sve te manifestacije pravilno shvatiti. Zato neka mi bude dopušteno da predem na ta pitanja.

U prvom redu su tu, gospodo, punktacije, koje su donesene u Zagrebu. Ja sam, gospodo, izvešten, da su te punktacije donesene na insistiranje gospodina Svetozara Pribičevića. I zato neka mi bude dopušteno, gospodo senatori, da malo u vašem sećanju osvežim političku misao i kobnu ulogu, koju je taj čovek odigrao u političkom životu naše otadžbine.

Gospodo senatori, vi ćete se svi setiti, da je Svetozar Pribičević došao u Jugoslaviju kao apostol krute centralizacije, i u tom duhu učinio je sve, da utiče i na vođenje državne politike. Ali svuda, gospodo, gdegod je taj čovek došao, svuda je napravio samo haos (Odobranje), a sve protivnike svoje u isto vreme je optuživao kao antidržavne i antidinastičke. On je prvi uneo metež i rasulo u našu upravu, u našu prosvetu, i u naš agrar. On je, gospodo, uneo zavadu među jugoslovenske Sokole, među narodne učitelje i među profesore srednjih i viših škola. On je, gospodo, omladinu jugoslovensku, zanesenu jugoslovenskim fanatizmom, zaveo na put terora, koji je u prvim danima oslobođenja i ujedinjenja naše otadžbine kompromitovao jugoslovensku misao. Sve je taj čovek bacio u vrtlog partizanstva i mržnje, samo da sebi osigura vlast u državi. Taj je čovek okupio oko sebe vrlo mnogo dobrih jugoslovenskih elemenata među Hrvatima i Slovencima, elemenata svesnih i izrađenih jugoslovenski, i s tim elementima on je mogao da učini naročito mnogo za zbližavanje naših krajeva. Međutim, gospodo, on je zloupotrebio pove-

renje tih ljudi i on je pomoću njihovom hteo samo da sebi osigura vlast.

Gospodo senatori, gospodin Svetozar Pribičević zvao se u to doba jugoslovenski Musolini. On je hteo da bude čovek gvozdene ruke, a sada iz emigracije ustaje kao najveći propovednik parlamentarizma i demokratije, i tobože samo za to što je uništena parlamentarna demokracija, on je otišao u emigraciju i vodi ovu ogorčenu borbu. Međutim, taj čovek nije uvek imao tako skrupulozne poglede na pitanje parlamentarizma. Ja ću samo da vam iznesem dva primera.

Godine 1923 i to 4 novembra on je držao skupštinu u Glini kao za 20-godišnji jubilej svoga političkog rada, jer je smatrao potrebnim da taj jubilej slavi.

On je tu govorio ovo (Čita):

»Parlamentarizam ne smatram nipošto kao cilj, nego kao sretstvo. Tvrdim da ne mislim nipošto da je forma važnija od jezgre i sadržine. Ova je država osnovana — nisu ovo fraze nego gorka istina — morem krvi i Himalajom kostiju naših ponajboljih sinova, pa zar da je sad ruši parlamenat i gumene kugle?! No mi ćemo pobediti i parlamentarnim putem, samo moramo biti borbeni...«

Na zboru u Zagrebu 28 decembra 1924 god. govori ovo (Čita):

»Parlamentarizam nije nikakav cilj, nego sretstvo i ako ga hoćemo da spasemo onda moramo voditi konstruktivnu državnu politiku, jer je država preča od sviju forma, pa i od parlamentarizma.«

Ali, gospodo senatori, potrebno je sada obnoviti tok njegovih misli od početka stvaranja Jugoslavije, da vidite, s kakvim je tendencijama taj čovek ušao u našu državnu politiku. On danas vodi borbu protiv hegemonije Srbije. Bilo je, uzalud je kriti, priznati se mora, bilo je pokušaja i ambicija, da se vodi politika hegemonije. Samo to, gospodo, nije imala da bude hegemonija Srbije, niti je narod u Srbiji od te hegemonije video kakve koristi. To je bila hegemonija političara, koji su mislili da na taj način mogu da utvrde svoju vlast. Ali se gospodo, danas pita, da li je Svetozar Pribičević zvan da optužuje Srbiju radi hegemonije. Ja neću dugo da vas zamaram, ali sam dužan da vam iznesem neke citate koji će vam osvetliti tu njegovu politiku.

SVETOZAR PRIBIČEVIĆ I HEGEMONIJA

U februaru 1919 godine održao je u Sarajevu veliku konferenciju, na kojoj je imala da se stvori demokratska stranka. I Svetozar Pribičević je tu govorio:

»Ja stojim na tome stanovištu da se naša država — da upotrebim taj izraz koji do duše nije sasvim umesan, ali koji je došao u kurs — ima potpuno centralistički urediti. U tom pitanju koje je danas kardinalno pitanje naše narodne politike, treba da javnost zauzme sasvim određeno stajalište, da se zna ko to stanovište zastupa a ko je na drugoj strani, ko hoće da to stanovište obori. Jedna je struja koja hoće centralistički uređenu državu, a druga koja hoće državu uređenu na temelju pokrajinskih autonomija. Između tih dviju struja ne može biti kompromisa... »Centralizam je jedan veliki princip, jedna velika ideja, njenoj primeni moramo se svom snagom posvetiti bez obzira na borbu koju moramo izdržati; tako ćemo služiti velikoj celini naroda.«

Njegov organ u Zagrebu »Riječ« od 28 januara

1919 godine saopštava jednu njegovu programsku izjavu o pogledima demokratske stranke. A tu on o državnom uređenju kaže: »Stranka će dakle biti, da upotrebim izraz, koji je danas u kursu, strogo centralistička. Ona će izradivati do krajnjih konzekvenca potpuno političko jedinstvo države.«

U nedelju 26 oktobra 1919 godine drži on zbor svoje stranke u Zagrebu i tu on opet govori:

»Pitanje Srba, Hrvata i Slovenaca može se rešavati samo na temelju jedinstva narodnog i to na temelju narodnog jedinstva u komu se mora utopiti svaki posebni individualitet. Ja sam to stanovište zadržao do danas. I danas sam zastupnik iste te ideje, da u velikom našem narodu, da se u narodnom našem jedinstvu imadu utopiti svi separatizmi i autonomizmi, sve pokrajinske i historijske tradicije i individualizmi.«

Godine 1921 donesen je Vidovdanski ustav i Svetozar Pribičević je svuda gde je stigao proglasio da je to trijumf njegove misli: Jer gospodo, i 1 decembar 1918 godine i Vidovdanski ustav »to je moje delo«, — to je bila svaka druga njegova reč.

Malo posle kada mu je 1 decembar počeo smetati on je tvrdio da je taj 1 decembar bio samo jedna manifestacija za strani svet. Danas kada misli da bi opet mogao izvući neke koristi iz 1 decembra, on iz Pariza propoveda da je taj 1 decembar bio bilateralni ugovor.

Godine 1922. počela je iz Zagreba akcija oko narodnog sporazuma. I na poznati kongres intelektualaca došao je i g. Ljuba Davidović sa nekoliko svojih prijatelja. I protiv njega, ma da je on član iste stranke, otvorio je gospodin Pribičević besnu paljbu tvrdeći da je izdajnik svaki onaj, koji progovori reč o sporazumu, jer sporazum po njegovom mišljenju imao je da bude brisan iz našeg narodnog i političkog rečnika.

Godine 1923. produžio je on tu borbu nesmiljenu i krutu protiv svakog sporazuma. 11 marta 1923 držao je Pribičević na Sušaku veliki govor, a njegova zagrebačka »Riječ« o tom govoru izveštava ovo: »Zato je on i zato, da u celoj državi jedinstvo bude provedeno bez kompromisa, radikalno, do potpunog stapanja svih delova našeg naroda.« Pa dalje: »Ja neću koncentracije sa separatistima, neću koncentracije sa mirotvornom republikom. Ja mislim da sa separatistima i u buduću nema nikakva kompromisa. I ako bi se htelo praviti kompromis sa separatizmom, propašće ideja jedinstva u korist separatizma.«

SVETOZAR PRIBIČEVIĆ DRAŽI BEOGRAD I SRBIJU, I POZIVA IH NA NEPOPUSTLJIVOST

Gospodo, za ovu agitaciju protiv sporazuma on je godine 1923 osnovao i svoj posebni list u Beogradu »Novi list«, da bude bliže domašaju vođenja državne politike. I taj njegov »Novi list« donosi 28 marta 1923. članak »Radić i Radićevština«. U tom članku napada on sporazum sa Radićem, koji pomišlja na blokadu Šumadije, te piše:

»Možda se i danas još ne premisslja dovoljno, koja opasnost preti našoj državi i našem društvu od čoveka, koji za ovu državu nije dao ne samo ni jedne kapi krvi, nego čak ni jedne kapi običnog znoja. Izgleda da se u istini čeka, da taj čovek izvrši nameravanu blokadu Šumadije, pa da se tek onda vidi šta znači on i njegov pokret. Masе tučene, pobeđivane i pobeđene u dugotrajnom ratu, nisu po-desne da preko sentimenta osećaju trajnu toplinu

ljubavi prema pobedniku, pa ma ovaj bio i najrodniji brat. Iščašene iz uobičajenog reda, posle sloma celokupnog društvenog poretka jednog čitavog kontinenta, ne vraćaju se u stari društveni red pod upravom, koja se i sama neprestano koleba.«

U Narodnoj skupštini 26 maja 1923. ustajući protiv toga, što u Beogradu nema dovoljne odlučnosti protiv Radića on govori ovako:

»Kad onaj hrvatski svet vidi, da se politika narodnog i državnog jedinstva koju mi tamo vodimo, ne podržava iz Beograda, onda se taj svet neće eksponirati u toj meri, da daje glave za Beograd. Taj će se svet eksponirati za Beograd samo u tom slučaju, ako vidi jednu stalnu i nepokolebljivu politiku i ako vidi, da su elementi koji su za državno jedinstvo, zaštićeni.«

Godine 1924, kako se sećate, došlo je do vlade g. Davidovića u sporazumu sa Radićevom strankom. Najbešnji u horbi protiv te vlade bio je g. Pribičević. O Duhovima te godine održao je zbor u Vojnici u Baniji i na tom zboru on govori ovako: »Ljuba Davidović je andeo sloge. Tako ga naziva »Primorski novi list«. Zar je u našoj državi andeo sloge onaj, koji svojom bezglavom politikom pomaže raspirivanje plemenskih i verskih mržnja, već samom svojom saradnjom sa jednom do izdajstva doteranom separatističkom politikom, emigranta i najnovijeg boljševika Radića, sa jednom do defetizma doteranom popovskom i papinskom politikom jednog jezuita Korošca, sa jednom do neverovatnosti isprepletenom plemensko-verskom politikom Mehmed-efendije Spaha? Zar s njima slogu? Zar s njima jedan Jugosloven?«

»Riječ« od 6 jula 1924 godine donosi članak Svetozara Pribičevića »Izjave Radićevih demokrata«, i tu čitamo: »U svojoj ograničenosti g. Davidović čak veruje, da ti elementi koji su se skupili oko njega, mrze nas zbog toga, što neizmerno vole Šumadiju i što joj neograničeno veruju. A u stvari, oni nas mrze zato, što se identifikujemo s Beogradom i Šumadijom, što smo za centralizam, kome je sedište u Beogradu, što nećemo da nas ma kakve pregrade (autonomije, federacije i t.d.) dele ili udaljuju od Srbije. A kad bismo mi ustali protiv Beograda, kad bismo kao Davidović, stali da propovedamo, kako u Beogradu sedi vlada pljačke i korupcije, kad bismo uveravali svet, da su Srbijanci izmenom kruna u dinare oteli tri četvrtine hrvatskog imetka... kad bismo se izjavili za ma kakav samostalan državopravni položaj prečanskih krajeva prema Srbiji, nas bi ti elementi, koji danas pozdravljaju i dočekuju g. Davidovića, nosili na rukama i mi bismo bili prvi ljudi među njima. Vrlo je lako zadobiti blagonaklonost tih elemenata, treba samo usvojiti parolu: Dalje od Srbije. I ti elementi pozdravljaju i dočekuju g. Davidovića samo zato što drže da je on sad nosilac politike, po kojoj će Beograd prestati da bude središte centralističke države, koja će iz Zagreba i Ljubljane napraviti još dva Beogradu ekviparirana državna centra.«

Gospodo, Vlada g. Davidovića je pala i g. Svetozar Pribičević imao je sreće da u Nacionalnom bloku ude ponovo u Vladu, i on 23 novembra 1924 godine drži izborni zbor u Beogradu, na kome je održao jedan veliki govor, i njegova beogradska »Reč« slavi taj dan, taj njegov zbor kao najznačajniji datum u političkoj istoriji Jugoslavije posle 1 decembra 1918 godine. I taj list piše o ovom zboru ovo: »Nikada do sada nije Beograd tako krepko i odlučno izjavio

šta hoće, šta želi, a šta neće, šta osuđuje i protiv čega će ustati svom svojom poznatom ispolinskom snagom — kao juče. A time, u isti mah, on je jednim pokretom svoje ratničke i apostolske ruke odelio oštro: pšenicu od kukolja, borce od kukavice, vojnike od zabušanata, učitelje: od zavodača, Srbe, Hrvate i Slovence od turske, austrijske i jezuitske rajetine. I kao što je nekad odavde, ispod Avale, Višnjev top objavio početak narodnom Oslobođenju, kao što su kumanovski plotuni potresli sve duše, od mora do mora, da se pričeste za glavnu borbu, a rafali na Ceru i Kozjaku objavili pobjedu nad ugnjetačima, tako je opet iz Beograda juče odjeknula bojna truba, na okup Srbima, Hrvatima i Slovencima za poslednju borbu za krajnje razračunavanje s avetinjama ropske prošlosti.« — »Posle jučerašnjih dana zna se na koju će stranu svi pravi Srbi, Hrvati i Slovenci. Narod će upoređivati i politike i ljude. S jedne će videti g. Davidovića koga su opkorali Radić, klerikalci, šuckori, bivši austrijski i mađarski oficiri, sa Gizlovim i Sarkotićevim pukovima iza sebe, g. Davidovića, koji »samo slučajno« može da dobije vodstvo države u svoje neveste ruke, slučajno da ga dobije a sutradan ga neslučajno gubi, koji ne ume ni da se izrazi o »sporazumu« a izvršavanje odlaže do katastrofe — a s druge strane će imati Svetozara Pribićevića koji stoji kao mramorna stena u ovom kolebljivom moru, kao živo oličenje ideje, koju on ne čuva za sebe već kao pravi narodni voda saopštava narodu, neumorno i neodoljivo, sa žarom jednog velikog srca i s gvozdenom logikom jednog velikog, stvaralačkog uma... To je sigurno g. Pribićević sam pisao. (Smeh).

BESOMUČNA AGITACIJA SVETUZARA PRIBIĆEVIĆA

U govoru svom na tome zboru g. Pribićević kaže: »A Radić, gospodin Radić? To nije borba sa hrvatskim separatizmom, to je mala i sitna stvar. To je danas borba sa internacionalnim boljševizmom i komunizmom, koje hoće da sruši celokupnu našu državu...« »Vidite gospodo, mi svi koji smo se okupili zajedno i oni drugi koji su u protivnom taboru, jer danas zaista postoje dva tabora, na jednoj strani tamo, gospodo, koga imamo? — Imamo one koji nisu želeli ovu državu, ili one koji se nisu oduševljavali ovakvom državom. Imate gospodo, mentalitet pobedenih, potučeni austrijskih četa, a ovde na ovoj našoj strani imate one tradicije koje potiču od prvih umova našeg naroda...« — »Ali, gospodo, ako bi se i kad bi se ma kakvim sporazumom diralo u ono što smatram za svetinju, što smatram da je vredno za to i poginuti, — onda se, gospodo, neću povlačiti, nego ću u prve redove borbe, u šančeve« koje nikada, gospodo, nije video g. Pribićević! (Smeh.) — Najlepše je svakako ovo (Čita): »Zato, gospodo, što ne urlam u horu zajedno s njima protiv Beograda, protiv beogradske politike, protiv pokvarene beogradske čaršije«, zato, što ne urlam zajedno s njima protiv svega što je mило i drago Beogradu i srpskom narodu u Srbiji, — zato sam prepreka za sporazum! Ali, gospodo, ja mislim da bi vrlo lako postao nosilac te politike sporazuma, kao što je sada g. Davidović. Trebalo bi, gospodo, samo da kažem: da je beogradska čaršija pokvarena; trebalo bi, gospodo, samo da kažem: da Beograd eksploatiše celu državu; trebalo bi samo da kažem: da nam je dosta te srbijanske hegemonije; trebalo

bi samo da kažem: da Jugoslovenski narod preko Save, Drine i Dunava čini poseban blok prema Srbiji, s kojim Srbija treba da se sporazumeva; — trebalo bi, gospodo, da kažem sve te krasne stvari, pa biste videli kako bih ja brzo natkrililo i pok. Protića i g. Davidovića i kako bi oni ostali u zasenku.«

U početku 1925 godine Svetozar Pribićević je bio još uvek na vladi i vodio je izbore, naročito ih je vodio u Hrvatskoj onako kako je on znao. I on je sav u vatri borbe za politiku nacionalnog bloka. Njegova »Riječ« od 15 januara 1925 godine piše ovako: (Čita) »Sramota je za zajedničarsku inteligenciju, što za volju mandata slepo odobrava svaku pa i najludu Radićevu gestu, odvrćući Hrvate od Jugoslovenstva. Najveća sramota konačno leži na vodstvu HRSS kaje je konspiriralo protiv vlastite države sa najljuchim jugoslovenskim i hrvatskim neprijateljima. A sramota je i žalosno da se sva opozicija identifikovala sa izdajničkom Radićevskom rabotom. Eto, to su sramote o kojima neće da raspravlja sporazumaška mafija, a najviše je kriv baš Ljuba Davidović da je do ovih bruka došlo...«

Onda se dalje kaže: »Pravom se i čestitom Jugoslovenu mora zgaditi kad vidi sa koliko se cinizma i nesavesnosti hoće da izigra jugoslovenska sloboda, pačenički stečena na tolikim okrvavljenim frontovima. I nekadašnji austrijsko-frankovački front udružen je danas na »medunarodno priznatom teritoriju SHS«, sa Davidovićevštinom i Radićevštinom. Bilo bi tragično za Jugoslovenstvo kad bi taj front bio jači i bojovniji od našeg unitarizma.«

Ali, gospodo, u toku 1925 godine već se je spremala promena koja je i izvršena u poznatoj vladi RR, vladi radikala i radićevaca. Svetozar Pribićević pokušao je još iz Siska, dakle iz kraja iz koga je potekao i Radić, da spreči taj sporazum. Držao je jednu kako on kaže »veličanstvenu« skupštinu — jer sve su njegove skupštine bile veličanstvene (Smeh). I on je na skupštini u Sisku 14 juna 1925, da bi sprečio sporazum radićevaca i radikala, govorio ovako: »Stjepan Radić je vodio carevinsku politiku, vodio je politiku Dvora, politiku Habsburšku, bila je to politika Habsburške dvorske kamarile, bila je politika soldateske ali nikako i nikada nije bila seljačka politika.«

»Sporazum Pašić—Radić je došao, i g. S. Pribićević je grmio i besnio protiv njega. U »Reči« od 4 oktobra 1925 godine piše s potpisom uvodnik »Nepošten, nemoralan i nepolitički sporazum«, i tu kaže ovo: »Sve one psovke protiv Kralja, Beograda, Srbije, sve one konspiracije u inostranstvu i izdajničke akcije koje su izazvale Obznanu, sve su to sitnice, sve je to jedno veliko ništa, sve se to pokrilo velom zaborava, da bi se izvelo veliko državničko delo, koje se sadrži u tom, da se odbace prečanski Srbi i Hrvati, koji su se borili za ovu državu i posade u sedlo radićevci, koji su tražili saveze na sve strane zato da sruše državu.«

»Politika« od 9 oktobra 1925 godine donosi izjavu S. Pribićevića kao odgovor na jednu izjavu St. Radića. Čujte šta on tu kaže: »G. Radić pre svega netačno tvrdi da sam ja negde izjavio da su prečanski Srbi državotvorni. Ja sam izjavio, da prečanski Srbi osuđuju sporazum s Radićem, koji smatraju za izdajstvo nacionalne politike. I to ne samo prečanski Srbi, nego i Hrvati, koji se osećaju kao jedan narod sa Srbima i koji su to dokazali borbom za narodno

i državno jedinstvo, zbog koje su ih radićevci stigmatizirali kao izdajice Hrvatsva.«

U »Reči« od 22 oktobra 1925 godine piše: »Mi smo bili za Beograd. Radićevci su bili za Beč. Mi smo bili za nacionalnu politiku, Radićevci za austrijsku, carevinsku i habzburšku politiku. Mi smo bili za narodno jedinstvo sa Srbima u Srbiji. Radićevci su te Srbe zvali Cincarima i Ciganima i neotesanim Balkancima. Mi smo bili progonjeni kao veleizdajnici, Radićevci su bili svedoci u veleizdajničkim procesima protiv nas. Mi smo plakali kad je Austrija pregazila Srbiju. Radićevci su likovali kad se to desilo i svoje domove kitili zastavama. Mi smo stvorili 1 decembar 1918. Radićevci su taj akt proglasili za sramotnu izjavu.«

U Beogradu 15 novembra držao je zbor koji je nova haranga protiv svakog sporazuma, i »Reč« donoseći njegov govor piše: »A kada Beograd ne bude više ravnodušan prema glasovima iz naroda, kad prestonica ujedinjene otadžbine oseti svu sramotu koju joj radikalski i radićevski spekulanti priređuju nameštanjem Stjepana Radića na ministarsku fotelju, kada istorijski grad, koji je prvi primio teške rane iz neprijateljskih topova u velikome ratu za oslobođenje i ujedinjenje naroda, vidi da je u njemu vlast nad tim narodom data onome koji se demonski cerio nad njegovim holovima i ranama — Beograd će progovoriti odlučnije i oštrije nego ikada.«

Danas u svome pariskome pamfletu piše da je Radić 1925 godine lojalno hteo sporazum sa Srbijom, dok je 1925 godine, kao što vidite, pisao ovako.

Od kako je odgurnut sa vlasti 1925 godine, on nosi plamenu zublju gradanskog rata kroz sve prečanske krajeve protiv sporazuma sa Radićem. Prvi i poslednji kongres svoje stranke drži 6 i 7 decembra 1925 u Beogradu i na tome kongresu kao prvu osnovnu programsku misao ističe ovo: »Samostalna demokratska stranka će svima sredstvima braniti Ustavom garantovano unitarističko državno uređenje, koje jedino može da što jače konsoliduje svest jugoslovenskog nacionalnog jedinstva.«

Ima, gospodo, jedan poseban razlog zašto je Svetozar Pribićević ovako besnio protiv sporazuma od 1925 godine. On je posle sarajevske konferencije 1919 god. računao da će biti voda velike demokratske stranke. Međutim, to se razbilo. 1925 godine kad je sastavljen nacionalni blok, Svetozar Pribićević je imao intimnu nadu da će posle Nikole Pašića postati voda radikalne stranke. To je on i rekao javno i otvoreno u svome organu beogradskoj »Reči« od 15 oktobra 1925 godine pišući protiv RR sporazuma ovako: »Politika Nacionalnog bloka imala je pored g. Pašića i svoga drugog šefa g. Sv. Pribićevića. U slučaju da Pašića nestane, ili da on ne bude u stanju voditi taj blok, radikalski korifeji su zamišljali da bi po svima političkim i ličnim sposobnostima to vodstvo preuzeo g. Pribićević. A tada, svi mnogobrojni naslednici g. Pašića pali bi u zasenak. Trebalo je dakle, po svaku cenu i ne pitajući šta će to stati državu preći preko svih obzira, rasturiti Nacionalni blok i usvojiti kakvu novu kombinaciju. Najsigurnija je izgledala kombinacija sa Radićem.«

Eto, gospodo, tu su sve motivi njegove politike od početka do danas.

Biti voda, biti prvi, biti centar, to je jedina misao njegove politike. Hteo je voditi demokratsku stranku. Kad to nije mogao, hteo je biti naslednik Paši-

ćev. Kad je i to propalo, on se združio sa Radićem, a posle 20. juna 1928 živeo je u nadi da će biti naslednik Radićev i voda Radićeve stranke.

(Kosta Timotijević: Napast božija! Napast od čoveka! — Smeh).

Godine 1926 produžio je Svetozar Pribićević bezobzirnu kampanju protiv narodnog sporazuma. U uskršnjoj »Reči« beogradskoj, u uvodniku on piše:

»Samostalni su demokrati jedini, koji nisu uleteli u maglu sporazuma, koji su ostali verni ideji beskompromisnog narodnog jedinstva. I sasvim je jasno, da se naša državna politika posle lutanja u sferama sporazuma mora vratiti na liniju narodnog jedinstva. Ona se na tu liniju mora vratiti, ako se hoće jedna država. Druga je stvar, ako se to neće. Ali, kako je jedna država kategorički imperativ našeg nacionalnog opstanka, sasvim je logično i prirodno i neminovno, da će se politika sporazumevanja odbaciti i da će ponovo i konačno triumfirati politika jedinstva. Taj momenat, to je naš momenat. Politika jedinstva ne može se voditi bez nas, koji smo jedini ostali verni toj politici. Naprotiv, mi smo pozvani da budemo glavni faktor, da budemo osovina te politike. Politika jedinstva, to je politika stvaranja u našoj državi. I zato ona mora doći brzo, odmah, ako se hoće život i prosperitet države. Politika sporazumevanja, to je politika razaranja i rastvaranja, to je nemoć i rasulo države. I zato se mora s njom brzo, odmah svršiti.«

Na zboru u Bosanskom Novom od 11 aprila 1926 godine Svetozar Pribićević govori:

»Najmanje, što je radikalna stranka imala da kaže, da sačuva svoju čast, obraz i poštenje zemlje, najmanje je ovo: Sa Radićem ne razgovaramo, jer nema ovde među nama nijednog poštenog čoveka koji bi razgovarao sa nekim, koji mu je pljunuo u usta, ko bi razgovarao sa nekim koji ga je nazvao lopovom...« Medutim, radikalna stranka, izgleda, ne poznaje šta je interes zemlje, i izgleda da ne zna šta je to čast, jer sa Radićem ne bi išla ni u crkvu, a kamo li u ministarstvo... Pravititi sporazum sa Radićevcima, to znači pravititi sporazum sa jednom plemenskom strankom, to znači voditi u ovoj zemlji plemensku politiku, rušiti osnove na kojima je sazidana ova zemlja; rušiti jedinstvo državno i narodno. Sporazum sa Radićem sa hrvatskom Radićevom strankom, znači ne konsolidovanje, nego podrivanje, znači ne spajanje nego rasturanje ovog naroda i ove države.«

I u godini 1927 produžuje on, gospodo, istu akciju protiv sporazuma.

U Zagrebu drži 16 januara zbor, na kome govori:

»Mi smo u borbi sa strankama i strujama, koje su imale za cilj rušenje celog pravnog poretka u državi, koje su imale za cilj rušenje dvaju fundamenta, narodnog i državnog jedinstva, mi smo u toj borbi primenjivali i odviše nazarenske metode na te stranke.«

»Kažu neki, da u politici ne sme biti dogmi. Francuska je danas prva vlast na svetu, ali to ne bi bilo, da se cele generacije nisu klanjale dogmi: Francuska jedna i nerazdeljiva. I mi imamo dogmu u politici: naša je dogma — Jugoslavija jedna i nerazdeljiva.«

Na zboru u Osijeku 10 aprila 1927 godine Svetozar Pribićević govori:

»Što se tiče unutarnje politike, mi smo pretstav-

nici najsjajnijih tradicija u našem narodu. Mi možemo slobodno da kažemo, da je naša ideja doživela trijumf, da je uklesana u temelje naše države.»

»Mi nismo krivi danas što političari iz Beograda svuda u krajevima preko pomažu one, koji su se borili protiv narodnog jedinstva, protiv onih koji su se borili za jedinstvo.«

U znaku te borbe protiv sporazuma ušao je Svetozar Pribičević u izbore od 1927 godine, ali naskoro posle tih izbora preko noći dolazi do sporazuma između Pribičevića i Radića, posle svega ovoga što je govorio i pisao!

Vi ste mogli da vidite, gospodo, da je crvena nit, koja se provlači kroz sve njegove govore i pisanja, da on Srbiji i Beogradu hoće da sačuva položaj u državi, i on optužuje svakog čoveka iz Srbije, koji pokuša i da pomisli o sporazumu, a danas taj gospodin optužuje Srbiju za hegemoniju!

SVETUZAR PRIBIČEVIĆ JE BOLESTAN ČOVEK.

Gospodo, problem Svetozara Pribičevića može biti nerazumljiv za one koji ga ne poznaju iz mladih godina. Ali, gospodo, ja ovde tvrdim da je Svetozar Pribičević bolestan čovek. On je bolestan, gospodo, već više od 20 godina. Posle 1918 njegova je bolest postala akutna, a te godine, gospodo, učinjene su dve fatalne pogreške u Zagrebu i u Beogradu. U Zagrebu je učinjena pogreška što je tome čoveku povereno da bude tumač mišljenja Hrvatskog sabora o narodnom ujedinjenju; u Beogradu je učinjena fatalna pogreška što je taj čovek primljen da bude ekspert za Hrvatsku.

Opijen bolesnim uobraženjem da je pobjeda u ratu njegova pobjeda, da je jugoslovensko ujedinjenje njegovo delo, on nije znao granica svojim ambicijama. Za ono što je taj bolesni čovek o sebi mislio malo bi bilo da bude Bog! I tako je on, gospodo, ne po svojoj ličnoj važnosti nego po važnosti, koju je sam sebi davao i koja mu je, na žalost, davana u Zagrebu i Beogradu, dobio presudan uticaj na politiku ove države u prvim godinama njenog stvaranja, i postao nesreća ove zemlje.

Gospodo, u ovome času, kad o tome govorim, ja moram spomenuti iz prvih godina našeg stvaranja jednu nesumnjivu i golemu zaslugu, koju je u tim danima svoje saboterske politike Stjepan Radić stekao za ovu državu. Mnogima je, gotovo svima nama, izgledala po malo smešna njegova mirotvorna politika. Ali, gospodo, Stjepan Radić je u prvim danima, kad su se u Hrvatskoj stekli ljudi i sa razbije-nog fronta i iz zelenog kadra i iz boljševičkog zarobljeničtva, on je u to doba propovedao mir i samo mir, on je stalno uveravao narod da treba da bude miran i da će se sve mirno i dobro svršiti. I baš u to vreme je Svetozar Pribičević propovedao besomučnu borbu. A da je u to doba, kad je zemlja bila puna oružja, da je Stjepan Radić primio tu borbu, mi bi smo već, gospodo, 1919 g. imali građanski rat u permanentiji. Da razumete da je to istina, gospodo, ja vam moram ovdje napomenuti da je Svetozar Pribičević u svome bezumlju, jednoga časa, prilikom nekih nemira došao i na misao da Hrvatsku ukroti vojnom kaznenom ekspedicijom. Ali su tu misao, gospodo, tu monstruo-znu misao sprečili ljudi iz Srbije.

Bes njegov što je odgurnut sa vlasti nema granice. I vi vidite kuda je on danas zaplivaio. Istina, gospodo, još 1928 godine posle sporazuma sa Radićem on je pokušao da bar zadrži izvesne linije svoje poli-

tike. U listu »Neue Freie Presse« od 12 avgusta dao je jednu izjavu, za koju je u »Politici« od 14 avgusta 1928 godine tvrdio da je krivo donesena, i on u tome broju »Politike« između ostaloga kaže: »Nisam govorio o federativnom ustrojstvu države. Nikada nisam rekao da je naš cilj federacija, već da hoćemo ravnopravnost. Prvi deo izjave je veran. Ali nisam govorio o nekim jugoslovenskim narodima. Ja ne priznajem posebne jugoslovenske narode«. Ali to je, gospodo, bio čini mi se poslednji glas savesti, koji je iz njega progovorio. Posle toga je išao sve niže i niže. Mислеći da Jugoslavija, ne može postojati, ako on nije na vlasti, on je, bačen sa vlasti, hteo da ruši Jugoslaviju. Centralizam, za koji se toliko borio, imao je da bude oličen samo u njemu. Centar, to je on! Ako nije centar u Beogradu, onda ide da bude u Zagrebu, a ako ni to ne bude mogao, on će odvojiti Baniju, samo da u njoj bude centar.

Koliko se, gospodo, otrovne gadosti nakupilo u mračnoj i bolesnoj duši toga nesretnog čoveka, možete najbolje videti iz toga, što je u Pariskom pamfletu pokušao da baci ružnu senku i na uzvišeni, legendarni lik Kralja Petra. On govori, da mu je ugledni rodoljub dr. Bogdan Medaković, bivši predsednik hrvatskog sabora, koji sada ne može da govori, jer mrtvi ne govore, tobože 1903 god. sa zabrinutošću govorio, kako je Kralj Petar austrijski čovek. Mrzim na brata, — to je osnovni motiv njegova siktanja. Nikakvo čudo, jer ćete se, gospodo, svi setiti, kako je zamrzio i rodenog brata, kako se pobojao i posumnjao da mu njegov rodeni brat hoće da uzme slavu i gospodstvo.

U svojoj pakosti, u svojoj niskosti ide taj čovek i dotle, da u Parizu kleveta Jugoslaviju (on doduše kaže: »režim diktature«, ali to pogada Jugoslaviju), da ona optužuje susede, da organizuju unutrašnje nemire u našoj zemlji i tako stvara ratnu atmosferu u međunarodnim odnosima. Dakle, nije niko kriv za stvaranje ratne atmosfere, nego je kriva za to samo i jedino Jugoslavija, po mišljenju toga nesretnika, koji je otišao izvan države.

PUNKTACIJE PLOD MRŽNJE, STRASTI I SLEPILA.

Evo, gospodo senatori, iz te bolesne mržnje, strasti i osvete združene sa slepilom separatizma nikle su punktacije u Zagrebu. Pre svega treba da pogledamo, ko je sve bio na toj konferenciji, na kojoj su donesene ove punktacije. Na toj konferenciji bili su isti oni elementi koji su pretstavljeni i u po zlu dobro poznatoj emigraciji. Ova je konferencija bila po svom sastavu odraz emigracije. Znači to, da su oni jedna duša i jedno telo, znači da ih vodi jedna misao i jedna volja. I to znači, da je emigracija jedinstvena, kao što su i oni, i da je emigracija eksponent njihove politike u inostranstvu, kao što su i oni eksponenti emigracije u Jugoslaviji. Svetozar Pribičević radi u Parizu isti posao, kao što radi Pavelić u Italiji, Sarkotić u Beču, Perčec u Madarskoj, Krnjević i Košutić ne znam gde, a Marko Došen u Džumaji.

Ima jedna stvar, gospodo senatori, vanredno karakteristična o kojoj punktacije čute; i po tom što čute, izgleda da to znači, da ova gospoda uzimaju moralnu odgovornost. Gospodo senatori, iz inostranstva vrši se putem najamničke emigracije teroristička agitacija u Jugoslaviji. Nigde nema jedne reči osude za taj teroristički rad u punktacijama. Znači, da i

oni preuzimaju odgovornost za ono, što se terorom izvana radi protiv naše države.

Gospodo, osnovna misao ovih punktacija je ta, da se treba povratiti na godinu 1918 i ja ću se sanio kod te misli zadržati, jer ona tumači celi smisao ovih punktacija. Punktacije hoće, da se sva državna vlast povuče iz prečanskih krajeva, i nešto što je vanredno karakteristično naročito pada u oči u ovim punktacijama. Stjepan Radić i u doba najoštrije saboterske politike uvek je naglašavao bar nepovredivost međunarodno priznatih granica. U punktacijama ni toga nema. Punktaši tražeći povratak na 1918 godinu neće ni za to da znadu. Što to znači? Što bi značilo, kad bi se punktacije izvršile? To bi značilo, da sve u ovoj zemlji ima biti otvoreno. Nema granica, nema države, nema vlasti, nema vojske ni državne odbrane.

Naša teritorija u bivšoj Austro-Ugarskoj monarhiji ostala bi za saveznike velikog rata osvojena teritorija potučene i razorene neprijateljske države. Divna bi to prilika bila za sve one koji vrebaju Jugoslaviju kao na svoj plen. Sa razvijenim zastavama i muzikom mogli bi ući kroz otvorena vrata u našu zemlju.

Godine 1918, gospodo, baš zato što se radilo o jugoslovenskom ujedinjenju, naše zemlje pod Habsburzima nisu smatrane kao teritoriji poraženog neprijatelja nego kao zemlje prijateljskog naroda. Hoće li gospodo punktaši da ih vrata u taj položaj? Možda bi to odgovaralo težnjama onih koji su stvorili londonski pakt. Možda bi to odgovaralo i restauraciji Habsburgovaca, možda bi to odgovaralo i mađarskim revizionistima. A kako bi to odgovaralo našim interesima, gospodo, i kako bi to odgovaralo osobito interesima Hrvata i Slovenaca, to neka razume samo pamet te gospode.

Hoće gospoda povratak na 1918 godinu. A pitam ih ja na koji datum hoće gospoda da se vrata. Jer, gospodo, za krajeve u čije ime hoće ova gospoda da govore postoje dva velika historijska datuma iz 1918 godine. Postoji 29 oktobar 1918 godine kada je hrvatski sabor zaključio ujedinjenje, i postoji 1 decembar 1918 godine, kada je proglašeno Ujedinjenje u Beogradu. Te datume gospoda ne pominju, znači da hoće da se vrata u vreme kada nije bilo ujedinjenja. Ta politika, gospodo, nije više politika rušenja nekog režima, to nije politika revizije ustava ili rušenja jednoga ustava, to je politika rušenja svih odluka o našem ujedinjenju a da ne govorimo o tome da ta politika otvara i reviziju svih ugovora koji su stvorili Jugoslaviju.

A pitam ja, gospodo, mogu li ta gospoda celu Evropu povratiti u stanje kakvo je bilo 1918. Sigurno ni oni toliko nisu naivni. Sve bi drugo ostalo onako kako je. Ostale bi sve ambicije revizionističke, ostala bi imperijalistička politika talijanska, a jedino bi vraćanjem na 1918 godinu jugoslovenske zemlje ostale pusto maslo.

Ali, gospodo, tu misao o vraćanju na 1918 godinu gospoda propovedaju baš iz grada Zagreba. Pa šta hoće gospoda Zagrebu da učine sa ovim vraćanjem na 1918. godinu. Hoće li da razore sav onaj Zagreb koji je stvoren posle 1918 godine. (Odobranje). U Zagrebu je od ujedinjenja do danas sagrađeno dva puta više kuća, nego što ih je zatečeno 1918 god. posle razvoja od nekoliko stoleća. Više od dve milijarde narodnog imetka uzidano je u nove gradevine. Hoće li gospoda da razore taj Zagreb, da bi dokazali da posle 1918 godine nije stvoreno ništa.

Istina, gospodo, Zagreb nema za svoj razvoj da zahvali pojedinim režimima, koji su ga čak po gde kada izlagali mnogim šikanama, a najviše je na njemu iskaljivao svoj gnjev lično Svetozar Pribičević. (Odobranje). Ali Zagreb ima za svoj razvoj da zahvali stvaranju Jugoslavije. Jer da Jugoslavije nije bilo, nikada Zagreb ne bi bio ono što je danas. Istina gospodo, i Zagreb danas pod ovom privrednom depresijom teško trpi i teško strada, ali tome nije kriva država, jer su u još težoj krizi oni sa kojima bi punktatori hteli da usreće hrvatske krajeve. I država i državne privredne ustanove moraju pružiti delotvornu pomoć zdravim ustanovama narodne privrede u Zagrebu, jer bi ugrožavanje njihovog opstanka potreslo temelje celokupnog privrednog i kreditnog sistema u Jugoslaviji. Ali ni Zagreb ne treba da zaboravi, da dobar deo zla koje ga danas bije dolazi od zločinačke agitacije iz redova sledbenika ovih punktatora. U Zagrebu se zločinački širi panika, koja je dovela u pitanje opstanak najvećih hrvatskih novčanih zavoda. Ja ne znam, ali izgleda da je i to jedna od metoda koje treba da nas vrata na 1918 godinu, možda se zato ruše hrvatski novčani zavodi i osiromašuje hrvatska sirotinja koja je uložila svoj novac u te zavode.

Gospodo, možda ta gospoda, vraćajući se na 1918 godinu, hoće da ponište svu karijeru koju su posle 1918 stekli? Jer u većini svojoj ti punktatori su Kraljevski penzionirci. Možda je to doista jedina stvar gde bi se moglo izaći u susret ovoj gospodi radi umirenja njihove puritanske savesti? (Odobranje).

Ima ipak jedan povratak na 1918 godinu, koji je potreban. Na tu godinu treba da se vraćaju upravo gospoda punktatori, jer 1918 godine je plebiscitarnim manifestacijama proglašena misao narodnog i državnog ujedinjenja. Treba ta gospoda da se vrata na misli od 29 oktobra i 1 decembra 1918 godine, koje su oni izdali, jer punktacije nisu ništa drugo nego izdajstvo te misli, a politika 6 januara bliža je idejama 29 oktobra i 1 decembra 1918, nego ijedna politika koja se u ovoj državi vodila do 6 januara. (Odobranje).

Gospodo, zbog demokratije ova gospoda sabotiraju politiku u Jugoslaviji, a glavnu svoju nadu polažu u demokratizam fašizma u Italiji, austrijskog Hajmvera, mađarskog revizionizma i Makedonstvujućih. Najgora reakcija Srednje Evrope i Balkana okupila se oko njih i gleda u njih kao u svoju najveću nadu. Zar možda radi demokracije u Jugoslaviji? U ostalom gotovo sva ta gospoda, osim frankovaca, bila su na vladi u ovoj zemlji, kad jedan kad drugi, ali od 1918 godine nije bilo ni jedne vlade bez njih. Pa šta su oni u to vreme pokazali da treba da se radi u ovoj državi? Kakvu sposobnost i spremu oni pokaže u vodenju državne politike ove zemlje? Njihova politika u to doba sastojala se u tom, da kad su u opoziciji teraju najbešnju demagogiju, a kad su bili na vladi, bili su bez cilja i programa, a i ono što su uradili bilo je samo iz demagogije. Poslednji izraz te njihove politike bila je strašna 1928 godina, za koju po mom dubokom uverenju nosi najveću odgovornost Svetozar Pribičević. On je stvorio u Narodnoj skupštini atmosferu, koja je mogla jednog zločinca dovesti dotle da potegne revolver. Da je bilo reda, Pribičević je imao da ide ako ne pred kriminalni sud, a ono pred sud javnog morala, da sedne na optuženičku klupu pored Puniše Račića.

Gospoda koja hoće da opravdaju punktacije tvrde, da su one u stvari zahtev federacije, a to gospodo nije istina. O nekoj federaciji nema u tim punktacijama ni govora. Govori se doduše o nekoj državnoj zajednici i to na bazi neke asocijacije interesa, koja je vrlo širok pojam, ali nipošto o uređenju jedne države. A za pravo razumevanje tih punktacija dao nam je g. dr. Vlatko Maček dovoljno razjašnjenja, i pokazao da on i ne misli na federaciju. Dao je izjavu u nekim stranim novinama, a naročito izjavu u listu »Pti Parizien«, koja bi izjava trebala da bude neka programska izjava, i ona je doista vanredno značajna. Ima, gospodo, tragikomedije u udesu ove zlosretne zemlje. Jedna od tih tragikomedija je i ta da se mali Vlatko Maček, koji za ovu zemlju nije dao ni toliko koliko bi komarac na krilu poneo, a koji je na svoj položaj kao Radićev naslednik mogao doći samo slučajno, samo testamentom, da se taj mali Vlatko Maček u ovoj zemlji diže kao diktator i da u pozi krućoj nego što je bila poza maršala Foša, kad je diktirao primirje pobeđenim neprijateljima, diktira sudbinu Jugoslavije. Lupajući šakom po stolu pred onim francuskim novinarom, taj mali Vlatko Maček kroji i parcelira Jugoslaviju kao da je to njegova očevina.

PUNKTACIJE DELO NARODNOG ODMETNIŠTVA.

Gospodo, punktacije zagrebačke delo su nacionalne apostazije i političke felonije. Jer sva ta gospoda, ne isključujući ni frankovce, od 29 oktobra 1918 godine, sva ta gospoda su priznavala i narodno i državno jedinstvo. I ja sa žaljenjem moram konstatovati da je te punktacije potpisao i g. dr. Ante Trumbić. Moram sa žaljenjem to konstatovati, jer sam i ja nekada radio u Jugoslovenskom odboru pod vodstvom g. dr. Trumbića, i mogu ovde kazati — a neće me demantovati prijatelji iz Jugoslovenskog odbora koji su ovde, — da niko u Jugoslovenskom odboru nije lojalnije i predanije saradivao sa g. dr. Trumbićem, i nikada ja nisam poznavao čoveka u koga bih imao toliko ličnog poverenja kao što sam imao u g. dr. Trumbića. I g. dr. Trumbić pošao je tako daleko da je potpisao ove punktacije. G. Trumbić glasao je protiv Vidovdanskog ustava, i ja sam se onda slagao sa tim njegovim stavom, i događaji su dokazali da je u tome pogledu on imao pravo. G. Trumbić je zauzeo opozicioni stav i posle Vidovdanskog ustava, i tu sam mu davao pravo. Ali što je dalje išlo, sve više se pokazivalo da g. dr. Trumbić ne vodi opoziciju samo protiv ustava i protiv režima, nego da se njegova opozicija pretvara u opoziciju protiv osnovnih misli koje su stvorile ovu državu. I g. dr. Trumbić izneverio je misao koja mu je dala ime i u našoj državi i u inostranstvu. Koliko je golem razlika u ranijoj politici g. Trumbića i u današnjoj, neka posluži ovo. U posebnoj raspravi o prvom odeljku Vidovdanskog ustava, g. dr. Trumbić 19 maja 1921 godine stavio je predlog da se naša nova država zove Jugoslavija. I onda je g. dr. Trumbić argumentovao ovako: »Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, to znači Kraljevina tri plemena u kojoj se Kraljevini plemenska individualnost podiže do najvišeg političkog ustavnog značaja... — Država Srba, Hrvata i Slovenaca znači za svakog čoveka domaćeg i stranog državu sa tri političke jedinice, na kojima je država osnovana, ona nije jedno, ona je trojstvo. Mi, gospodo, svi skupa to nećemo... »Danas kada

je naš narod prihvatio ideju ove države, govoriti da politički individualitet naše zemlje nastaje od Srbije, Hrvatske i Slovenačke, anahronizam je i ne može se spojiti s idejom jedne političke države«.

Tu je misao zastupao g. Trumbić onda, kad je već bio u načelu izglasan Vidovdanski ustav. A u godinama koje su dolazile, g. Trumbić je išao sve dalje i dalje. Mnogi su mislili i verovalo se, da je krvavi događaj od 20 juna 1928 učinio prelom u duši g. Trumbića, ali to nije tačno. Još pre 1928 godine g. Trumbić je sam izvršio taj prelom. Prilikom izbora 1927 godine g. Trumbić je kao kandidat držao u Zlataru jedan veliki zbor, na kom se žalio što je Hrvatski sabor 29. oktobra 1918 godine zaključio ujedinjenje. G. Trumbić reče da je sabor proglasio nezavisnost, pa dodaje da je »tu trebalo stati i očuvati red u zemlji. O tome kako će se urediti odnosi sa drugim zemljama, kao i sa Srbijom i Crnom Gorom, imao je Hrvatski sabor zadržati sebi odluku«. To znači, da je sav rad g. Trumbića u emigraciji bio samo jedna taktika. Da je to bio samo lični rad g. Trumbića, on bi još imao prava da tako govori, ali gospodo, to je bio rad čitavog Jugoslovenskog odbora, ljudi, koji su u ujedinjenju gledali ostvarenje svoga nacionalnog ideala. I g. Trumbić nema nikakvog prava da na taj rad baca takvu senku, kakvu on baca.

Ja sam vam spomenuo izjavu g. Mačeka, koju je dao za »Pti Parizien«, ali osim svega što se neposredno ticalo sredivanja naših prilika ima u toj izjavi i nešto što je vanredno karakteristično i što daje da se ove punktacije razumeju. Na pitanje francuskog novinara, da li bi imao što da kaže o onim maglama i oblacima koji se nadvijaju nad Jadranom, g. Maček nije smatrao za oportuno da konverzacija dođe do plavih obala kod Trogira. A g. Trumbić, koji je posle njega davao izjavu istom novinaru, upitan da li je jugoslovensko iskustvo promenilo osećaj Hrvata prema Rimu i Veneciji, odbio je da da odgovor. Ovo ćutanje jednoga i drugoga vrlo je rečito, i ova ćutanje nam kaže zašto su oni stvorili punktacije. (Glasovi: Sramota).

PUNKTACIJE ANTUNA KOROŠCA.

Na punktacije gospode iz Zagreba naslonile su se i punktacije vrlo poštovanog gospodina Korošca iz Ljubljane. On je usvojio zagrebačke punktacije, šta znači da se složio sa svim onim osnovnim mislima zagrebačkih punktacija. Ali on je dao sa stanovišta slovenačkog i jedno posebno mišljenje, jedan poseban način, kako bi trebalo da se reši slovenačko pitanje. Prva tačka njegove punktacije jedino je važna, jer ostalo je samo dekoracija. I ta prva tačka kaže »da je osnovni zahtev slovenačkog naroda, koji je danas razdeljen i raskidan u četiri države, Jugoslaviju, Italiju, Austriju i Madarsku, da se ujedini u jednu političku zajednicu, jer mu je samo na ovakav način moguće da osigura i očuva egzistenciju i opšti napredak«. G. dr. Korošec, toliko puta Ministar u ovoj državi, smatrao je da Jugoslavija prema Slovencima stoji u istom odnosu u kome stoji Italija, Madarska ili Austrija. Znači, gospodo, da je Jugoslavija, koja je najveći broj Slovenaca dobila u svoje granice, da je ona najveći krivac za kidanje Slovenaca, — i znači da oni treba da se oslobode od sve četiri države koje su ih tako raskomadale. Po mišljenju dr. Korošca Jugoslavija nije država u kojoj su

Slovinci našli svoju nacionalnu državu u Jugoslovenskom jedinstvu, nego je po njegovom mišljenju Jugoslavija tuđa država koja je sa ostalima raskomadala Slovence. Ja ne verujem da je g. Korošec toliko naivan da misli da ujedinjenje svih Slovenaca može postići i protiv Jugoslavije, Italije, Madarske i Austrije. Slovenci nisu toliko snažni da mogu pobediti sve te četiri države. Druga se misao krije iza toga. Ona se oslanja na današnje prilike kad se veruje, da je ugrožen integritet Jugoslavije. — G. Korošec stvara u napred dispozicije da se Slovenci mogu ujediniti i na drugi način.

Gospodo, rekao sam već da su frivolnost i felonija roditelji svih punktacija. Najfrivolnija je Korošćeva, jer je on bio ministar šestog januara, jer je on odobrio i šesti januar i sve zakone u tome duhu izgradene.

OPASNOST KLERIKALIZMA I BISKUPSKA POSLANICA PROTIV SOKOLSTVA.

Gospodo, radi srodnosti duhovnog izvora sa punktacijama Korošćeva neka mi bude dopušteno da se sad osvrnem i na pojavu i na agresivnost klerikalizma u našoj otadžbini, u vezi sa poslanicom katoličkog episkopata o Sokolstvu. Gospodo senatori, katoličkoj veri pripadaju milioni jugoslovenskog naroda i ona je uz pravoslavnu veru naša nacionalna vera, kao i mušlimanska. Mi ne zaboravljamo ni na to da i sve druge vere u Jugoslaviji imaju prava na jednakopravnost. Svaka politika, nadahnuta duhom mržnje ma na koju veru, pa i na katoličku, bila bi opasna za narodno i državno jedinstvo. Ne može biti javnog po gotovu državnog i nacionalnog rada u Jugoslaviji koji bi se rukovodio verskom mržnjom. Verski mir je osnovna misao svake naše državne politike. Gospodo, nisu vere same po sebi te koje stvaraju razdor, već je to politika klerikalizma; koga ima u svima verama. Ni klerikalizam čak, kad bi se zadržao na tome da učvrsti snagu i ugled vere i crkve koju hoće da brani, ne bi bio velika opasnost. Ali je on opasan zato što izaziva međuveru borbu a redovno se udružuje i sa plemenskim ekskluzivizmom i šovinizmom. Ima klerikalizma u svima verama, i ja, govoreći sa ovoga mesta, dugujem svojoj savesti, da kažem da klerikalizmu ne bi trebalo da bude mesta ni u pravoslavnoj crkvi. Ja ću upozoriti na pisanje koje je objavio »Vesnik srpske crkve« za septembar i oktobar 1931 godine. Ja znam da ima i falsifikata koje je protivnička propaganda napravila i da ih u vidu letaka rastura po celoj zemlji da bi raspirila mržnju u narodu. Ti falsifikati su gadosti koje u našoj zemlji ne bi trebale da budu dopuštene. Ali i ono što je autentično dovoljno je zlo, i to mora da se osudi.

U »Vesniku srpske crkve« za septembar i oktobar 1931 štampan je članak »Pobuna s one strane jevanđelja« pun uvreda za katoličku crkvu, članak u toliko gori, što je on trebao biti autentično tumačenje uskršnje poslanice Patrijarhove; i u tome članku, kaže se za katoličku crkvu, da je »Inkvizitorska organizacija«, da su u njoj »Pustošni skakavci, antipodi jevanđelja, moljci u močljivom tkivu savremenosti«, da je »ateizam čedo rimskog katolicizma, samo je katolicizam kao krupan parazit ostao u crkvenom organizmu, a ateizam se izdvojio.«

Gospodo, ja mislim, da je ovako pisanje u Jugoslaviji nedopušteno, i da se ono ne bi smelo trpeti, ma sa koje strane dolazilo.

Drugi članak u istom broju završuje rečima: »Među pravoslavcima i u pravoslavnom Beogradu sve što nije pravoslavno i hrišćansko — strano je i tuđe!«

Ovako se, gospodo, ne sme pisati o prestonici jedne države, u kojoj ima pet i po miliona katolika i preko milion i šestotina hiljada Muslimana! (Odobranje). A ja, gospodo, pouzdano znam, da je i pravoslavni episkopat već ponovno pokazao tendenciju, koja nije u skladu sa nastojanjem oko jugoslovenske unifikacije, a ispunjena je duhom plemenske isključivosti.

Gospodo, svaki je klerikalizam duhovno opasan. Gospodo senatori, iz klerikalnog duha nikla je i poslanica protiv Sokolstva. Kad je ta poslanica izašla u javnosti i kad je izazvala buru negodovanja, dao je nadbiskup zagrebački Bauer jednu izjavu, u kojoj je tvrdio, da ova poslanica nema nikakve veze sa Musolinijem i sa Papom. Gospodo, nadbiskupu zagrebačkom može se verovati, jer je patriotizam njegov izvan svake sumnje, i da je onu poslanicu potpisao samo nadbiskup Bauer, i posle toga dao ovu izjavu; onda bih ja potpuno verovao. Ja verujem da i velika većina katoličkog episkopata misli jednako kao i nadbiskup zagrebački. To dokazuje i kasnija izjava episkopata, koja je dana nedavno. Ali, gospodo, biskupskom konferencijom ovladao je uticaj pojedinih fanatika. Fatalnost je da su oni svi, izuzev sedoga biskupa kotorskog Učelinija, potpisali tu poslanicu.

Gospodo, poslanica je ova donešena za odbranu vere i crkve, a ja pitam, gospodo, zar biskup kotorski Učelini nije uzoran biskup katolički? (Pljeskanje). Zar, gospodo, jedan Vjekoslav Spinčić i Don Frane Ivanišević nisu odlični katolici? (Pljeskanje.) I kako onda oni koji donose ovakve poslanice, kako oni mogu govoriti da rade u ime vere i crkve?! Ta gospoda na svojoj konferenciji i u svojoj poslanici udaraju na mrtva Tirša, na onoga Tirša na koga živa nije udarao češki episkopat. Ta gospoda udaraju na mrtva Tirša, dok vatikanski organi i kardinali, koji su stalno u Vatikanu, kuju u zvezde Musolinija za koga su klerikalni listovi pisali da je poganin, i koji je bio aktivni propagator protivverske i bezbožničke agitacije.

Ali, gospodo, Tirš je samo izgovor, i Sokolstvo je samo izgovor. Trebalo je da se pogodi misao jugoslovenskog ujedinjenja, i to je bio jedini smisao ove poslanice. I ta poslanica nosi potpis Nadbiskupa zagrebačkog dr. Bauera, koji je ujedno i pokrovitelj Štrosmajerove jugoslovenske Akademije nauka, nosi potpis biskupa dakovačkoga, koji bi trebao da bude naslednik velikoga Štrosmajera, nosi potpis kneza-nadbiskupa ljubljanskoga, kojemu bi pred očima morala večno da lebdi mučenička senka goričkog Nadbiskupa Sedeja, nosi potpis biskupa subotičkog, kome bi u živoj uspomeni morale biti blagodati madarske politike, nosi potpis Nadbiskupa beogradskog, koji svojim očima gleda neobičan polet katoličke crkve u Beogradu i Srbiji (odobranje) nosi potpis biskupa krčkog, koji svakog dana može slušati vrisak braće s one strane granice, koji ne smeju ni Boga spomenuti u crkvi svojim jezikom.

I baš fanatizam tog biskupa inspirirao je ovu poslanicu. Ona se poklapa sa jednim njegovim pamfletom koji je izišao nešto pre poslanice, a koji nosi naslov »Crkvi sloboda«, a to po njegovom shvaćanju znači crkvi dominacija i to jednoj crkvi u dr-

žavi sa toliko crkava i vera. (Glas: to je prava hegemonija). Kakvim je duhom zadojen taj čovek, neka kaže samo to, da on osuđuje, što se školska mladež u Jugoslaviji odgaja u duhu verske trpeljivosti i snošljivosti, jer kaže, da je to indiferentizam, što je prema katoličkoj nauci teška verska zabluda. Dakle i verska nesnošljivost trebala bi tom čoveku da stvori takvu slobodu crkvi kakovu on sebi zamišlja. Možemo znati, gospodo senatori, kud bi država došla, kad bi se ostvarila zamisao njegovu.

Gospodo senatori, ja protiv ove politike neću da vam evociram gorostasni lik Vladike Štrosmajera da se vidi kako je ova poslanica sitna i mala. Hoću da baš radi biskupa krčkog spomenem jedno drugo ime, a to je nekadašnjeg biskupa krčkog dr. Mahnića, koji je posle oslobođenja bio zatočen u Italiji. On je bio vaten katolik, čak i gorljiv klerikalac, ali njemu vera i klerikalizam nisu smetali da ostane dobar Jugosloven.

Ja ću ovde pročitati, gospodo senatori, što je biskup Mahnić iz zatočenja u Italiji pisao u Jugoslaviju. Tu njegovu poruku, tu njegovu poslanicu donela je zagrebačka »Narodna politika« 26 novembra 1919 godine. Čujte što dr. Antun Mahnić kaže. (Čita):

»Samo onaj, komu se pruža prilika zaviriti u zakulisne tajne političkih spleta i perfidija, može od prilike stvoriti pojam, što se sve usuduje neprijatelj da snuje na našu propast. Njegova je pak lukavost na vrhuncu u tom, kako bi jednoga na drugoga naučakao i nas razdvojio. Srbima stavlja u izgled veliku Srbiju, jer se nada s tim Hrvatima i Slovence odcijepiti od Srba; ulaguje se Hrvatima, zabrinut za Hrvatsko državno pravo, koje Hrvati tobože izdaju u korist srpskim imperijalistima; Slovenci opet — šta će oni tražiti na istoku u polu-barbarskom Beogradu, dok ih povijest veže za zapad; njemačkom će i italijanskom kulturom biti stotruko nagrađeni. Napokon oni koji su već davno protjerali Krista iz javnog života, koji su Papi silom oteli državu i slobodu zabrinjuju se — za katoličku vjeru. Neka Slovenci i Hrvati dobro pazite što počinjaju, priznavajući raskolnici Beograd svojom političkom prijestonicom! Tako nam dovikuju u svojem farisejskom zelotizmu. Sve jedno: pokušani »Divide et impera!« primjenjuje se u velikom stilu na našu Jugoslaviju.«

Biskup Mahnić osuđuje versku borbu Jugoslovena sa koje god strane ona dolazila, i onda piše dalje: »I ovu jabuku svade bacaju u naš trojedni narod ljudi, kojima je isto tako malo ili ništa do pravoslavlja, kako im nije do katolištva! U čije ime, uz čije ovlašćenje su se dali na čestiti posao razdvajanja? To je krivi naprosto izdajnički manevar. Ugledni su inteligenti svećeničkog i svjetovnoga staleža, muževi našega pouzdanja, pa pretstavnicima katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti utanačili dogovorno da će podržavati među sobom prijateljske sveze, da će jedan drugoga bratski snositi, jedan drugoga vjersko uvjerenje štovati, u ljubavi jedan se drugomu približavati prepustivši budućnost milosti Božijoj. Ovo je jedino prava i spasonosna, jedino savremena politika za nas.

Bog nas je u svojoj mudroj providnosti na čudesni upravo način, što no riječ, zblio u jedno tijelo. Osvanu nam veliki dan, a na nebu nam se ukaza znak s natpisom S.H.S. Narode moj, u ovom ćeš znaku pobijediti! Hrvati, Srbi, Slovenci! Božja je vo-

lja, da ostanete na vijek ne razdruživo ujedinjeni. Promisao odredila vas za visoke ciljeve. Samo u jedinstvu je vaš spas, vaša budućnost. Gdje je izdajnička ruka, koja se usuduje rušiti ovo jedinstvo? Što je Bog združio čovjek neka ne rastavlja!

Ne smetaju nam toliko vanjski neprijatelji, premda i od njih prijeti pogibao našoj domovini, nego mi smo sebi dušmani: naša nesloga i rascjepkanost, naša tjesnogrudnost i ograničenost. Robovanje, što smo ga kroz vijekove podnosili od tuđih gospodara zatomilo je u nas samosvijest, ropska nam je čud regbi postala drugom naravi. Kao da smo nesposobni iz niske sfere izvjesnih predrasuda, osobnosti, već davno zastarjelih natražnjačkih tradicija vinuti se do visine prosvjetljenog, u pravom smislu slobodnoga prosuđivanja savremenih epohalnih događaja. Hoće li se u nas obistiniti, da je veliko doba našlo malene ljude? Ili stojimo još uvijek pod prokletstvom slavenskog istočnog grijeha? Vijek trči naprijed, a mi zaostajemo sve dalje iza njega, misleći, da će vijek natrag k nama, dok bi smo se morali mi povesti za njim, naprijed, naprijed! Braćo, ovo je dan, što nam ga Bog stvorio. Tko zna, da li će se nama ikad više vratiti. Carpe diem! Nemojmo iznositi ono, što nam državu dijeli i razdvaja, nego ono što nam je skupno, što nas ujedinjuje. Salus reipublicae suprema lex esto. Sada valja da utvrdimo temelje Jugoslavije. U našim je rukama njezin udes: da je uskrisimo, ili iskopamo joj grob. Kada se bude neprijatelj uvjerio, da stojimo svi kao jedan, da nema u našim redovima izdajice: onda će, videći, da su sve njegove spletke i makinacije uzaludne, klonuti duhom i pustiti nas u mir; jer budimo uvjereni, svu svoju nadu na uspjeh oslanja neprijatelj na slavenskoj neslozi.« (Odobranje).

Tako je, gospodo, pisao biskup Mahnić, a kako nisko pred njim stoji njegov nasljednik na krčkoj biskupskoj stolici.

Gospodo, poslanica protiv Sokolstva bila je jedna provokacija klerikalizma. I revolt protiv toga nije izraz neprijateljstva protiv katoličke crkve nego pravdna samoodbrana protiv zlonamernog inzulta. Vodstvo Sokola dalo je dostojanstven odgovor. I to je dosta. Ali i posle toga svaki razuman Jugosloven svečan je da nam treba verski mir, jer ne smemo dopustiti nikakva kulturkamfa. Jer svaki Jugosloven poštuje iskrenu duboku veru jugoslovenskih katolika, kojima je to osnov i sadržina duhovnog i etičkog života, a ne sretstvo za druge ciljeve.

Gospodo, sa zadovoljstvom je primljena druga izjava katoličkog episkopata, koja je ispravila teški dojam one prve poslanice, ali ni posle te izjave mi ne smemo zaboraviti da agresivnost klerikalizma postoji i dalje. I najviši je interes naše Otadžbine, da se razluče istinski interesi katoličke crkve i vere od ciljeva klerikalne politike, da se što pre donese konkordat, koji će urediti odnose katoličke crkve. U tom konkordatu treba dati katoličkoj crkvi sve što joj doista treba za njenu zaštitu, ne dirajući u osnovna prava države. I onda ćemo znati, gde imamo posla sa crkvom, a gde sa klerikalnom politikom.

Gospodo, klerikalizam je neprijatelj jugoslovenskog ujedinjenja, ma s koje strane dolazilo. U nizu događaja i manifestacija, koje su se odigrale u posljednje vreme, mi moramo naročito zapaziti tu opasnost klerikalizma. I puč na Velebitu i ubacivanje oružja, eksplozivna i paklenih strojeva u našu zemlju, i

vika zbog Trogirskih lavova, i punktacije i agresivnost klerikalizma i kampanja fašista protiv Jugoslavije uz pomoć najamničke emigracije, i Hirtenberška afera i nasrtljivi revizionizam Madara — sve su to karike u lancu iste politike. Mi to duboko žalimo, ali ne možemo zatvarati oči pred bolnom istinom.

POSLANICA G. LJUBE DAVIDOVIĆA.

Gospodo senatori, ja se neću dulje osvrutati na sve punktacije koje su izašle. Ima ih koje su ostale i anonimne, ima ih koje se ne sme uzimati suviše tragično. Ja sam na primer uveren da je g. Spaho hteo da samo podgreje svoju čorbu na tuđoj vatri. Ja ću se od izjava koje su došle izvan ovoga doma osvrnuti još jedino na poslanicu g. Davidovića. Ja vrlo žalim što je na toj poslanici potpis g. Davidovića, koga ja i danas, ma da smo se razišli u shvatanju državne politike, visoko poštujem i verujem u njegov iskreni patriotizam i dobru volju. Ali ova njegova poslanica čini na mene utisak kao da se je čovek koji je dobio zadatak da je napiše, dve noći prevrtao u mukama i besanici i treći dan je u teškoj glavobolji napisao. Retko kada se u našoj političkoj literaturi pojavio spis, koji je tako uvijen i mutan, zakučast i zakukuljen kao ova poslanica.

Gospodin Davidović, kada je slao svoju poslanicu i uveravao svoje prijatelje, kojima je poslanica namenjena, da se danas sve zlo nabacuje na hegemoniju Srbijanaca, da se sada sramoti dobro ime Srbije i da je 6 januar naneo tu ljagu Srbiji, već je znao za punktacije svojih političkih saveznika. Medutim ti nesudeni saveznici desavuiraju g. Davidovića u svakom retku svojih punktacija. Oni kažu, da je srbijanska hegemonija postojala već od početka, dakle i u vreme kada je g. Davidović nekoliko puta bio na vladi. Ovako g. Davidović obaveštava svoje prijatelje o onom što je u punktacijama pisano.

A sada da vidimo, šta g. Davidović hoće neposredno i konkretno u svojoj poslanici? **Hoće prelazni režim, koji bi vodile sve grupe združene u bloku opozicije. Pre svega taj blok opozicije ne postoji. I ja opet tvrdim da je g. Davidović netačno obaveštavao svoje prijatelje kad im ovako piše, jer g. Maček u svojoj izjavi baš u »Pti Parizijenu« odlučno i kategorički kaže da on neće imati ništa zajedničkog ni sa g. Davidovićem ni sa kojim drugim političkim vođom iz Srbije. I kako se onda može nadati da će taj prelazni režim, u kojem neće biti prestavljeni oni, u kojima bi imao biti oličen glavni problem državne krize, kako će moći taj prelazni režim da reši državnu krizu. Šta upravo znači taj prelazni režim? On ne znači ništa drugo nego diktaturu. Diktaturu traži g. Davidović a ustaje protiv nas u ime demokracije. Samo ne znamo gde bi i odakle bi počeo da radi taj blok opozicije. G. Davidović hoće da započne sa prelaznim režimom. Ja ne znam do kog bi se datuma vratio taj prelazni režim. Možda do 1928 godine. Ali punktacije idu do 1918 godine. G. Davidović hoće da počne sa diktaturom, a g. Pribičević sa republikom. A na kojoj će bazi voditi pozitivnu politiku? Tek onda kad naprave vladu diktature, tek onda oni hoće da razgovaraju o uredenju države. Ja pitam; kako će i po kojem će principu taj prelazni režim voditi državu dokle se ne dođe do sporazuma? Što će stvoriti i kako će se vladati za to vreme? Ko nam garantuje da se ta gospoda neće poklati na prvom koraku, ko nam garantuje da oni neće zemlju vratiti u mračnu 1928 godinu? (Toma Jalžabetić: Pokazali su u prak-**

si!). G. Davidović uverava da su odmah posle 6 januara, započeli razgovori a krajem 1932 godine ti su razgovori doveli dotle da svaka grupa izjavi za sebe da se oni ni u čem ne slažu. I kad bi oni sad produžili razgovore, mi bismo morali čekati još nekoliko puta po četiri godine da se oni snadu. A zaista su, gospodo, vrlo idilične prilike oko nas, te mi možemo mirno čekati dok gospoda u ovim ugodnim razgovorima ne svrše ono što treba.

Poslanica g. Davidovića jasna je i odlučna samo onde gde baca svu odgovornost za zlo na današnje stanje. Čak i za privrednu i finansijsku krizu odgovorno je jedino današnje stanje. Ja ne znam, gospodo, koliko je savesno i koliko je pravedno tvrditi tako pred neobaveštenim ljudima, kad g. Davidović zna da privredna i finansijska kriza vlada u čitavom svetu, a u drugim zemljama je možda teža nego u Jugoslaviji.

Ali da vidimo kako g. Davidović zamišlja buduće uredenje naše države; šta on misli kako bi se odnosili naši, i nacionalni i politički mogli i trebali da srede. On traži u prvome redu široke samouprave u velikim oblastima u krugu neposrednih dnevnih interesa; dakle samouprave koje bi služile samo za dnevne interese, jer kaže, to su ipsisima verba — da jedni građani što manje gledaju u zube drugima. (Smeh.). To je doista vrlo visoki argument za ovaj veliki problem. Ta samouprava trebalo bi u glavnom da zadovolji materijalne uslove u novom uredenju. Dakle, dnevni interesi i materijalni uslovi. I tih bi, recimo, samouprava bilo 7—8 ili 9. Ali onda dolaze široka samovladanja, nov izraz u našoj političkoj terminologiji, široka samovladanja prostorna i sadržajna, kojih bi opet bilo 4, koja bi u sebi složila po dve ili tri samoupravne jedinice. Ako bi bilo 7 tih samoupravnih jedinica, ja ne znam kako će g. Davidović u četiri samovladanja uneti po dve ili tri samoupravne jedinice. To je samo malo pogrešna računica, ali je i ona značajna za jasnoću pogleda u tom pitanju. I ta bi samovladanja bila oko nacionalnih kulturnih centara u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, a između njih još bi se unela i jedna četvrta jedinica u prelaznoj zoni, srpsko-hrvatskoj. To bi bila tako zvana tampon-država. (Smeh). Ne zna se da li je to ograničeno samo na Bosnu i Hercegovinu. Ako je to ograničeno samo na Bosnu i Hercegovinu onda to ne može biti nikakva prelazna zona srpsko-hrvatska, gde bi se na Srbima i Hrvatima zajedno oprobavali razni politički eksperimenti, jer bi i posle toga, ostalo mnogo Srba u Hrvatskoj oko Zagreba, i dosta Hrvata oko Beograda u Srbiji. Zato pitam da li je to rešenje odnosa između Srba i Hrvata. Zar posle toga ne bi nastala tri srpska i tri hrvatska pitanja?

G. Davidović priznaje i dopušta da naša država bude složena država, samo hoće da isključi uredenje koje bi bilo protivno duhovnoj solidarnosti, zbog koje je stvorena jedna država, i koje bi onemogućavalo jednu jedinstvenu privrednu politiku. Dakle našoj državi daje g. Davidović jedino taj zadatak da osigura jednu jedinstvenu privrednu politiku. Ja mislim, gospodo, da naša nacija i naša država ima pored toga i toliko drugih zadataka; ona mora imati i svoju nacionalnu i kulturnu politiku, a ja ne znam kome bi g. Davidović predao tu politiku na vodenje.

U ostalom nije jasno iz ove poslanice kakav bi međusobni odnos između ovih samouprava i samovladanja i između njih i države bio. Nijedno to pitanje nije u poslanici ni dodirnuo. Politički najslabija strana poslanice je to što mora da vodi polemiku s

vlastitim saveznicima. To je prigušena polemika, u kojoj g. Davidović moli prijatelje da ne idu predaleko, jer se nikada neće složiti. Kad već g. Davidović mora tako da bogoradi oko svojih saveznika, onda ne znam kako on može u svojoj poslanici tvrditi da će on svojim prelaznim režimom dati novi red državi. A nigde nam ne kaže šta će biti onda ako ta diktatura ne bude imala uspeha, ako ta politika dođe do sloma. G. Maček kaže da će se sa Srbima složiti tek onda kada budu Srbi zreli za to! O zrelosti Srba odlučivaće dakako g. Maček (Smeh).

G. Davidović lomi štap nad svim svojim prijateljima i svima drugima koji pomažu stanje od 6 januara, i hoće da bude vrhovni arbitar demokracije u Jugoslaviji. Ja mu poričem pravo da on lomi štap nad nama, i ne dopuštam da može biti arbitar demokracije u Jugoslaviji. On na to nema prava ni sa gledišta demokratskog puritanstva ni sa gledišta nacionalne politike. Osetljivost za demokraciju nije suviše uverljiva, jer i sam g. Davidović traži diktaturu. On se slaže u tom s vodom francuskih socijalista, koji za uvođenje socijalističkog režima traži »vacances de la legalite« — obustavu zakonitosti. Jedino Leon Blum zna ili bar teoretski zna što će posle tih vakancija doći. G. Davidović ne zna što će doći posle njegova prelazna stanja. Mi smo privremeno žrtvovali principe demokracije radi spasa jedinstvene države, a da bi se postepeno uvelo zdravo demokratsko vladanje. G. Davidović svojim prelaznim stanjem napušta takoder demokraciju, ali definitivno žrtvuje svu nacionalnu ideologiju. I zato nema nikakva prava da lomi štap nad nama.

DEKLARACIJA NARODNOG KLUBA.

Sada pri kraju da predem na jednu deklaraciju, koja nam je najbliža, jer je prvi put izrečena u ovom domu, a to je deklaracija naših drugova iz Narodnog kluba. Gospodo i ta deklaracija vojuje protiv hegemonije Srbije i traži drugo uređenje državno kojim treba sprečiti hegemoniju. Ali ona ne vojuje samo protiv hegemonije nego i protiv jugoslovenske misli i protiv misli narodnog jedinstva, tražeći i teorijske i političke i tradicionalne razloge za to. Osvrnuću se, u prvom redu, na njihovu misao o pitanju narodnog jedinstva i Jugoslovenstva; tvrdeći da je ono negacija Srpstva, Hrvatsva i Slovenstva. Ona hoće sintezu Srpstva, Hrvatsva i Slovenstva u Jugoslovenstvu. G. Šverljuga u svome govoru u budžetskoj debati isto je tako uštao odlučno protiv integralnog Jugoslovenstva, ali dopušta da treba da se podvrgnemo integraciji samo neće unifikaciju. G. Mažuranić traži da mi verujemo da je integralno Jugoslovenstvo nesreća, a da je sintetično Jugoslovenstvo spas. Ako bi g. Mažuranić pošao po zborovima da uverava ljude, u današnjim prilikama, kako treba da gledaju spas u sintetičnom Jugoslovenstvu, a da se čuvaju integralnog Jugoslovenstva, ja ga uveravam da ga niko ne bi mogao razumeti.

Gospodo, mene ovo žonglerstvo sa rečima, pojmovima i načelima potseća na onu anegdotu o jednom starom mudrom Jevrejnu koji je sina otpraćao u strani svet. Pošto se oprostio sa sinom davši mu mnogo pametnih saveta, on mu je pred rastankom doviknuo: sinko, čuvaj se stranih reči, jer čovek nikad nije siguran šta znače.

Mi svi znamo šta je integralno, sintetično, unifikacije it.d. ali mi se čini da se ovakom igrom s

rečima stvara zabuna i da se ulazi u jedan lavirint iz koga je teško izaći.

Gospodin Mažuranić održao nam je jedno interesantno i instruktivno predavanje o pojmu naroda i narodnog jedinstva. G. Šverljuga nije u tom pogledu izostao iza njega. To su sve interesantna naučna predavanja, samo ona ne mogu uticati na politički život u našim sadašnjim prilikama. G. Mažuranić je neobično uman čovek, i biće mu poznato da se teorije u državnoj i političkoj nauci stvaraju vrlo često ad hoc. Ljudi teoriju stvaraju da bi se njom poslužili u jednom danom trenutku. Teorije o narodu o državi stvarane su kad što za jednu stanovitu političku situaciju. Mi znamo, gospodo, da se pojam naroda vrlo često meša sa pojmom države, znamo da su Francuzi u svoje vreme, braneci pravo na Alzas i Loren, dokazivali da jezik nije glavno obeležje za pojam naroda. Ja mislim, gospodo, da bi mi trebali da ostanemo kod onoga, što je po mome dubokom uverenju glavno obeležje naroda, a to je naš jezik. Jer gospodin dr. Mažuranić govorio je sa ovoga mesta vrlo lepo hrvatski, i svi su ga Srbi razumeli; ma da govore svojim materinskim, srpskim jezikom (Veselost i uzvici: Tako jel). A isto tako, gospodo, i on razume sve Srbe. Zato ne treba da lutamo, ne treba da plovimo po dalekim morima sa Vikingima i Normanima, sa Švedanima, Dancima i Norvežanima, pa da nademo tumačenje za svoje jedinstvo. Jer sve to može biti interesantno sa gledišta nauke, ali nikako nije interesantno za rešenje našeg nacionalnog problema. Ja verujem i nadam se, da g. dr. Mažuranić svojim aluzijama o Vikingima, o Švedanima, Norvežanima i Dancima nikako nije hteo da postavi nama kao primer današnje odnose između Švedana, Norvežana i Danaca. I kad on to neće, kao što i mi svi to nećemo, onda tražimo nauku u narodu, od svoga vlastitoga naroda, i ja sam uveren, da ćemo na taj način najsigurnije doći do pravog rešenja (Odobranje).

Deklaracija Narodnog kluba traži složenu državu na bazi sad političko-istorijskih individualiteta, sad atributa triju posebnih nacija. Svakako pre nego što se nade rešenje, treba da se odluče za jedno ili drugo, jer ako u političko-istorijskim individualitetima gledaju naše stare pokrajine, onda se na to ne mogu primeniti atributi triju nacija; ako se polazi sa podloge atributa triju nacija, onda svakako moraju napustiti tezu o političko-istorijskim individualitetima. I u jednom i u drugom slučaju i gospoda iz Narodnog kluba moraju napustiti nešto od onoga, što sami prikazuju kao »noli me tangere«.

Ali, oni traže za zadovoljenje tih zahteva o političko-istorijskim individualitetima, o atributima triju nacija — najšire samouprave. Ja mislim, gospodo, ako se hoće složena država, političko-istorijski individualiteti, i atributi triju nacija, da samouprave nisu adekvatan izraz ni logična primena ovih načela. Ako se traži složena država, i ako se traži priznanje, utvrđivanje i političko-istorijskih individualiteta i atributa triju nacija, onda se bezuslovno mora ići dalje. I ti pojmovi, ta načela, ja tvrdim, gospodo, da se ne mogu zadovoljiti čak ni federacijom.

Gospoda su pokušala, da nadu opet dvostruku formulu u kojoj bi pomirili ta dva načela, i g. dr. Šverljuga naročito je nastojao da toj formuli da neki određen oblik, kad je kazao, da hoće najšire samouprave s atributima autonomije ili federacije. Dakle posle jednih atributa — atributa triju nacija, dolaze

opet drugi atributi — atributi federacije. Opet se zalpicemo u strane reči!

Gospodo, tražiti da se mi neodstupno rukovodimo istorijom, koja nam je ostala od pre našeg Ujedinjenja, da se ne odstupa ni u čemu od političko-istorijskih individualiteta i atributa triju nacija znači zaustaviti čitav razvoj naše nacije. A mi treba da znamo, gospodo, da ti naši individualiteti u prošlosti nisu bili plod naših slobodnih narodnih težnja, nisu bili plod težnja ni jednog našeg plemena, nego su vrlo često bili rezultat stoletne borbe sa silama, koje su bile jače od nas, i ono što je ostajalo, ostajalo nam je ne zato što smo mi hteli, nego zato što smo tako morali.

Gospodo, hoćemo li mi u slobodnoj Jugoslaviji za večna vremena sav svoj život ukalupiti i okovati u te stare okvire? Gospoda se mnogo i u deklaracijama i u svojim govorima pozivaju i na tradicije i na navike, na potrebu da se čuva osetljivost narodna i da se vodi računa o svemu onome, što je narodu ostalo iz prošlosti, i zato oni hoće to da unesu i u državno uređenje.

Jeste, mi treba svi da imamo puno poštovanje prema svima uspomenama prošlosti naše, ako ni za šta drugo ono za to da nas uvek seća kako je bilo očajno onda kada smo bili razjedinjeni. Treba, gospodo, čuvati sve velike i svetle tradicije i Srba i Hrvata i Slovenaca, ne kao posebne tradicije nego zajedničke tradicije sviju nas Jugoslovena, jer one moraju ostati sastavni deo odgoja, morala i svesti cele jugoslovenske nacije, jer to pretstavlja hiljadugodišnji sadržaj čitavog našeg života, a to je po mome dubokom uverenju i smisao integralnog Jugoslovenstva, jer ono ne mora da znači i ne znači negaciju Srpstva, Hrvatstva i Slovenaštva.

Nemojmo se za prošlost svoju vezati tako da ona bude zapreka našem razvoju. A i oni koji hoće da osnuju novo uređenje države naše treba da znadu da ima i drugih tradicija, koje su nas spajale i u prošlosti. G. dr. Šverljuga je evocirao pred nama uspomenu na neke velike i sjajne umove hrvatske, koji su već odavno propovedali misao našeg jedinstva. G. senator Mihalđić je jučer ovde spomenuo jednog, na žalost zaboravljenog, našeg čoveka, Katančića Matiju, franjevca, koji je u XVIII veku bio veliki Jugosloven. Gospodo, čitavo XIX stoljeće u hrvatskoj istoriji bilo je ispunjeno uspomenama ujedinjenja našeg. I Ilirski pokret i 1848 godina i jugoslovenski pokret pod Štrosmajerom bili su sve to manifestacije jugoslovenskog jedinstva. Zašto gospoda baš na onim tradicijama koje nas razdvajaju, žele da izgrađuju Jugoslaviju, a ne na onim tradicijama koje nas spajaju? (Pljeskanje).

Ja ću ovde samo da spomenem jednu mnogo bližu tradiciju, kojoj je sada ravno 70 godina, jedno pismo velikoga pesnika hrvatskog Petra Preradovića, koje je 31. I. 1863 godine pisao Ignjatu Brliću, i u kome kaže: «Ja se još jednoj (stranci) nadam koja će se sklopiti na slozi i bratinstvu između Srba i Hrvata, i svakoga budalom proglasiti koji među njima razlike traži, toj ću se stranci i ja pripisati: ta jedina pred Bogom je pravedna, a sve druge, to su ili glu post mnogih ili oholost pojedinih» (Pljeskanje).

Gospodo senatori, gospoda iz Narodnog kluba traže složenu državu i hoće da je osnuju sada na političko-istorijskim individualitetima a sada na atributima triju nacija. Gospodo, da budemo jasni, uzмимо da gospoda hoće federaciju, jer, gospodo, govoriti

o samoupravama, sa atributima autonomije i federacije, to neka mi oprost i g. dr. Šverljuga, to je jedan nesmisao. Ili samouprava ili federacija. To su dva sasvim protivna pojma, koja ne potiču iz istog izvora, i zato je apsolutno nedopušteno mešati ove dve stvari.

Mi, gospodo, s ove strane ovog visokog Doma, mi smo protivni federaciji. Protivni i iz načela, a protivni smo joj i za to što je za veliku većinu onih koji traže federaciju, federacija samo jedna etapa za dalje razgrađivanje i rušenje naše države i njenog jedinstva (Pljeskanje i odobravanje). Tim putem mi ovu zemlju nećemo da pustimo, pa makar koliko trajao ovaj režim (Burno pljeskanje).

Ali, gospodo, ja sam dužan ovde da kažem gospodi, da mi se ne čini suviše pouzdana metoda za suzbijanje hegemonizma kad hoće da stvore neku podelu države bilo na temelju istorijskih individualiteta, bilo na atributima triju nacija. Kad bih ja bio srpski šovinista, a ne uveren Jugosloven, ja bih, kad ne bih mogao provesti kruti centralizam, najpre pristao na federalizam kakav predlažu gospoda, jer verujem da njihov federalizam ne ide izvan ove države. A sa njihovim federalizmom u Jugoslaviji ja ću najlakše provesti princip hegemonije. Uzmite, gospodo, podelu države kako god hoćete, ili podelu po starim pokrajinama, ili podelu po atributima triju nacija, ili podelu po četiri samovladanja gospodina Davidovića, vi nikako ne možete sprečiti da Srbija u toj podeljenoj državi ne dobije glavnu i odlučnu reč. Kad vi protiv hegemonije Srbije tražite zaštitu u federaciji, onda u prvom redu morate pristati da se obnovi posebna državnost Srbije, a i to morate priznati, da je u stvaranju ove države ta državnost Srbije bila jača nego ma koja druga državnost u našim zemljama. I ničim, gospodo, ne možete sprečiti onda da se ne stvori ili sistem Pruske u Nemačkoj, ili odnos između Hrvatske i Ugarske, o kojem imate zajedno sa mnom žalosno i gorko iskustvo. Jer, gospodo, uza svu podelu države, kako ju neka gospoda zamišljaju, ostaće i u Hrvatskoj dosta Srba, a ostaće ih mnogo i u Bosni, i vi nikada ne možete učiniti da oni pomagani iz Srbije ne budu element, koji će ojačavati položaj Srbije. A time će hegemonija Srbije biti još jače osigurana.

Gospodo senatori, državu neko mora da vodi. A kada se država podeli ovako, onda će u toj državi uticaj na velika državna pitanja, na velike probleme državne politike imati onaj, koji državu vodi, a svaka federativna jedinica imaće na to za toliko manje uticaja za koliko se više bude povukla u svoju autonomiju. Samo u jedinstvu moguće je jednak i ravnopravan uticaj celoga naroda na celokupan državni život, ostavljajući širokoj samoupravi da zadovolji potrebe pojedinih krajeva. Samo u jedinstvenoj državi moguća je i istinska demokracija, jer to ne može biti, ako se uvek mora pitati, ima li gde kakovih starih prava i običaja, o koje bi se zakon mogao ogrešiti.

Gospodo senatori, kompetencija samouprave može se pokrивati u mnogo čemu s onim što bi u stvarnom pogledu dala autonomija ili federacija, samo to ne bi izviralo iz prava koja stoje izvan ili iznad države, nego bi se davalo voljom celoga naroda u Ustavu i zakonima. Samouprave moraju biti organi života, a ne smeju biti formacije ili organizacije, koje mogu svaki čas doći na misao da otkazuju poslušnost državi. Jer u takvim organizacijama bezuslovno leži dinamika daljeg razdvajanja državnog.

Gospodo, mi Jugosloveni priznajemo da je Srbija u temelje ove države uzidala svoje herojstvo i mučeništvo, kome nema primera u svetu. (Odobranje). Ali tražimo, gospodo, i hoćemo da državno jugoslovenska bude prenesena na celokupan Jugoslovenski narod, jedinstven i ravnopravan. (Glasovi: tako je!). I samo tako, gospodo, mi možemo urediti svoje međusobne odnose.

Vrlo žalim, ali moram napomenuti da je jedna od najnezgodnijih stvari kod ove deklaracije ta, što je ona pala u isto vreme kada su se donele i raznovrsne punktacije. Ja znam da gospoda iz Narodnog kluba nemaju veze sa tim, ali su oni svakako stajali i pod nehotećom impresijom tih punktacija, kada su dali ovu deklaraciju, i onda se i protiv njihove volje morala i u širokoj javnosti i u inostranstvu stvoriti misao da i oni donekle nolens volens hoće da pomognu ciljeve onih koji su stvarali punktacije. Ja ne verujem u to, ja odbijam to, ali vi ne možete diktirati mišljenje svima ljudima koji čitaju vašu deklaraciju.

Gospodo, meni je vrlo žao, to moram reći, što ovu politiku, koja znači ipak jedno odvajanje, zastupa i jedan čovek inteligencije g. dr. Mažuranića, i baš njega radi ja se sećam jedne svoje uspomene negde pre 20 godina. Bio sam, gospodo, u Novom Vinodolskom u starome domu Mažuranića, u kući moga nezaboravljenoga prijatelja dr. Bogoslava Mažuranića. (Slava mu!). I tamo sam s udivljenjem slušao starce Novljane kako s mladalačkim zanosom pevaju u starinskom osmercu starinske pesme naše, i budite uvereni da te pesme nisu poznavale ni istorijskih individualiteta, ni atributa triju nacija. I tu sam ja, gospodo, osetio da je duh Novog Vinodolskog mogao i morao dati inspiraciju geniju Ivanu Mažuraniću da ispeva onu besmrtnu pesmu, u kojoj je opevao mučeničku borbu Crne Gore, i u kojoj je dao apoteozu nepobedenom krstu vrh Lovćena što se k nebu diže, jer Mažuranića nije diralo to što je taj krst u pravoslavnim rukama. Gospodo, pesma Ivana Mažuranića ne poznaje ni političko-historijskih individualiteta ni atributa triju nacija, i ona se diže i iznad punktacija i iznad deklaracija i iznad biskupskih poslanica. (Glasovi: Slava mu!).

Politika jugoslovenska išla je rdavim putem, ali gospodo, ako je jedna velika baština pala u ruke jedne slabe generacije, generacije političkih maloletnika, zar se ta baština zato mora rasturiti? Od kuda toj generaciji, koju može da vodi i ubogi Maček i bolesni Pribičević pravo da uništava ono što je plod stoletnih težnji i napora najboljih ljudi svih naših plemena, a što se jedanput rastureno nikad više ne može povratiti. (Odobranje).

JUGOSLOVENSTVO U JEDINSTVU I RAVNOPRAVNOSTI JEDINA NARODNA I DRŽAVNA POLITIKA.

Gospodo senatori, ja sam vas i suviše zamario i zato moram hitati da završim. Hoću da kažem još samo nekoliko reči o pravcu dalje naše državne politike, i o dužnostima našim pred državom, pred narodom i pred istorijom.

Gospodo, i u Narodnoj skupštini i ovde postavljeno je pitanje, da li postoji hrvatsko pitanje ili ne. Nemojmo se hvatati za reči i voditi borbu oko reči, bile one strane ili domaće. Istina je i činjenica, s kojom se mora računati, da ima i ljudi i grupa koje to pitanje postavljaju, i s tim se pitanjem mora računati. Ne može se postaviti hrvatsko pitanje u tom

smislu, da li treba ili ne treba Hrvatima da ostanu u ovoj državi, ni tako, da li država treba da postoji u sadašnjem svom sastavu. Ne može se to pitanje postavljati ni u obliku državopravnih zahteva, koji bi ostvareni uništavali životnu snagu Jugoslavije. U tom smislu ne može postojati ni hrvatsko, ni srpsko, ni slovenačko pitanje. Ali postoji i još će dugo postojati pitanje kako će se u državnom životu i ustanovama omogućiti miran i zadovoljan sklad i saradnja Hrvata, Srba i Slovenaca. I nas, gospodo, ništa ne treba da buni, što će te borbe još dugo biti. I da je naša državna politika od početka vodena najpametnije, te bi borbe bilo i biće je još decenije.

Pogledajmo istoriju drugih naroda, koji su se ujedinili pre nas pa vidimo da i danas trpe od te borbe. Italija koja je imala svoju staru kulturu i koja je ujedinjena pre 70 godina, i danas muku muči s pitanjem narodne unifikacije, i jedan od glavnih zadataka koji je fašizam sebi postavio, jeste da provede unifikaciju italijanske nacije. Isti slučaj imate i u Nemačkoj, koja ima svoju staru kulturu, staru zajedničku istoriju, a koja je ujedinjena pre 60 godina, pa ima istu muku oko unifikacije i jedan od glavnih ciljeva Hitlerizma jeste da provede unifikaciju nemačke nacije. Zato mislim da ta borba po sebi nije nikakva nesreća i nikakvo zlo. Ona postaje zlo tek onda, kada vodi separatizmu i razdvajanju. Zlo je naše, što smo mi to pitanje rešavali od početka potpuno pogrešnim metodama. Mnogo bi bolje bilo da je naša politika od početka bila više nacionalna pedagogija za odraslu decu, nego forsirano i diletantsko primenjivanje raznih političkih teorija. Uveren sam da bi nas ta nacionalna pedagogija odvela mnogo dalje.

Mi rešavamo ovo naše državno pitanje u Jugoslovenstvu i u jedinstvenoj Jugoslaviji na bazi slobode, jednakosti i ravnopravnosti. Svako drugo rešenje neizbežno održava dalje suparništvo i međusobnu borbu. Naše pitanje nije ni pitanje državopravnih formula ni političkih teorija, nego pitanje moraino i psihološko. Ni federacija, ni autonomija, ni samouprava koje mi tražimo ne rešavaju srpsko-hrvatsko pitanje. Apsolutna je i potpuna zabluda, da se bilo kakvim državnim uredjenjem to pitanje može rešiti. Ono se mora rešavati širokogrudnošću i ljubavlju, stvaranjem zajedničke svesti i morala u narodu. Nikakve teorije i državopravne ograde ne mogu osigurati to jedinstvo ni rešiti srpsko-hrvatsko pitanje. Samouprava mi tražimo ne za to što je u njima rešenje srpsko-hrvatskog pitanja, nego zbog toga što je potrebno svima razumnim ljudima dati uverenje, da se pojedinim delovima države hoće da dade ono što oni smatraju da je u interesu njihovih krajeva. Samouprava daje ono što je u zahtevu federacije ili autonomije istinski stvarno i što je opravdano radi razvoja pojedinih krajeva. U sistemu širokih samouprava velikih banovina dobiva svaki kraj mogućnost napretka, a time se ne slabi nacija kao celina. Slabost federacije je u tom što ona traži izvor svoje snage u istorijskoj nacionalnoj podvojenosti, i daje sankciju toj podvojenosti za svu budućnost.

Prava samouprava, osnovana na jedinstvu narodnom, može bez državnopravnih funkcija dati više u mnogo čemu nego problematična federacija. Mnogi krajevi imali su već dovoljno žalosnog iskustva i s imaginarnim autonomijama i federacijama. Najviše toga iskustva je imala Hrvatska, i ona bi najviše trebala da se čuva toga iskustva. U tome duhu treba da

se vodi naša nacionalna i državna politika. Problem nacionalnog saživljavanja i stapanja našeg ne rešava se ni u federacijama ni u autonomijama, a samouprava treba da nađe okvir koji će u svemu što predstavlja životni interes svakoga kraja dati sve uslove mirnoga razvoja. I zato mi s pravom i nestrpljenjem očekujemo navešteni zakonski predlog o banovinama, koji bi imao to da osigura. (Glasovi: Tako je). Tu treba dati sve što život punim pravom traži od zdrave i dobre samouprave. (Aplauz).

Ne mogu se postavljati nacionalna pitanja u Jugoslaviji kao što su se morala postavljati u Austro-ugarskoj monarhiji. I sa te strane najviše greši g. dr. Šverljuga kad on u tradicionalnoj borbi za autonomiju protiv centralnih vlasti u Beču i Budim-Pešti traži sličnost, traži metode sa kojima se sada treba boriti. I on koji toliko voli Zagreb, i koji zna šta Zagreb znači i za Hrvatsvo i za Jugoslovenstvo, ne sme oslabiti onu ulogu koju je Zagreb dobio u Jugoslaviji. Ne može Zagreb zauzimati isti stav kao u monarhiji Habsburškoj, gde je pod nemačko-madarskom dominacijom bio kraj sve formalne autonomije pokrajina, pokrajinsko mesto četvrtog ili petog ranga, ne može zauzimati taj stav danas u Jugoslaviji, gde je već od početka postao glavno središte finansijskog, industrijskog, trgovačkog života cele zemlje. Ne sme on tražiti da se danas dižu ograde između pojedinih delova država, kad svi njegovi interesi traže otvorena vrata za slobodnu utakmicu na čitavom prostanstvu Jugoslavije.

Gospodo senatori, dopustite mi da završim, a mislim da jedva i čekate da završim. (Glasovi: Ne, ne!). Gospodo, oni koji su napadali politiku 6. januara dokazivali su da je pre šestoga januara postojala kod nas samo kriza demokratije, kakva postoji u čitavom svetu, i da zato nije trebalo razbijati taj normalni razvoj, jer bi se prilike i bez toga sredile; a ima i naivnih ljudi koji čak tvrde da smo imali sasvim sredenu demokratiju, da se dogodila samo jedna nesreća, ali je ta demokratija mogla i dalje pravilno da radi. Moje je mišljenje u tom osnovnom pitanju da uopšte nema krize demokratije ni kod nas ni u svetu. Sve donde, gospodo, dok se bar u jednoj zemlji vlada po sistemu demokratije pravilno i u redu, dotle nema krize demokratije. Kriza demokratije značila bi jedino to, da se po demokratskom parlamentarnom sistemu ne može vladati ni tamo gde su prilike najnormalnije, a mi vidimo da ima čitav niz kulturnih zemalja, i velikih i malih, gde se danas demokratski potpuno u redu i pravilno vlada. Postoji u pojedinim državama kriza društva, koje nije doraslo da u sistemu demokratije osigura miran razvoj svoje zemlje, i koje nije imalo ili političke zrelosti, ili moralne ravnoteže, ili svesti o odgovornosti da taj posao svršava. **Kod nas su se, gospodo, stekla sva tri ova poroka, pojačana slabostima i zabludama našeg partikularizma, koji se izrodio u težnje separatizma na jednoj a hegemonizma na drugoj strani. Mi nismo imali krizu demokratije zato što uopšte nismo imali demokratiju. Srbija je u poslednjoj deceniji pre rata stvorila jedan stalan i utvrđen i dobar oblik demokratije, i u njoj se doista demokratski vladalo. Ali, gospodo, Jugoslavija posle meteža u koje je došla nije našla pravilan put da dode do demokratije.**

U Jugoslaviji sve do 6. januara nije vladala demokratija. Bilo je pokušaja većih i manjih, boljih i slabijih da se demokratija spase, ali se ona nije mogla spasti od navale besne demagogije, koja je razarala

sve ustanove, pa je najposle zapretila i najvećoj tekovini našeg naroda: ujedinjenju. 6. januar nije došao ni da preseče normalan tok života jedne zdrave demokratije, ali ni da zaustavi krizu demokratije. On je došao jedino zato da spase zemlju od orgija demagogije. To je najveće njegovo opravdanje. Drugo mu opravdanje daje sama opozicija izvan parlamenta, koja ni danas nema ni jedne zajedničke misli. I mi moramo sa užasom i strepnjom da pomislimo na to šta bi se dogodilo s ovom zemljom, i kakva bi babilonska kula bila sagrađena na njenoj teritoriji, kad bi gospoda iz opozicije danas došla na vlast. Treće opravdanje je u tome što režim od 6. januara nije sam sebi cilj. On hoće da posluži postepenom mirnom uvodenju zdrave demokratije kod nas. Politika 6. januara provodi sama svoju mirnu likvidaciju u etapama, da bi naciji i državi osigurala sreden život u naprednoj i svesnoj jugoslovenskoj demokratiji. Zato su upravo oni, koji su najodaniji politici 6. januara verovali i veruju najiskrenije u dolazak zdrave demokratije u Jugoslaviji. Opozicija ni danas ne bi znala drugo nego da vrati zemlju u kaos mračne 1928. godine.

Gospodo, Ministar Pretsednik g. dr. Srškić držao je u Narodnoj skupštini govor, koji može da nas zadovolji. On je u političkom pogledu — u koliko sam mogao opaziti — zadovoljio u pitanju narodnog jedinstva čak i same govornike opozicije u ovom visokom domu. Samo ja želim da g. Ministar Pretsednik produži i ojača rad na sredivanju naše države na bazi širokih banovinskih samouprava. Mi očekujemo od njega da će Narodnom predstavništvu podneti ovaj zakonski predlog i da će se Narodnom predstavništvu pružiti sloboda da taj zakonski predlog dovede u sklad s interesima cele države. Svako ko bi pokušao da sprečava ili zaustavlja izvođenje ove politike, koju je nagovestio g. Pretsednik Vlade, učinio bi težak i neoprostiv greh protiv države i njenih najviših interesa.

Meni je vrlo drago što je g. Pretsednik Vlade nagovestio i donošenje Zakona o štampi. Kad je već donesen Zakon o zborovima i udruženjima, onda je bila neophodna potreba da se donese i novela Zakona o štampi. Ja sam uvek mislio, a prošle godine prilikom budžetske debate i govorio sam da ne može biti apsolutne slobode štampe, naprotiv, sloboda štampe mora počivati na strogim sankcijama i na potpunoj odgovornosti novinara za sve ono što pišu. Nadam se da će takav zakon biti donesen, da bi cjačao postepeno pristupanje naše na put prave parlamentarne demokratije. Verujući da će ovaj budžet služiti izvođenju ove politike, ja ću glasati za predlog budžeta. (Burno i dugotrajno odobravanje).

Претседник др. Анте Павелић: Господо сенатори, завршну реч у овој начелној дискусији има известилац г. др. Мирослав Плој.

Известилац др. Мирослав Плој: Господине Претседниче, господо сенатори, велештована Владо, — сва господо сенатори у почетку буџетске дискусије у највећој мери су говорили о политичким питањима. Као известилац буџетски, ја сматрам да нисам дужан да одговарам на ова политичка излагања; само ћу подвући једну ствар, а то је да се ова дебата водила на високој висини. — Што се тиче буџета, ја констатујем са великим поносом и задовољством, да су сви говорници, без резерве, па чак и они из опозиције, били сагласни с тим да овај буџет сачува начела штедње у толико

у колико је то могуће, с обзиром на данашње међународне и привредне прилике у свету, које се из дана у дан мењају. Надам се, господо сенатори, да ће идућа буџетска периода донети знатно побољшање светске кризе и надам се да ће наш порески обвезник бити у стању да у оквиру своје привредне снаге удовољи теретима које му налаже овај наш буџет. Молим вас да гласате у начелу за овај буџет.

Претседник др. Анте Павелић: Господо сенатори, пре но што пређемо на гласање, дајем реч г. Драговићу, који је реч затражио.

Милутин Драговић: Господо сенатори, ја верујем да ћу бити тумач жеља све господе сенатора, ако предложим да се говор сенатора г. Јове Бањанина отштампа у засебну књижицу и растури по свим крајевима наше државе, како би сваки грађанин ове земље могао у целини прочитати овај лепи говор г. Бањанина. (Аплауз и узвици: Прима се!)

Претседник др. Анте Павелић: Пошто је овај предлог примљен, то ће се ово и учинити.

Господо сенатори, прећи ћемо на решавање. Господа која буду за то да се извештај Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за 1933/34 годину у начелу прими, гласаће „за“, а господа која буду против, гласаће „против“. Молим г. секретара да изврши прозивку.

Секретар Милан Л. Поповић прозива г. г. сенаторе да гласају и они су гласали овако:

Алибеговић Асим — за
 Алкалај др. Исак — за
 Алтипармаковић Јован — за
 Арнаутовић Шериф — за
 Бањанин Јово — за
 Богојевић Васа — отсутан
 Видаковић Антун — отсутан
 Виловић Осман — отсутан
 Врбанић др. Милан — отсутан
 Вујић Павле — за
 Гаврила др. Емило — за
 Гавриловић др. Богдан — за
 Гај Људевит — за
 Глушац др. Васа — за
 Гмајнер др. Иван — за
 Грасл др. Георг — за
 Грегорин др. Густав — отсутан
 Десница др. Урош — за
 Добринић Петар — против
 Драговић Милутин — за
 Ђирлић Петар — против
 Ивановић Драгољуб — за
 Ивковић др. Момчило — за
 Илићановић Димитрије — за
 Јалжабетић Томо — против
 Јанковић Стјепан — против
 Јовановић Ж. Милоје — за
 Карамехмедовић др. Хамдија — за
 Ковачевић Томо — отсутан
 Костић Петар — отсутан
 Котур др. Ђура — за
 Круљ др. Урош — за
 Кукуљевић-Сакцињски Фран — за
 Љубибратић др. Саво — за
 Мажуранић др. Желимир против
 Мајстровић др. Иван — за
 Марјановић Милан — за
 Махмутбеговић Сефедин — за

Мићић др. Мића — за
 Михалцић Стеван — за
 Муфтић Салем — за
 Нешковић Јован — за
 Новак др. Фран — за
 Обрадовић Паја — за
 Плој др. Мирослав — за
 Поповић Дака — за
 Поповић Матија — за
 Попсвић Милан — за
 Равнихар др. Владимир — за
 Радовановић Крста — за
 Радуловић Марко — за
 Рајар др. Јанко — за
 Рожић др. Валентин — за
 Самуровић Јанко — за
 Симоновић Милан — за
 Смиљанић Крста — за
 Станковић Јован — за
 Станковић др. Раденко за
 Сулејмановић др. Џафер — за
 Теслић Петар — за
 Тимотијевић Коста — за
 Томашић др. Љубомир — за
 Томић Светозар — за
 Тринајстић др. Динко — за
 Убавић Павле — за
 Франгеш др. Отон — за
 Хаџи-Бошковић Трајко — за
 Хаџи-Ристић Спира — за
 Хрибар Иван — за
 Цветковић Јордан — за
 Церовић Гаврило — за
 Шверљуга др. Станко — против
 Шиловић др. Јосип — за
 Шола Атанасије — за
 Шуперина др. Бењамин — отсутан

После гласања

Претседник др. Анте Павелић: Господо сенатори, изволите чути резултат гласања. Гласало је у свему 67 господе сенатора, од тога 61 за, а 6 против.

Објављујем да је тиме предлог буџета државних расхода и прихода са Финансијским законом за годину 1933/34 примљен у начелу.

Прелазимо на решавање у појединостима: претрес буџета расхода Раздела I — Врховне државне управе.

Пошто се нико није јавио за реч, прелазимо одмах на решавање. Гласаће се по партијама. Малим г. известноца да чита партију I.

Известилац др. Мирослав Плој прочита партију I.

Претседник др. Анте Павелић: Прима ли Сенат прочитану партију I? (Прима). Објављујем да је партија I примљена. — Изволите чути даље.

За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела I — Врховне државне управе, и то од партије 2 до закључно партије 46.

Претседник др. Анте Павелић: Објављујем, да је примљен буџет расхода Раздела I — Врховне државне управе. Прелазимо на претрес Раздела II. — Пензије и инвалидске потпоре.

Пошто се нико није јавио за реч, прелазимо

одмах на решавање. Гласаће се по партијама. Молим г. известиоца да прочита партију 47.

Извештач др. Мирослав Плој прочита партију 47.

Претседник др. Анте Павелић: Прима ли Сенат прочитану партију 47? (Прима.) Објављујем да је партија 47 примљена. — Изволите чути даље.

За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу члана 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела II — Пензије и инвалидске потпоре, и то од партије 48 до закључно партије 57.

Претседник др. Анте Павелић: Објављујем, да је примљен буџет расхода Раздела II — Пензије и инвалидске потпоре.

Прелазимо на претрес Раздела III — Државни дугови.

Пошто се нико није јавио за реч, прелазимо

одмах на решавање. Гласаће се по партијама. Молим г. известиоца да чита партију 58.

Извештач др. Мирослав Плој прочита партију 58.

Претседник др. Анте Павелић: Прима ли Сенат прочитану партију 58? (Прима.) Објављујем да је партија 58 примљена. — Изволите чути даље.

За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела III — Државни дугови, и то од партије 59 до закључно партије 63.

Претседник др. Анте Павелић: Објављујем, да је примљен буџет расхода Раздела III — Државни дугови.

Господо сенатори, пошто је време поодмакло, седницу прекидам с тим да наставимо рад после подне у 4 и по часа.

Седница је прекинута у 12,30 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

СЕНАТА

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 2

БЕОГРАД, 1933 ГОДИНЕ

КЊИГА 3

XXXII РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 28 МАРТА 1933 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник
Др. АНТЕ ПАВЕЛИЋ

и

Потпретседници:
ЈОВАН АЛТИПАРМАКОВИЋ

и

Др. ФРАН НОВАК

Секретар
МИЛАН Л. ПОПОВИЋ

Присутна су сва господа Министри.

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 16,40 ЧАСОВА.

Претседник др. Анте Павелић: Седница се наставља. Прелазимо на претрес четвртог раздела Министарства правде. Реч има г. Министар правде.

Министар правде Божидар Максимовић: Господо, буџет Министарства правде, одувек скромно дотиран и веома домаћински трошен, ипак је морао лањске године да буде смањен у односу на претходни буџет за скоро 44 милијона динара а ове године у односу на лањски за близу 31,5 милијона динара. Како сам већ и у Народној скупштини изјавио, а како је већ свакако и вама јасно и познато, била је потребна једна крајња компресија, па да се од средстава већ иначе незнатних, нарочито после смањених 44 милијона динара у прошлој години, откине овога пута још преко 31 милијон динара. И ово и прошлогодишње целокупно смањење код нашег буџета извршено је на правосућу, док су издаци верске управе у главном остали готово нетакнути. Сем тога потребно је напоменути да лични издаци, чија је висина нарочито фиксирана, нису могли због тога да даду готово никаквог ефекта и код овога смањивања, иако је бу-

џет Министарства правде претежно састављен из личних издатака, него су сви ти издаци имали да буду утврђени и добијани углавном код материјалних издатака, који су иначе већ малени, малени и релативно гледајући и апсолутно. Због тога су наша средства до сада, може се рећи, скромна и незнатна, готово овога пута постала сасвим оскудна и једва довољна. И отуда су, како сам већ у дискусији у Народној скупштини напоменуо, сасвим разумљиво пали приговори са неколико страна да се на правосућу и на судству претерано штеди.

Али, господо, у данашњим привредним и финансијским приликама било је неизбежно и неопходно да се крајњи напори штедње учине код свих ресурса па и код овога, ма да нас они и овога пута лишавају могућности да довршимо организацију судства и да на тај начин задовољимо једну животну и насушну потребу целе наше земље.

Са извесних страна — разуме се, ја ћу то одмах да додам, сасвим добронамерних — било је приговора и критике као да је тај систем, замишљене и још ни до краја изведене организације суд-

ства, по малко скуп, чак и луксузан и као да би га требало у много чему појевтинити и упростити. Али то су, господо, ствари само детаља, које се могу узети у дискусију и којима се могу дати потребне коректуре тек кад се цела реформа и цео систем ипак до краја спроведу, а у оним крупним и начелним линијама, ја бар тако мислим, промена у овоме тренутку бити не може, нити би оне биле у овоме тренутку препоручљиве. И због тога се мора рећи, да је неизмерна штета, што је довршење овога великога посла пало баш у дане, кад се на сваку пару мора да пази и када се можда појављује и пречих потреба, него што је ова.

Ја, господо, да не би парафразирао оно што сам сумарно рекао баш поводом те штете, која долази по наш политички рад од недвршења овога посла, у Народној скупштини, бићу слободан, да вам кажем дословно оно исто, што сам рекао у Народној скупштини, наиме да наш политички рад и наша потреба политичког успеха доводи се, ако не у питање, а оно сигурно у једно велико успорење једним делом и то не малим и због тога, што ми и у петнаестој години после уједињења немамо докончане организације судства. Докле год у овим свакодневним стварима, од којих тако рећи живе људи, не буде исти поредак у целој земљи и иста јудикатура на целој територији, докле год поједина судска подручја сматрају један другога у извесном правном погледу иностранством, дотле у маси, дотле народ у великом обиму узиман, никако неће моћи стећи чисте појмове ни о унитаризму, ни о државном јединству ни о југословенству. (Одобравање и аплауз)

Зато, господо, ја мислим да смем с обзиром на такову важност тога посла и његово довршење изразити наду и вашу и своју, да ми нећемо, тако бар схватајући са свију страна важност тога посла — ипак дуго чекати на његово довршење.

Што се тиче законодавног рада и унификаторског рада Министарства правде, господа већ знају, у главном посао на формалним законима је довршен. На материјалним законима се довршује последња и претпоследња редакција, и ма да се, како сам имао прилике о томе већ овде говорити, средства која се пружају за тај посао, додељују прилично шкрто и на њима се превише штеди, ипак ће и с тим скромним средствима моћи тај посао да се проведе још у последњој комисији, да се ускоро — ја се надам — доврши тај посао скоро у целини.

У погледу верске управе кредити су у главном остали скоро истоветни. Има неких измена, али оне долазе скоро аутоматски и у главном појављују се код кредита за верску управу римо-католичке цркве, али не за то, да то одмах додам, што би се хтело направити ту један изузетак, него због тога што је код осталих конфесија кредит који се даје на верску управу у буџету приказан као једна глобална дотација, а код римо-католичке цркве за то, што није закључен конкордат, тај се кредит појављује као и раније специфициран на партије и позиције и за то што је таква спецификација тако изведена, појављују се и оне аутоматске измене и смањења која долазе код личних принадлежности и која се овога пута појављују у рачунском делу аутоматски.

Господо, у колико би било потребно и у колико је ваша дискусија дотакла и питање бискупске посланице, г. Министар Претседник дао је о

том познату вам јавну изјаву и на тај начин је с најмеродавнијег места јасно и одређено саопштено, како се гледа не само на то конкретно питање, него и на сва питања верских и међуверских односа у нашој земљи. У тој изјави кад је реч о стварима тако укупно и у целини у колико се односе на верска питања у нашој земљи, сасвим је природно да је истакнуто и начело, да држава и државна управа третирају све вере на један исти и равноправан начин и сасвим је разумљиво, што је у тој изјави г. Министра Претседника на коју вас ја овде само потсећам, било то нарочито подвучено, јер је то израз нашег целокупног схватања у погледу свих политичких питања. Та изјава израз је нашег схватања о унитаризму, о државном и народном јединству, о југословенству. То наше схватање могло би да се збије у неколико речи и да се овако формулише: један народ, једна држава, један краљ, једно парламентарно претставништво, једна влада, и један закон, једна иста и равноправна примена закона према свима племенима, свима верама, свима покрајинама, свима сталежима и свима грађанима (Одобравање и плесак).

Господо, ја мислим и ако је ово излагање и кратко и врло сумарно, и ако оно може бити не представља потпун осврт на све оно што је пало у начелној дискусији и што би се односило на питања која тангирају овај ресор, ја мислим да ћете допустити да са ово неколико речи ја и завршим и да вас замолим, да изволите гласати за буџет Министарства правде овако како је предложен и како га је изгласала Народна скупштина (Плесак).

Претседник др. Анте Павелић: Реч има г. Димитрије Илићановић.

Димитрије Илићановић: Господо сенатори, нека ми је дозвољено да код буџета Министарства правде учиним неколико добронамерних напомена.

У нашем грађанском поступку који ће и по казивању г. Министра правде добити важност ускоро за целу земљу, предвиђен је багателни поступак код општинских судова за спорове до 500.— динара. Господо, сума до 500.— динара може за богата човека бити багателна, али за онога који једва свија крај са крајем и који кад прави биланс можда има мањак и једва да има коју стотину динара, за њега 100—500.— динара није мала ствар. И зато је оправдано, господо, да и те спорове до 500.— динара расправља спреман судија код среског суда. Тако је господо рађено у бановинама преко Саве и Дунава и то је добро. Добро зато, господо, што у тим бановинама има плејада среских судова. Мало већа паланка или две до три општине имају срески суд, и грађанима који имају потребе да дођу код власти лако је доћи код срескога суда и за те багателне ствари. Код нас господо, са ове стране Саве и Дунава срески суд је репата звезда. Ми, господо, на 20—25—30 пачише општина тек имамо један срески суд. Кад су срески судови иначе претрпани, а ако дође да се расправљају и ове багателне ствари код среских судова, они ће бити сасвим затрпани. Ове багателне ствари до 500.— динара до сада са ове стране Саве и Дунава расправљали су општински судови. У закону о општинама који смо пре неки дан овде усвојили, у прелазним наређењима казано је да ће и у будуће општински судови расправљати те багателне ствари до ступања на важност закона гра-

ђанског који предвиђа суђење тих спорова код среских судова.

Финансијске прилике, господо, не дозвољавају да ми можемо сада у ово време увести среске судове онако како их имају бановине преко Саве и Дунава. Ја сматрам да би било опортуно да и у будуће те спорове до 500.— динара расправљају општинске управе све дотле, докле се не дође до могућности да се и код нас умноже срески судови, како би наши грађани могли што лакше да дођу до суда и до заштите својих права. У томе циљу ја бих молио господина Министра правде да у току ове године поднесе законски предлог, по коме би се направио изузетак, да и кад ступи на снагу и кад се буде примењивао грађански законик нови, да и у том случају општинске управе решавају спорове до 500.— динара.

Исто тако, господо сенатори, у закону о извршењима избачена је једна драгоцена одредба нашег садашњег грађанског поступка која је обезбеђивала земљораднику и маломе занатлији минимум за опстанак, минимум који се ни за државу, ни за приватна потраживања није могао узети за извршење. Та одредба, господо, или том одредбом ми смо се поносили. Ту одредбу одобравају сви они економисти који пледирају за мали посед. Та одредба, господо, направила је да је наш војник постао херој и сјај нашега оружја у светскоме рату пренео широм света само зато што је бранио своју државу, борио се за националну идеју а и за ужу своју државу, за своју кућу и свој мали посед. Ако хоћемо да наш ситни земљорадник и мали занатлија не оде у пролетере, и ако желимо да ситни земљорадник и мали занатлија на којима почива наша отаџбина буду хтели и даље оним еланом да бране нашу отаџбину са којим су је еланом бранили и постигли данашње уједињење, онда морамо мислити на то да у целој нашој земљи заштитимо један минимум нашем земљораднику и нашем малом занатлији. И у томе смислу ја бих замолио г. Министра правде да такође поднесе један законски предлог у Закону о извршењима. Господо, организација судова, као што рече г. Министар правде, извршена је готово у целој земљи; остало је само да се та организација спроведе у Јужној Србији и Црној Гори. Како сам чуо, за тај посао да се доврши организација судова, није било потребно више од тридесет милиона динара. Ја верујем, према речима г. Министра, да се он заузимао да добије тај кредит и да се задовољи та шира потреба нашега народа, да се дође до једнога поступка; али он није нашао одзива код Владе. Али ја га ипак молим да он инсистира да се дође до тога кредита, како би се извршила организација која је предуслов за изједначење законодавства. Лепо је казао г. Министар да има петнаест година како смо се ми ослободили. Има петнаест година како су три гране једнога стабла, Срби, Хрвати и Словенци, удружиле се и направиле једну јединствену државу. Али ни до данас за петнаест година није се стигло да се изједначи законодавство. Прошле године и у Престоној беседи и у нашој Адреси споменуто је да је извршено изједначење законодавства. Међутим, господо, и данас ми имамо пет разних законодавстава. Крајње је време да се једаред изврши унификација законодавства, и само стоји до тога да се два материјална закона, грађански и трговински подне-

су Народном претставништву да их оно усвоји, и онда да имамо изједначење нашег законодавства. Ја, господо, верујем да су та два законска предлога готова. Ми нисмо те законе правили на основу неких комисија, чији би рад био израз правне свести нашега народа, и да треба само да их нормирамо. Ја верујем да су та два законска пројекта превод аустријског грађанског законика, а исто тако и трговачког; јер аустријски грађански законик је важио већим делом у крајевима преко Саве и Дунава. А и код нас је у основи био аустријски грађански законик, односно његов лош превод, подељен према ондашњим нашим приликама. И кад је и преко Саве и Дунава важио аустријски грађански закон, а тако исто и са ове стране Саве и Дунава код нас, — ако је тај грађански закон лепо преведен са најновијим трима новелама из 1916 године, онда бисмо ми могли тај закон одмах оберучке да примимо, јер је то један веома добар закон са потпуном и лако систематиком. Зато, ја молим г. Министра правде, да као што је обећао, да што пре донесе та два закона да ми код јединствене државе имамо једно законодавство. (Одобравање).

Претседник др. Анте Павелић: Има реч сенатор г. др. Васо Глушац.

Др. Васо Глушац: Господо сенатори, приликом претресања буџета Министарства правде желим проговорити неколико речи о организацији судства у Врбаској бановини.

Већ је прошло 14 година од нашег ослобођења и уједињења, а још нисмо доспели да изједначимо законодавство у целој земљи и да организујемо наше судство, како би било боље и корисније по народ.

Према скорашњем Закону о Апелационим судовима учињена је неправда Врбаској и Моравској бановини, јер су само њих две остале без Апелационих судова. Истина, то се оправдава са неједнаким законодавством у појединим крајевима, али је до данас било доста времена да се то законодавство изједначи. Колико народ трпи од тога штету, навешћу само примера ради како је организовано судство у Врбаској бановини.

Код оснивања Апелационих судова изостављена је Бања Лука и основан Апелациони суд у Сарајеву, под који су потпали у главном сви судови на подручју Врбаске бановине. Није се водило рачуна о потребама народног живота, па ће овај крај теже долазити до правде него и један у нашој држави.

На територији Врбаске бановине има 25 среских судова, од којих само 16 припадају окружним судовима на територији Врбаске бановине, у Бихаћу и Бањој Луци, а осталих 9 припадају окружним судовима на подручју других бановина.

Тако 5 припада окружном суду у Тузли, у Дринској бановини, 3 окружном суду у Травнику, у Приморској бановини, а један Судбеном столу у Петрињи у Савској бановини. И тако народ из Врбаске бановине мора да иде на суђење у четири бановине, осим своје, још у три друге.

Тако стојимо у погледу суђења у првој инстанцији у свима мало већим, како цивилним тако и кривичним стварима. А што се тиче друге инстанције, ту је још горе. На пр. људи из бихаћског округа морају прећи територије трију бановина и возити се свим могућим комуникационим сред-

ствима, док не дођу до Апелационог суда у Сарајеву. Док они тако прелазе три бановине до Сарајева, дотле они из дворскога среза иду на супротну страну до свога Апелационог суда у Загреб. А ни један ни други немају Апелационог суда у својој бановини, која има за то све услове, јер има 25 среских судова и 2 велика окружна суда. Стога је неопходно потребно да се што пре законом проведе реорганизација судства по бановинама и да се ово питање на тај начин правилно реши. Његово решење могло би се извести овако — што се тиче Врбаске бановине:

- 1) да се оснује Апелациони суд у Бањој Луци.
- 2) да се осим она два Окружна суда који постоје, оснује још Окружни суд у Дервенти за Среске судове: Дервенту, Босански Брод, Добој, Шамац, Градачац, Грачаницу и Маглај;
- 3) да се оснује Окружни суд у Јајцу за среске судове: Јајце, Мркоњић Град, Гламоч, Кључ и Бос. Петровац.

На овај начин много би се помогло народу тога краја и он би много лакше и јевтиније дошао до правде. Стога молим господина Министра правде да о овом води рачуна кад дођемо до могућности да мењамо садашњи Закон о Апелационим судовима. (Одобравање).

Претседник др. Анте Павелић: Реч има сенатор г. др. Станко Шверљуга.

Др. Станко Шверљуга: Господо сенатори, буџет Министарства правде уједно је и буџет вјера, пак желим да у вези с тим дијелом његовим проговорим неколико ријечи.

Жалим што нам господин Министар правде није ништа изнео ни саопштио о стадију преговора са Светом Столицом у погледу склапања конкордата, а који посао, сем Министарства иностраних дела, у првом реду припада његовом ресору. Жалим што то није учинио, али нећу и не могу инсистирати, ни тражити одговора, ако су можда виши разлози, који га у том спречавају.

На склапању конкордата ради се већ дуги низ година, па мислим — и слажем се са г. Бањанином — да је већ дондас наступио моменат да треба те преговоре финализирати, или пак нашу јавност извести зашто тај споразум није могућ. Постоји увјерење, мислим и оправдано увјерење, да би закључком конкордата дошла до ријешења многа горућа питања црквено-политичке природе, која су још увјек нерјешена. Ну, господо, ми имамо поред прије споменутог интереса још један велики национално-политички интерес на конкордату са Ватиканом, а то је питање славенског богослужја.

Како ће се г.г. сенатори сјећати, католички је епископат на свом састанку од 27 до 29 новембра 1918 године тражио од Свете Столице да се старословенско богослужје протегне на цело подручје Југославије, и како је Света Столица одговорила, да ће се то питање ријешити у конкордату са нашом државом.

Сада приликом склапања конкордата имамо најбољу прилику да се вратимо и подупремо закључак нашега епископата и позивом на обећања Бенедикта XV остваримо једну идеју, за коју су се вјековима борили наши дједови. Бискуп Штросмајер означио је језично јединство између православне и католичке цркве за најважнију историјску етапу у процесу вјерског и народног уједи-

њења Југословена. (Гласови: Слава му!) Ако нам конкордат са Светом Столицом не би донео ништа него то, он би тиме био важан акт, а будућа поколења била би нам за то благодарна.

Питање старославенског богослужја у југословенској католичкој цркви може се ријешити једино споразумно са Светом Столицом, јер је то ствар њене компетенције, а нипошто наших бискупа. Мислим да је то један постулат, којег ће наша држава у преговорима моћи постићи, јер одговара и данашњим тенденцијама Ватикана. Ми морамо учинити све напоре да постигнемо од Свете Столице старославенско богослужје за наше католике. Господо сенатори, од када постоји наша држава, црквено политичке распре нису никада изгледале толиком жестином и изазвале у свим слојевима нашега народа толико узбуђење, као што је то данас. Различити законски предлози, говори у Народној скупштини, неке алузије изнесене у овом високом дому, јавне манифестације и писање чланака, све то би могло у неупућеном иностранству произвести утисак, као да се католички део нашега народа барем у већини дигао против наше државе и да се налази свесно или несвесно у табору наших вјековних непријатеља. Међутим ефекат тих изјава и манифестација такође је и тај, да се у земљи, у извесним круговима, ствара мишљење као да су се Југословени католици дигли против своје државе. Ко би али тако мислио и удесио своје држање према католицима не би учинио само неправду својим суграђанима католичке вјероисповести него и тешку и фаталну погрешку.

Историја Хрвата и Словенаца доказује нам да је наше католичко свећењство од вајкада у најтежим приликама водило наш народ у борби против свих његових непријатеља.

Шта би било од нашега народа у доба провале Турака, да он није имао свог народног свећењства, које га је водило и у тим црним данима. Ко не зна за светло име бана и бискупа Бериславића који је једном руком држао пастирски штап, а другом мач, којим је јуначки одбијао најтеже нападе Турака и спасавао у оним бурним данима свој народ и своје стадо. Његове жртве и његов рад донеле су нам частан назив „Антемурале Кристијанитатис — Предзиђе кршћанства“. А исто тако бит ће вам позната имена фратара Матије Месића и Луке Ибришиновића, и све оне борбе и страдања наших босанских фрањеваца.

Кад је наступило модерно уставно доба, кад су се промениле социјалне и политичке прилике и дошле нове методе борбе, тада су опет били католички свећењци у првим редовима наших народних бораца.

Сувишно би било да свде износим историју Штросмајера, Рачког и њихов рад у Хрватској. Исто тако знате и за великог вођу народа Миха Павлиновића, католичког попа из Подгоре, који је са целом плејадом својих другова у црној мантији учинио надчовечански напор да извојује нашем народу у Далмацији народне школе и тиме ослободи нашу јадранску обалу од лажног обележја талијанства.

А исто тако био је тршћанско-копарски бискуп Јурај Добраца будитељ народне свијести, отац нашег сељаштва, гоњеног од туђинске талијанске господе у никад незаборављеној Истри!

Словенци пако угушили би се у мору герман-

ства, да није било њихових народних свећеника. Валентин Водник, бискуп Сломшек, и безброј других свећеника дали су Словенцима писменост, дали су им социјално-народну културу, без које би остали у тмини незнања, и постали робље туђинаца. А исто тако у одсудним часовима светског рата био је носиоцем југословенског покрета у непријатељском Бечу католички свећеник и социјални мислилац, др. Јанез Крек.

Од најезде турске, германске и латинске, наш је католички свећеник од простог фратра до високог црквеног достојанственика спасавао народ, чувао га и спремао за велику славенску државу на Југу, за Краљевину Југославију, заједничку домовину католика и припадника српско-православне цркве.

Није моја напјера, нити би одговарало историјским чињеницама, ако би само свећеницима самима приписивао све те заслуге, јер било је исто тако људи у свим слободним звањима, који су исто тако пожртвовано радили за заједничком дјелу спасавања нашег народа. Али исто тако је истина да су свећеници код тога посла били магна парс. Нема културне институције, нема народног просвјетног ни социјалног покрета од задругарства до књижевности гдје свећеници не би били или оснивачи, или помагачи својим радом и материјалним жртвама. Без нашег националног свећеништва вјеројатно би читави крајеви, који су поносни дјелови наше државе, за њу били изгубљени, да их није чувао и бранио и католички свећеник.

Када све те чињенице трезно оценимо, онда се доиста морамо питати, да ли је могуће, да је то исто католичко свећеништво данас у својој властитој држави изненада окренуло леђа своме народу, је ли могуће, како се говори, да се ставило чак у службу туђинства. То би било највеће психолошко чудо или отворено речено, то би био прави апсурд. То ми најодлучније од католичке цркве одбијамо.

Међутим, али постоји факат и простом негацијом нећемо га уклонити, да се католицизам у Југославији данас стварно налази у једном неспокојству и у ставу бојазни пред сукобом.

Премда се код нас о неком смишљеном зрском рату апсолутно не може говорити, ми ипак живимо у мучној атмосфери знакова културне борбе. Треба само још неколико погрешака с једне или с друге стране, и Југославија ће доћи преко ноћи до пресудног унутрашњег верског сукоба, из којег неће бити лако без велике штете изаћи. Прилике би се онда могле саме од себе развијати и против воље одговорних чинилаца фаталним и непоправљивим правцем.

Сватко ко хоће користити се историјским искуством, знаде да верске борбе нису никада ни једном народу користиле. Свака мржња дели народе, али ниједна их не дели тако дубоко као верска. О томе нам сведоче столетне верске борбе Велике Британије, тешке верске разлике Швицарске, које су дуго времена спречавале унутрашњу консолидацију и мирни развитак ових земаља.

Коначно желим споменути и шестнаестогодишњу легендарну борбу жељезног канцелара пруске Царевине Бизмарка против Немаца католика. Та борба велика и тешка, бацила је у тамницу на десетке бискупа и стотине свећеника. На стотине црква пустило је, школе су се затварале, сјеме-

ништа напуштала, фаворизирао прозелитизам; и све то није користило.

И кад се је жељезни канцелар Бизмарк уморио, учинио је споразум са Ватиканом. Међутим немачки су католици тај споразум одбили, јер је Бизмарк желео то везати и на нека унутарња политичка питања. Немачки католици одговорише Риму, да је он њихова глава само у црквеним питањима, а никако не у политичким питањима. Две године доцније коначно је Немачка увидела, да је на кривом путу, и Бизмарк је пошао у Каносу.

Свако у пре споменути државама знаде да нас, да су те борбе значиле једно непотребно трошење огромних националних енергија и сретан је, што су оне дефинитивно и повољно ликвидирале. Кад су старе, уређене и велике земље од вјерских борби толико страдале, колико више ове борбе би могле нанети штете нама нарочито на путу консолидацији. Таква борба би без сумње а без сваке потребе још више компликовала проблеме нашег унутрашњег уређења и задржавала процес значајног уједињења. Али управо од пресудног значаја био би такав развој југословенских црквено-политичких прилика данас, кад се пред нашим очима у европској политици ствара драматском брзином једна ситуација, која је пуна опасности.

Ми смо, господо сенатори, сведоци једног великог историјског преврата. Послератна демократска Немачка ишчезава, из њених рушевина диже се нова политичка творба. Данашња Немачка, идеји је савезник фашистичке Италије. А бивши претседник мађарске владе изјавио је, да Мађарска види у немачкој влади свог савезника у борби против стега мировних уговора.

Нека нестане још аустријске демократије, онда ћемо имати од Сјеверног мора до Сицилије један снажни блок, којег ћемо морати сматрати антијугословенским и наша ће земља бити окружена од самих непријатеља.

У ово доба генералне офанзиве против нашега народа, наши непријатељи чине све могуће напоре, како би нашу земљу и изнутра ослабили и поткопали. Будним оком прате сваку појаву нашег политичког и културног живота, радујући се свакој нашој размирици, подржавајући хибеним пријатељством било преко своје штампе, било другим политичким акцијама, сваки на страни потхват, искоришћујући све, што би могло шкодити угледу и добром имену наше земље.

Њихова је најновија теза, да Југославија не може имати опстанка и да се мора распасти, јер је она не само пуна националних, него и вјерских контраста. Сукоб између католицизма и православља је према њиховом тврђењу неизбежив и непремостив. Католичка вјера и католичка црква неће се никада помирити с овом државом. Тако веле наши вековни непријатељи. Ту треба подвући једну жалосну чињеницу: ко је читао у нашој штампи извјесне чланке, пратио разне јавне манифестације и слушао неке говоре у Скупштини, у којима се католичка црква и наши католици приказују као непријатељи наше државе, тај је запрепаштен констатовао, како ми сами невероватном неполитичношћу пружамо најбољи материјал за лажну тезу наших непријатеља. (Др. Томашић примећује: Пекатур интра ет екстра мурсе).

Уваживши све ово што сам био слободан прије споменути, питам се, да ли је потребно, му-

дро и политично, да у таквој ситуацији и таковој атмосфери — да споменем само један пример — г. Бан Дравске бановине распушта просветне савезе у Љубљани и Марибору; то значи све просветне организације словеначких католичана. Зар је баш у овим тешким временима упутно и мудро, на што је тако добро упозорио наш врло поштовани друг. г. Гаврила, да се са извјесне стране на основу сумњичења и без икакве претходне истраге, настоји ставити ван закона један читави вјерски ред, а да му се не пружи прилика обране. Зар може да користи вјерском и духовном миру, што се баш у овим часовима једном новелом аграрном закону угрожава црквена имовина и тиме ставља у питање важност једне законске мере, која је проглашена дефинитивно. Они, који данас стоје на управи земље, нека добро промисле, јер је њихова одговорност пред историјом и будућим покољењима нашега народа велика. Сваки онај, кому је на срцу добро ове државе и који неће да буде несвијестан помагач наших непријатеља, мора тражити излаз из овог мучног и несносног црквено-политичког стања.

Као што обично у свим људским односима, тако и овђе није сва кривица само на једној страни, како је то документарно јутрос изнео г. сенатор Бањанин. С тога се не сме приступити решавању овога питања само свијешћу властите непогрешивости, него у духу сусретљивости и широкогрудности, без понижавања и умањивања престижа ни с једне ни с друге стране. Нека сваки буде свестан, да уступци, које треба учинити, неће бити учињени никоме другоме него заједници, дакле своме народу и својој држави, која мора да је над свима интересима и свима амбицијама, било група било појединаца.

Буде ли Краљевска влада поступала тако онда ће стећи непролазне заслуге и моћи ће ставити на нашу државну зграду оне ријечи, које је Штротмајер ставио на своју катедралу у Ђакову: „Слози и љубави народа свога, јединству цркава”.

У генералној дебати изнели смо наше принципијелно становиште, које нам одређује да гласамо против буџета.

Претседник др. Анте Павелић: Има реч сенатор г. Хрибар.

Иван Хрибар: Господо сенатори, добили смо нови грађански поступник. На подручју Апелацијског судишта у Љубљани ступа тај поступник дне 1 априла тек. године на снагу. По њему пристojни су, да суде гледе вредности спорног предмета до 500 динара (§ 543 грп) срески судови за багателне ствари, гледе осталих парница до износа 12.000 динара (§ 44 грп) срески судови, гледе парница до износа 30.000 динара (§ 6 грп) судци појединци окруж. судова и гледе парница преко износа 30.000 динара (§ 6 грп) Сенат окружних судова.

Практично искуство судца у дугогодишњем примењивању начела модерног цивилнопарбеног поступника на подручју љубљанског апелационог судишта довело је „Друштво судца Краљевине Југославије, секција Љубљана”, до осведочења, да ова подела компетенција није примерна и сврси сходна. По његовом мишљењу и свестраном уважавању данашњих прилика имале би се компетенчне границе са узаконењем нарочите новеле к грађанском поступнику што пре довести у склад са захтевама односно потребама смотрености у осна-

жевању приватноправних захтевака код судова гако, да се одреди пристojне за багателне ствари до износа 1.000 динара и за остале парнице до износа 15.000 динара среске судове, за парнице до 150.000 динара окружне судове код судца појединца и за остале парнице преко 150.000 динара Сенате окружних судова.

На почетку мог говора наведене границе компетенција доказују, да се је састављач новог грађанског поступника мало превише ослањао на аустријски грађански поступник. Потврђује нам то најбоље из декадног бројног система измикајућа се граница компетенције вредности до износа 12.000 динара, која по декадном бројењу издвојена 150 шилингима аустријског грађанског поступника.

Али то коначно није још разлог за жељену новелизацију. За њу говоре важнији разлози. Жељена промена компетенчних граница донела би пре свега држави уштедњу код судског персонала. Користила би али — и то још више — странкама. Суђење у Сенатима прве молбе је вазда спорније, пошто је судца појединац несразмерно хитнији и окретнији у сакупљању и формирању парбеног и доказног градива. Ноторично је, да трају парнице код судца појединца барем половину времена мање, него ли код Сената. Разумљиво је то, ако се узме у обзир, да отпадају пред судцем појединцем дуготрајна колегијска већања. Сем тога ваља уважавати факат, да ће бити — ако нека буде сенатско суђење тежиштем нове облике судства — тиме заузет тако велик део судског и писарничког персонала, да ће послови на штету странака осјетљиво заостајати. Ако би се пак код сада узаконених компетенчних граница хтело уздржати судство au courant, требало би установити сразмерно велики број нових судских места. Јасно је, да би то осетљиво оптерећивало државни прорачун. Коначно треба уважавати, да добра, стручна, теоретска и практична изобразба судца — појединаца такођер у правном погледу пружа dostatно јемство за добро суђење, које има ипак свој коректив у сенатима надређених инстанција.

Сви ови разлози говоре дакле за промену компетенчних граница по новелизацији претписа §§ 6,44,543 грп. и зато апелујем на увиђавност господина Министра, да што пре нареди израду новелизацијског законског нацрта те га што хитније поднесе Народном претставништву.

Имам али још једну молбу до њега: Код апелацијског судишта у Љубљани је темељем прорачуна полаг претседника и потпретседника судишта систематизованих 13 места гремијалних судца. Пошто су њих двојица били премештени за касацијске судије к Столу седморице у Загребу, један пак је био именован за претседника судишта, спрo је број гремијалних судца на девет. Од ових је опет један стално додељен Државном суду за заштиту државе у Београду. За то је све судство — пошто су претседник и потпретседник претежно запослени код судске администрације — на раменима ових деветеро гремијалних судца. Њихов број већ је сада недостатан; по уведби новог грађанског поступника дне 1 априла тек. год. пак ће сигурно бар половина послова читавог судства заостати. Ради прописа казненог поступника нарастало је наиме казнено судство код апелације тако јако, да је са њим троје чланова гремија — трајно запо-

слених. За све послове цивилно парбеног значаја преостаје дакле шест судца. За састављење двеју петоричних сената недостаје дакле четири односно бар три гремијална судца. До сада дали су се послови за нужду и са великим напором још обавити без превеликих заостатака, пошто је према досадашњим прописима о компетенцији сенат петорице имао сасвим мало посла, те су се зато према потреби за седнице односно за већања састављала по два сената од истих чланова. Али чим ступи на снагу нови грађански поступак са новим прописима о компетенцији, биће сенат петорице несразмерно јаче оптерећен, тако да са једним Сенатом неће бити могуће радити без знатних застоја. Требаће зато два Сената петорице, али њих неће бити могуће саставити из шест гремијалних судца.

Са свих тих разлога хитно је, да се на упражњена места тројице апелационих судија поставе три нова члана гремија код апелационог судишта у Љубљани. Пошто су та места систематизована и у буџету предвиђена, обраћам се господину Министру, за кога знам да има јак осећај за опште државне потребе, да ове попуне што пре изврши.

Тиме би, господо моја, могао да завршим. Али ми је поштовани колега сенатор г. Драговић, у свом јучерашњем лепом и духовитом говору дао повода, да се осврнем на један пасус тога говора, и то у колико се тиче дефетистичких изјава, које да је, како вели, чуо из уста словеначких државних намештеника. Нека ми поштовани господин колега не замери: или се је о занату Словенаца, са којима је на свом путу говорио, недовољно информисао, или му се је поткрао лапсус лингве. Из уста каквог словеначког државног чиновника није могао да чује дефетистичке речи о нашој држави. Добро познајем то чиновништво. Био сам му у годинама 1921—1923 као покрајински намешник начелником. Са пуним уверењем и мирном савешћу могу дакле рећи, да је словеначко државно чиновништво верно Краљу и држави одано своје народу, савесно у вршењу својих дужности и кроз праведно.

Истина је, господо сенатори, да се у овом високом скупу чују често пута оштре речи о нашем државном апарату. Али вас уверавам, господо, да би ових жалби нестало, ако би свеколико државно чиновништво своје дужности вршило подједнако одано, марљиво, истрајно, савесно, несребично и коректно, као што их врши чиновништво Дравске начелнине. И са овим, господо, завршавам.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч г. Милутин Драговић ради личног обавештења.

Милутин Драговић: Господо, ја мислим да ме је г. Хрибар погрешно разумео. Ја нисам казао да сам говорио са појединим чиновницима и да сам из тог разговора дошао до уверења, да су ти чиновници непоуздани за државу, како рече г. Хрибар. Ја сам казао само то да се извесне проверљиве наредбе Банске управе у Загребу и Љубљани пре саопштавају претставницима опозиције, него средским начелницима. А то је тачно и то могу доказати, јер за ово имам података, а то је један знак слабости државне управе.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Пошто нема више пријављених говорника, има реч г. Министар правде.

Министар правде Божа Максимовић: Господо, ја ћу само са две три речи да се осврнем на пале примедбе и то ако ми допустите оним редом како су овде пале.

Први говорник г. Илиџановић предложио је, да се што пре новелирају прописи о т. зв. багателном поступку и да се одреди да компетенција за ствари које су у том поступку предвиђене остале не привремено него стално општинским судовима све докле докле год се не би умножили средски судови, јер је њихов број према његовом схватању мали и недовољан да то све савлада и обухвати.

Поред тога г. Илиџановић је приговорио и дужје аргументирао тај свој приговор, да није требало да из новог Закона о извршењима изостане пропис нашег србијанског грађанског парничког поступка у § 471.

Кад сам већ ту да говорим о тој компетенцији, да се прво задржим за моменат на том о чему је говорио на крају свога говора г. Хрибар, истичући, да према новом грађанском парничком поступку, који у њиховим крајевима као и у највећем делу државе ступа на снагу 1 априла ове године, стварна надлежност није добро одређена и да је недовољна. Ја сам баш у вези с тиме пре неки дан наредио једну хитну анкету односно консултацију свих виших судова, и сви судови у нашој земљи дали су један дугачак и образложен експозе у одговорима на постављена питања, која су се у главном кретала баш око тога, да ли је висина стварне надлежности довољно одређена не само у багателном поступку него и у свим осталим стварима. Тај материјал је хитно прибављен, сређен и прегледан и на основу њега, иако може бити није много упутно иако смем казати ни теоријски ни практично препоручиво, да се врши новелирање закона који још нису ни дошли у примену, можда ће се кад се још једном ревидира све што садржи тај материјал, та новела у најкраћем времену донети. Том приликом узеше се у оцену и остале пале примедбе па разуме се и примедбе које је учинио г. Илиџановић.

Што се тиче примедбе г. Илиџановића у погледу Закона о извршењима, она ће се такође узети у оцену, али ће се морати на сваки начин у том погледу консултовати и још кога са других страна и чути она мишљења, која су и довела до тога, да је пропис о коме је говорио г. Илиџановић управо она институција коју је он бранио била изузета из новог Закона о извршењима.

Што се тиче довршења организације судова, о чему је такође говорио г. Илиџановић, ја сам ту већ казао своје мишљење и да се не би понављао, ја ћу да укажем само на цифре буџетских издатака, које су потребне за то довршење, а о којима је говорио г. Илиџановић. Г. Илиџановић каже да би према његовим информацијама било потребно око 30 милиона динара, да се судска организација заврши и изразио је сасвим оправдано уверење да би могли и да би требали да имамо тих 30 милиона. Али као што видите уместо повећања нашег буџета за 30 милиона динара, ми смо имали у ствари 31 милион смањења буџета. У том тренутку кад се, како сам малочас у свом кратком експозеу рекао, од нашег скромног и оскудног буџета откида 31 милион динара, није могуће мислити да

можемо добити 30 милиона динара повећања, јер би то претстављало разлику од преко 60 милиона динара.

Или у крајњем случају то би налагало г. Министру финансија да нам ових тридесет и један милион што смо их сами од себе уштедели, ипак врати натраг да бисмо их употребили на спровођење и довршавање те организације. (Шериф Арнаутовић: Али он не да ни пет пара!). Господин Арнаутовић додаје да г. Министар финансија не да ипак ни пет пара. Не. Г. Министар финансија није ту, али ипак имам да кажем да и код г. Министра финансија има довољно разумевања за ту потребу, за њену важност и за њену — ако хоћете — прешност. Али кад је он ипак оставио незадовољену, значи да су друге потребе биле прече и да су његова средства можда била довољна таман толико да задовоље оне прече потребе. Исто тако, господо, истина је и то да је довршење те организације предуслов за довршење изједначења законодавства. Али кад се ми налазимо у приликама у којима, како сам рекао и у Народној скупштини, свака пара у погледу њеног трошења заслужује нашу пажњу, онда смо морали да се помиримо, и ако тешка срца, са тим да и ове године лишимо се могућности да тај посао довршимо.

Што се тиче напомена које је учинио г. Глушац, које су по фактима у њима изнетим потпуно тачне, ја сам о тим стварима овде у Сенату говорио кад смо претресали Закон о седиштима и називима Апелационих судова. Истина је то, господо, да су Врбаска бановина и Моравска остале без својих Апелација. Али је, господо, истина и то да је било и у Народној скупштини, ако се не вaram и овде у Сенату, предлога који су питање установљавања нових апелација решавали и покушавали решити са једним другим критеријумом, који су предлагали, наиме, да се нове апелације не стварају према територији банској, него према другим потребама, и на тај начин појавио се и предлог да се установи између осталих нових Апелационих судова и нови апелациони суд у Осеку, и ако Бановина којој припада Осек има свој Апелациони суд. Другим речима испало би по томе предлогу, по томе схватању, јер је засновано на сасвим другом критеријуму, да би било бановина које имају по два апелациона суда, док би друге остале без и једног апелационог суда.

Господо, пошто су тако опречна била та два гледишта и пошто је било потребно да те ствари баш због тога буду малко пажљивије простудирани и пажљивије испитане, и сви ти моменти чисто стручни судски, и ако хоћете, политички који треба да одреде Владу и вас све у Народном претставништву о дефинитивном решењу тога питања — оно у овом тренутку није могло ни бити решено. Поред тога, постоји један други разлог због којег је ово питање за сада остало нерешено и које показује да оно није остало нерешено због тога што се није водило рачуна о потребама народног живота, како је рекао неоправдано, — ја допуштам себи да то кажем без икаквог устручавања — г. Глушац, него да је било других разлога. Ти су разлози исти који нам сметају да довршимо организацију нашега судства. Јер док нама недостаје тих скромних, како је рекао г. Илићановић, 30 милиона, да докончамо организацију судства, јер су сад још читави крајеви без те организације,

дотле не можемо ни помишљати да у другим крајевима правимо те коректуре које би претстављале тако рећи луксуз. Или простије речено докле год Јужна Србија и Црна Гора не буду имале најминималнији број среских и окружних судова дотле се не може помишљати на оснивање нових апелационих судова на територијама на којима постоји већ спроведена та организација судства.

То су, господо, детаљи и потребне исправке које треба да дођу тек на крају кад се спроведе тај систем кроз целу земљу.

Ми имамо, господо, и данас срезова на пр. који имају по 2, 3 и 4 среска суда, али то је затецено, то је изузетак, али то не значи да од тога изузетка треба да правимо правила и то у ономе тренутку када има других срезова који немају ниједног суда. Ја због тога молим господу која су у томе погледу учинила — или можда верују да треба да учине — извесне приговоре, да имају све то у виду и да знају да су се сви ови моменти морали узети у обзир при решавању ове ствари. Верујем да сада када их знаду и Народна скупштина и Сенат да се неће оглушити о те разлоге.

Што се тиче потребе конкордата и важности ових питања које конкордат треба да расправи, ту Краљевска влада може потпуно поделити све оне рефлексије које је изнео г. др Шверљуга, — али за ближе саопштење о фази у којој се тај посао налази није још време и због тога се нисам дотакао тога у првом свом излагању.

Ја сам, господо, тиме у главном дотакао све пале напомене и исцрпео их, и ја молим господу сенаторе да усвоје све ово што сам ја изложио не као одговор или какву полемику са уваженим г. г. предговорницима, него просто као нужно прављење и обавештење с обзиром на све оне ствари које су у дискусији дотакнуте. (Бурно одобравање).

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Пошто нема више пријављених говорника, закључујем претрес и прелазимо на решавање у појединоствима.

Молим г. известиоца да изволи читати партију по партију.

Известилац др. Мирослав Плој чита партију 64.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Прима ли Сенат партију 64? (Прима). Објављујем да је партија 64 примљена.

За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела IV Министарства правде, и то од партије 65 до закључно партије 187.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Пошто је Сенат примио у појединоствима буџет Министарства правде, прелазимо на претрес предлога буџета Министарства просвете у појединоствима.

Има реч Министар просвете г. др. Раденко Станковић.

Министар просвете др. Раденко Станковић: Господо сенатори, од четрнаест милиона становника у нашој држави је преко десет милиона земљорадника и бар један милион занатлија, малих трговаца и других занимања, који нису школом способљени за опстанак у животној борби. И ако из тих друштвених редова појединци свршавају највише школе и према своме школовању за-

узимају адекватне друштвене положаје, број њихов ипак не мења мало час споменућу цифру, пошто је она, да буде заокружена, узета смањена за више стотина хиљада, а број средњошколских и универзитетских студената износи тек једну петину од тога смањења. Однос једанаест милиона према четрнаест милиона остаје константан још добар број деценија, јер је према попису становништва из 1921 и попису из 1931 године сразмер остао прилично исти. Према томе нетачан је сваки рачун који глобално, дакле према броју целокупног становништва, одређује релацију различитих школа у нашој земљи према другим земљама у којима су друштвени редови сасвим диферентни од наших. Земљорадници, занатлије и мали трговци, дакле једанаест милиона становника наше државе, који стално сачињавају те професионалне редове, не похађају друге школе сем основне народне школе. То значи да једанаест милиона становника, тј. претежна већина становништва ове земље, не свршава школе из којих се стиче потребно знање с чијом применом се улази у борбу за опстанак. За једанаест милиона је школа само средство за стицање способности најпримитивније писмености по којој је народни календар са својим штивом просечно најстручнија књига. У добу механизације омакви, изразито мануелни, радници, школовани једва до полу-писмености, никако не могу успешно да учествују у светској конкуренцији квалитетом продуката свога рада, а као што сам у Народној скупштини у буџетској дебати имао част да изложим, услови за квантитативну конкуренцију за те редове нашег становништва уопште не постоје. Природно је, јер се само од себе каже, да је дужност, под оваквим приликама, свакога министра просвете, па и моја, и сваког законодавног тела у овој земљи, па и Ваша, господо Сенатори, да гро становника ове наше лепе земље тј. једанаест милиона људи школом и просветом оспособимо како би применом научних ефеката у њихову професију одржавали се и усавршавали и у животној борби за опстанак у конкуренцији са осталим цивилизованим светом заузимали достојно место и обезбедили себи опстанак за све па и најтеже евентуалности. Господо сенатори, сви ми заједно дужни смо да учинимо за огромну већину нашег народа онолико колико смо већ учинили за просвету преосталог и мањег дела његовог. Ако се овако гледа на ствари какве оне у истини јесу, а тако је право да се чини, онда не можемо а да бар не подвргнемо ревизији просветне установе које су намењене за тако зване школоване младеже.

Од двадесет пет хиљада одељења основних народних школа можемо да издвојимо две хиљаде за потребу оних који завршавају средње и високе школе и то под најповољнијим приликама т. ј. са педесет ђака по једном одељењу. Остаје за једанаест милиона душа округло око двадесет три хиљаде одељења основних народних школа и сто деведесет девет још недиференцираних грађанских школа. Са четрдесет учитељских школа збринут је кадар наставнички за основне народне школе, а две више педагошке школе дају потребан број стручно школованих људи, којима ће се покрити потреба за вршење надзора у основним народним школама (која се има реорганизовати), за одржавање наставничких колегија на учитељским

школама и за подмирење потребе на наставницима средњих стручних школа, типа грађанских школа.

Да се постигне ефекат, који смо, приморани фактичним стањем ствари, дужни према већини нашег народа да настојимо да постигнемо, потребно би било:

Попунити број празних одељења основних народних школа новим наставничким снагама. Тај број се креће око једне хиљаде и сто.

Настојати да се постављењем и изналажењем нових наставничких лица број ђака по одељењима смањи и приближи цифри која се за једно одељење сматра нормалном.

Отварати нове школе, јер имаде крајева где на растојању и до 70 километара не постоје основне народне школе.

Отварањем довољног броја диференцираних грађанских, дакле средњих стручних школа са програмом који обухвата заокружено знање за земљорадничке, занатске и мало-трговачке професије.

У наредној буџетској години, благодарећи новим буџетским средствима која, господо сенатори, од вас народна просвета предлогом буџета Краљевске владе тражи и реорганизацијом администрације на терену основне наставе, бићу у сретном положају да једну хиљаду и сто празних одељења у основним народним школама попуним наставницима. Сем тога, надам се да ћу поменути средствима моћи растеретити и добар број школских одељења, која су прекомерним бројем уписаних ђака тешко оптерећена.

Отварање нових школа не зависи једино од могућности постављања учитељских сила на њима, него првобитно од способности општина да дижу или уступају подесне зграде и дају остало што је потребно за функционисање народне школе. Помоћ, коју Министарство у буџету предвиђа за довршење нових зграда основних народних школа, мора бити у складу, дакле, пропорционална способности општина за подизање школа. Та помоћ никако не сме бити мамац који ће заводити општине да се напреду преко својих сила, јер данашње прилике тако шта не дозвољавају, нити та помоћ сме бити једини ослонац и нада немарним општинама да једино по њој дођу до зграда за народне школе.

Наш сељачки народ воли школу и чини изванредне напоре да за своју школу подигне достојне и прикладне зграде. Ипак има крајева, нарочито оних који су вековима живели под туђом руком и који нису осећали благодати народне слободе, у којима на растојањима од 30—40 а и 70 километара нема народних школа. Источна Босна је прототип земље сиромашне на народним школама. Велика, како кажу организована и цивилизована држава бивша Аустроугарска монархија стигла је за 40 година окупације и анексије те лепе земље једино да посеје нешто мало школа уз границу тадање Србије. За политику своју погодила је, као што видите, да уради нешто а за просвету тамошњег народа, опет као што видите, није урадила ништа. Број народних школа и у тим крајевима од ослобођења и нашег уједињења, и ако су прилике биле веома тешке, удвостручио се; господо сенатори. И свеједно има и нађе се по која пропала душа и данас још која сме да каже да је у оној Аустрији било боље него у нашој држави данас! (Аплауз и

бурно одобравање.) За ове и овакве крајеве мора се, чим буду прилике, и колико буду, дозвољавале, учинити што је потребно да се изврши изједначење са крајевима који су уживали раније благодати своје слободе.

Грађанске школе (средње стручне школе, стручне гимназије) треба да даду земљораднику, занатлији и малом трговцу потребно заокружено стручно знање, чијом применом те професије могу да се и у нашој средини усавршавају адекватно до степена до којег наука и књига у осталом свету овакву примену омогућује. Те школе према томе морају бити диференциране. У местима, у којима се буду оне налазиле, њихов смер зависиће од тога каквим се послом бави околина њихова. Биће, дакле, та школа смера пољопривредног, ако је у амбијенту земљорадничком, трговачком ако је школа у вароши у којој цвати трговина и т. д.

У овом правцу почећемо да постизавамо своју сврху, ако поставимо довољан број тих школа. За почетак довољан број је једна хиљада. Када те школе буду на потребној висини да испуњују намењени задатак биће оне тада од народа и вољене.

Оваква потреба мора се подмиривати свим средствима која у моменту стоје на располагању. С обзиром на прилике садашњости, које једва дозвољавају целом свету, па, разуме се и нама, да се таман одржава оно што се има, учињено је у ту сврху ово: у моменту изједначајемо положај наставника у грађанским школама са положајем учитеља у народним основним школама, јер је најжалост засада наставник грађанске школе горе постиран него учитељ основне школе. У будуће захтеваће се од наставника грађанске школе виша спрема, а то ће се посебним законом регулисати, јер те школе спадају у категорију средњих школа. Многобројне средње школе типа школе за вежбање (гимназија) и припремање за високе школе многобројне су уопште за наше прилике. Оне су узрок хиперпродукције кандидата за бирократску каријеру, за чија постављења нема довољно изгледа. Исто тако, оне су узрок, падања просечног нивоа интелектуалних радника а често и њиховог напаког гледања на садашње друштвено уређење. Многобројне су нарочито у омеру према ономе што се дало и учинило за најшире слојеве нашег народа. Према томе учиниће се корисна исправка у оба правца ако се те сувишне школе, а нарочито оне које су без традиција, преведу на тип грађанске школе т. ј. средње стручне школе, како то општа потреба захтева.

Моје је уверење да ће тим моментом, када се најшири слојеви нашег народа буду школом оспособили за борбу о животни опстанак, да ће финансијска способност ове земље бити толика да се неће морати питати колико и како се даје за усавршавање интелектуалне способности нашег народа тим пре што је наш, још увек примитиван и углавном сељачки народ, и под најтежим приликама показао смисла за своје највише културне установе и давао за њих штогод је могао па можда и више него што је могао.

Према овоме, што сам досада имао част да вам изложим, господо сенатори, јасно је да средња настава у ономе делу, којим она служи само за прелаз ка вишој настави мора бити према изнешеним потребама измењена. Но, сем тога, и да није тих потреба, за које верујем да смо сви са-

гласни, морала би средња настава да се измени и из других разлога. Господо сенатори, ми морамо истину да знамо и ми морамо о њој и отворено да говоримо. Истина је то да наше средње школе нису све у реду. Нису у реду, јер не испуњују и не извршују у довољној мери оне задатке, који су њој постављени. Оне нису у реду, јер је у њима завладао дух који није никоме од користи и који, шта више, може да кочи правилан рад на духовном уједињењу нашега недавно у тоталитарно ослобођенога народа. Сем тога је материјалистичко гледање на живот обухватило духове, па и најмлађе, у толикој мери да је чак и у овој земљи познатој по задужбинама, стипендијама, благоделањима, пензијама, још увек по таквом схватању све мало што чини држава и друштво појединцима за постизање њихове личне каријере. Господо сенатори, материјализам је обузео духове, ја кажем и најмлађе, у толикој мери да данас чак и већина оних, који путем школе а с помоћу благоделања и стипендија гледају да себи обезбеде насушни хлеб, не виде у томе животно обезбеђење своје личности, него сматрају да је труд њихов око стицања личне каријере важна и неодложна потреба државе и друштва. Овакво настрано и егоцентрично гледање одржава се и поред прекопродукције умних радника, коју данас и свако дете већ осећа и види, јер се у нашем бирократизованом друштву конкуренција, услед преобилности кандидата, врши лицитовањем на ниже.

Имадете примера, господо сенатори, који, најжалост, више нису примери, јер су због своје учестаности постали појава. Некоји, на почетку лествице своје каријере подржавани и потпомагани од своје средине, кад се испну на висину са олимпијске висине гледају на средину, која их је помогла у уверењу да је она била дужна да за њих учини све, док за њих дужности уопште не постоје. (Одобравање и аплауз). Нису ретки случајеви да младићи у почетној каријери примају од државе или с друге стране пуну помоћ за ту своју каријеру, а ни због какве државне потребе, да још док ту помоћ примају једном руком покушавају да руше темеље државе или раде против својих добротвора у исто време када другом руком примају издржавање од њих. (Др. Томашић: Тако је жалобожел). Није реткост да и људи највишег положаја, и овога, на којем ја данас овде стојим, оним моментом у којем државне потребе захтевају да са тих положаја сиђу, преоријентишу своја убеђења и заузимају нарочити и не баш пријатељски став према држави, која им је највеће поверење указивала. разуме се, док је то требала. (Буран аплауз.). Све су то, господо сенатори, егоцентрична гледања која школа не сме да упражњава него напротив која школа има да истреби.

Сматрам да је потребно фаворизирати средњу школу, појединачно, ону која има лепе традиције, и да њој сем тога треба дати што више хуманог класичног смера. Душа средње школе — гимназије, је њен директор. Закон о средњим школама је предвидео врло мали резервоар наставника средњих школа из којих би се имали регрутовати директори. Од људи у годинама, у којима је природно да се већ почиње мислити на пензију, у којима смисао за борбу попушта, којима брига за већ одраслу децу испуњава главни део живота, тешко је наћи довољно способних који ће бити

уједно и вољни да уђу у борбу и да начине реда и тамо где чак околина перманентно уноси у школу неред. Једна одредба Финансијског закона, за коју вас молим да је усвојите, прошириће кадар директорских кандидата и на млађе, а способне људе, који ће имати воље да припомогну да се услови и одржи потребан ред у средњим школама. Мушки ђачки елемент, нарочито у српском делу нашега народа, који је у прошлости довољно показао смисла за своју народну просвету, напушта све више и више наставнички позив. Јасан доказ да је потребно да се учини све чиме би наставничка каријера, подједнако на свима странама наше земље, постала поново омиљена. Једна комисија ради већ у том правцу и моје је уверење да ће ускоро законске одредбе побољшати ситуацију средњешколских наставника.

Високе школе (универзитети и друге школе тога ранга) и све уметничке установе сем тога што служе науци, односно уметности, у првом реду су националне установе. Уколико је било отступања од тога одлучног момента у раду тих установа узрок је томе отступању у недовољно јасном и одређеном реду по којем те установе живе и раде, а можда је узрок и у томе што у те највише просветне установе, према томе и најнационалније просветне установе, улазе студенти васпитани у школама на сасвим разнородним наставним основама, које не само да често нису неговале националну свест у довољној мери него су много пута занемаривале националну ствар у мери која граничи са грехом.

Пројекти закона који имају да изврше исправку у правцу, како сам мало час напоменуо, израђени су и биће ускоро поднети да се озаконе. Основе наставних планова за основне школе и за средње школе скоро су довршени, те ће се једнообразност наставе моће вршити у свим нашим народним и средњим школама једнако, благодарећи стручним људима који су израдили заједничку терминологију и тиме не само омогућили једнообразност учбеника него дали доказа целоме свету, на вероватно и нама самима, да смо након кратког времена нашег уједињења ујединили се духовно по најизразитијем критеријуму схватања садашњости о припадности једној јединственој народности по: језику. Тиме што је израђена једна и јединствена терминологија за све наставне предмете, постигнут је успех, за који су учесници тога важнога рада заслужили пуно народно признање.

Последњих година првог деценијума иза нашег уједињења чињени су покушаји од тадањих егзалтованих партизана да се уз остало и наше највише просветне установе обухвате њиховом сепаратистичком акцијом. 6 јануара 1929 године пресечена је одлучном вољом та њихова неразумна радња и нашим највишим просветним основама за неговане југословенске културе обезбеђен је опстанак и пуна могућност рада. Мисао народног јединства у просвети буџетски се изражава тиме, што народна целина покрива издатке ове просвете у свима појединачним крајевима наше отаџбине према фактичним њиховим потребама а без обзира на способност пореског оптерећења њихова становништва. По томе смислу би опозиција, која се нелегитимисано и без потребе сувише брине за Загреб и Љубљану, морала гласати за буџет просвете овакав какав вам је предложен

јер бановине са та два центра примају по томе буџету преко 60 милиона више него што би им по пореском оптерећењу имало да припадне. Пажљиво сам слушао говоре госпoде из опозиције у овој кући и чуо сам доста парадоксности у њиховим гледањима на актуелна политичка питања, па мислим да могу с овом изјавом прећи и преко њихова непримања буџета Министарства просвете.

Сем школа у којима је државни језик језик наставе постоје код нас и народне мањинске школе. Те школе раде по законским одредбама, које се не могу и не смеју ни од кога заобилазити. Изилажење у сусрет мањинама преко тих одредаба је могуће ако је такво изилажење у сусрет изражај признања њихова држања, када оно заслужи да буде нарочито признато. Искључива брига, међутим, за мањинске школе, ма она потицала и од народних претставника (посланика и сенатора) који по народности припадају којој од признатих народних мањина или и других, само се може схватити као манифестација њихових једностранних интереса, што дозвољава веровање у њихову пристрасност, из које не може никада да истиче корист за мањинске школе. У овој земљи не познајемо никакве претставнике народних мањина па ни у виду народних посланика који су увек претставници свега народа Краљевине Југославије.

Госпoдо сенатори, ја Вас молим да примите предлог буџета Министарства просвете и да одржите своју наклоност према изложеној просветној политици и за оно време када се за њено остварење будем обраћао Вашој помоћи. (Буран аплауз и одобравање.).

Потпретседник др. Фран Новак: Реч има г. др. Јосип Шиловић.

Др. Јосип Шиловић: Госпoдо сенатори, наша домовина Краљевина Југославија имаде у иностранству преко једног милиона својих синова. То су све браћа наша, која одоше у свјет из пасивних крајева домовине наше, да код куће прехране своју породицу. Али многи од њих одведоше у свјет и своју жену и своју породицу и многа дјеца наше браће и сестара у свих пет страна свијета рађају и родеше дјечицу своју у страним народима и та су дјеца изврћнута највећој погибељи да се однароде, јер ништа не знаду о домовини родитеља својих, а и забораве на језик родитеља својих.

Сви културни народи, који имаду исељеника у страним земљама, побринуше се и брину се за то да се у тим земљама, где се налазе браћа њихова и сестре њихове, оснују и издржавају основне и средње школе. Ми Југословени ту чинимо једини једну и то врло жалосну изнимку. Ми имадемо, госпoдо сенатори, у Њемачкој у Вестфалији преко 15 хиљада рудара из Словеније, а немамо ондје школе за нашу децу. И ево што се неки дан догодило. Дође један младић у наш конзулат у Диселдорф и тражи њемачки од конзула исправе да постане њемачки грађанин. Конзул га најприје пита словеначки: одакле си ти и ко су ти родитељи. Он му одговори, ја не разумем словеначки. Пита га онда наш конзул Рибар, син великога нашега Рибара, који се борио за народ свој у Истри још под Аустроугарском и после је био један од најбољих наших чиновника у Југославији и на жалост је прерано умро, — пита га онда наш конзул Рибар њемачки: Ко су ти родитељи? Словенци, отац Словенац и мајка Словенка. Па како, синко, nisi

научио и не учиш словенски језик родитеља својих? Он одговори дословце ове ријечи: „Дијела та земља ништа ме се не тиче и не мислим никада ући у једну такову земљу.“ Ево посљедице, господо сенатори, тога што се нисмо побринули за то, да отворимо и уздржимо школе за нашу дјецу, која су рођена у туђини и која живе у туђини, него их остављамо да се већ у младој доби потпуно одроде и постану страни поданици. Наравно и овога младога човека као и другу дјецу њемачки Култур-бунд наговара, да постану њемачки грађани.

Ево вам, господо сенатори, другог случаја у Француској. Тамо имамо једну школу у Аумецу. Тамошњи наш учитељ Јанко Јанковић имаде 250 ученика из околиша тога мјеста. Он не добива од наше државе ни једне паре, а она сиротиња не може да га издржава, те он мора по ноћи да ради у руднику, да може по дану поучавати децу и на шем народном језику.

У Јужној Америци имамо ми, господо сенатори, преко сто шесет хиљада наших исељеника. Шта је Јужна Америка и шта Антофагоста учинила за Југославију и за Југословенски одбор за време рата, то ви људи врло добро знате. Они су и задњу пару давали за наше ослобођење и уједињење. Онда су и могли јер је онда био процват целог света онамошњег па и наших исељеника, јер се је радило са нафтом и дало се радити. То је сада пропало, и данас, поштована господо сенатори, и онде је криза, и то огромна криза, и ми имамо једну једину школу у Антофагости, а питање учитеља у томе месту није ни до данас решено.

Магаланес, који је једна од наших најјачих колонија у Јужној Америци, већ дуго времена моли и заклинје домовину да му пошаље учитеља и учитељицу за народну основну школу, и то питање ни до данас није решено.

Ја сам, господо сенатори, срећан да смо коначно дошли до тога да професор постане шеф наше просвете, да учитељ добије у руке просвету нашу, да је добије у руке он, који има зато и срца и душе и разумевања. (Гласови: Тако је!). Ја сам чврсто уверен, — јер све се је ово догодило пре него ли је данашњи наш Министар заузео ово место, — ја сам чврсто уверен да су њему наша деца у иноземству управо тако мила и драга, као деца у домовини, тим пре што су она у вечитој погубељи да постану странци и туђини. (Одобравање).

Господо сенатори, траже и моле наши исељеници са разних страна а најпаче онде где их је највише из Северне Америке, да би наши интелегентни људи, најпаче професори долазили за време великих празника годишњих у колоније наше у Северној Америци да онде држе предавања омладини нашој нарочито средњих и високих школа. Јер данас, господо колеге, имаде не само стотине, него хиљаде и хиљаде деце наше браће исељеника, који су амерички држављани, који полазе у Америци и средње и високе школе.

На сваки начин за нас је непроцењиви губитак ако та деца, ако та младост не стекне знања и љубави о домовини родитеља својих, о Краљевини Југославији. На тај би начин када би влада послала сваке године неколико интелегентних професора који знаду и енглески у Северну Америку, у наше колоније, да онде приберу оне наше интелегентне

младиће средњих и високих школа; то би за пробуђење љубави ове деце наше наспрам домовине родитеља њихових било од највеће важности.

Господо, још је од веће важности, а ја сам то још приликом расправе прошлогодишњег буџета Министарства просвете истакао и сада понављам, да се омогући деци наших исељеника да у домовини својих родитеља свршавају Универзитет и да се онда као амерички држављани врате натраг. И када они буду овде провели 4—5 година, они ће се не само потпуно упознати са домовином својих родитеља него ће они бити трајна веза између нас и наше браће у иноземству. То није само питање национално него и чисто економско. Наше организације у Сједињеним државама имају велике иметке. Данас је емиграција у Америку немогућа, услед чега престаје прилив наше крви к нашим исељеницима. Ако нам се наша младост у иноземству потпуно отуђи и ако не буде имала везе са домовином, све ће ове наше организације за једну до две генерације прећи у туђе руке и ми од тога нећемо у будућности имати апсолутно ништа. Зато је од преке потребе да г. Министар просвете нађе сретстава, из којих би се поделиле стипендије сиромашним универзитетским грађанима који долазе из Сједињених држава или Јужне Америке овамо. Тиме би добили и наши универзитети, јер би привукли и друге младиће из емиграције, чији родитељи могу и сами да их издржавају и школују. На тај начин била би стално одржавана веза између наше земље и младости наше у туђини.

Господо, ја држим да је далеко боље да на тај начин привучемо децу наше браће из Америке у нашу земљу, него да дајемо стипендије нашим студентима да се уче у Паризу, Берлину, Лајпцигу, Бечу или где другде и да онде трате паре и губе време. Нека наша деца уче на нашим универзитетима, а сретстава из којих се дају стипендије за стране универзитете, да се употребе тако да се омогући деци наше исељеничке браће да код нас уче. Тиме ћемо постићи двоструку сврху, јер ће наша младост на нашим универзитетима више и боље учити него на страним, а истом онда када сврши универзитет треба најбољим и најспособнијим омогућити да се у страном свету свету специјализирају у појединим струкама и онда ће од њих постати и способни људи.

Господо, још би имао да умолим господину Министра просвете, да мисли и на то, како би се библиотеке наших исељеника опскрбиле са што више наших најбољих књига, како би наша омладина у страном свету могла да се упозна са нашом књижевношћу.

Ја сам тиме свршио и изјављујем да ћу гласати за прорачун Министарства просвете. (Одобравање и плесак).

Потпретседник др. Фран Новак: Реч има г. сенатор Павле Вујић.

Павле Вујић: Господо сенатори, одавно у животу нисам осећао веће задовољство као што осећам сад приликом узимања речи да говорим о буџету Министарства просвете. То задовољство осећам због тога што сам видео на челу наше просвете човека који и ако није давно дошао на то место, али је ушао у све детаље и најмање које се тичу наше просвете. (Узвици: Живео! — Аплауз.). Хоћу испред свију Вас да му захвалим најискреније, а у исто време хоћу и да му кажем да му дубоко ве-

рујем да ће, све што је у своме експозеу рекао, старати се да испуни. Министарство просвете спада у један наш највећи ресор. Доста је да поменем да има 25.000 учитеља у народним школама којима је шеф наш Г. Министар, дане узмем све остале друге школе: средње и више, итд. Није лако са толиким кадром управљати; није лако свима изаћи у сусрет; није лако све принципе које је он дужан да испуњава сложити са свима личним жељама толиког великог броја чиновништва. Ја, верујући да ће г. Министар умети да нађе пута и начина да задовољи на првом месту интересе наше државе и наше велике дивне Југославије, нећу да улазим у све принципе које је изнео г. Министар; нарочито нећу да улазим у нове планове г. Министра о отварању нових школа. Али хоћу да му кажем да сам и ја као просветни дугогодишњи радник осетио, колико смо сретни што је он дошао на чело нашег Министарства. Али оно, што народ каже да путева и школа никада није много, зна и наш г. Министар. Јер укинути једну школу у једном крају није лако. То може осетити само онај грађанин или родитељ у једном месту кад му се школа укине, а друга на њено место кад се не отвори. Важно је да наш г. Министар води рачуна, пошто је тако и у Закон унесено, да пре него што се једна школа редуцира, да има да дође друга која је потребна да задовољи потребе тога краја. Наша школа, господо, Ви знате да је једна од највећих брига целе државе. Школа је та, господо, која ће довршити духовно и народно уједињење. Ми смо постигли државно уједињење, то сви знамо, и то смо постигли мачем и крвљу. Али духовно уједињење моћи ће доћи кроз читав низ година. Моћи ћемо доћи до њега кад се сви ми у целој земљи осетимо подједнако задовољни — а то може само школа да учини. Јер правога јединства само ће онда бити кад цео народ без разлике племена осети да је ова наша држава заједничка домовина и да се осећамо сви срећни и задовољни, како у једном тако и другом крају. Ја сам, господо, ланске године са истога места рекао једну мисао сличну овој, али на жалост дошао је један момент да осетим да сам имао пуно права кад сам рекао да духовно наше јединство није ни из близа извршено. То сам и сада осетио, од како су наишле ове назови пунктације. Осетио сам, господо, да су и оне најбољи доказ да још немамо духовног јединства. Али ја са овога места поручујем свим тим пунктацима, а на првом месту г. Мачеку који је у стварању нових малих држава нашао да ће бити задовољан само онда кад та гранична линија буде ишла преко мога Ужица: да је мало и комично, кад је пронашао да дели Хрватску од Србије и да та линија иде кроз Ужице и Ваљево. (Смех) Нека господа знаду и г. Мачек и г. Прибићевић, нека знаду сви редом да ће у овој прилици моћи важити и за њих она Његушева: »Тврд је орах војка чудновата не сломи га а зубе поломи«, — а ја верујем да ако тако продуже да ће им се и главе поломити (Смех).

На крају сматрам да сам са ово неколико речи извршио своју дужност, што сам хтео да се и ја оградим на овај начин од тих паметних сочиненија, од тих пунктација и да кажем да ће доћи време кад ће се за све то што су радили горко покајати. (Одобравање).

Потпредседник др. Фран Новак: Реч има г. др. Васо Глушац.

Др. Васо Глушац: Господо сенатори, после овако исцрпног и програмског експозеа Министра просвете г. др. Станковића, ја не бих имао друго да кажем, него да се као просветни радник радујем и надам да ће једном и Министарство просвете поћи правим путем.

Али ипак, овом приликом, проговорићу неколико речи, какво је до сада било стање у томе Министарству и због чега није било онога успеха којему би се с правом могли надати.

Од ослобођења до данас у овоме Министарству ми нисмо имали ни програма ни неке сталне просветне политике. Министри су се често пута мењали и како је који долазио сваки је настојао да што пре затре траг од онога што је његов претходник радио. У главном, сви су се бавили персоналном политиком, те су страдали учитељи основних и наставници средњих школа, који случајно нису били исте партије као и господин Министар. Остала просветна политика није их се тичала никако или врло мало. Стога нису доспели да за десет година парламентарног живота донесу ни најпотребније школске законе. И да није дошло до Владе од 6 јануара 1929 године и у тој Влади као Министар просвете г. Божидар Максимовић, уверен сам да ни до данас не бисмо имали главнијих школских закона. Иако су ови закони октронсани, ипак су углавном врло добри.

У овоме Министарству није ни могло бити сталнога плана, када су се променом Министра мењали и главни чиновници, који би требали да су увек стално остајали на својим положајима и тако би се могао сачувати неки континуитет и сталан просветни план. Али су Министри мењали и ове највише чиновнике и доводили своје партијске људе. Једини је у томе погледу чинио часну изнимку г. Божидар Максимовић, и зато је његово Министарство показало релативно највише успеха. Ако би смо хтели водити успешну просветну политику, морали би имати у Министарству просвете најбоље, најспремније и најiskusније просветне раднике, изабране из свих крајева наше Отаџбине и њихов би положај морао бити сталан, без обзира на промену Министара. А програм ове просветне политике требало би утврдити на више седница једне комисије, у коју би ушли најодличнији просветни радници из читаве државе. И онда не би било лутања нити би поједини Министри у овако важном Министарству могли да праве произвољне експерименте и да задовољавају поједине своје партијске пријатеље.

Да смо ми одмах од ослобођења имали стални просветни програм, ми не бисмо данас на нашу малу земљу имали 3 потпуна Универзитета, са свима могућим факултетима, него бисмо то рационално распоредили на главне градове наше Краљевине. Зар не би било право да се је одмах од почетка основао шумарски факултет у Сарајеву, у средишту краја који је најбогатији шумама у целој држави. Наше национално Сарајево заслужило је више пажње него што му је до сад посвећивано.

Исто тако поједини су Министри отварали гимназије без икаква плана, понајвише из партијских разлога. А слично су учинили и са учитељским школама. Нико није водио рачуна о каквим другим стручним или привредним школама. И резултат таквога рада довео нас је данас до врло крупног питања: Шта ћемо са толиким свршеним ђацима?

Сви желе у државну службу, а ми за њих нити имамо места ни буџета. Док смо тако без плана отварали непотребне универзитете и факултете и средње школе, дотле смо занемаривали подизање и отварање основних школа и ширење писмености у нашем неписменом народу. И оно мало што је у том погледу рађено, није рађено са неким нарочитим планом и праведним распоредом на све крајеве. Неки су крајеви фаворизирани на штету других. Тако на пример, потпуно је била занемарена Босанска Крајина до осnutка Бановине, јер је у њој било крајева где до недавно на 50 километара није било ниједне основне школе.

Али захваљујући интензивном раду Врбаске банске управе и енергичном Бану г. Светиславу Милосављевићу, та се неправда у неколико исправила.

Због недостатка сталнога просветног плана и сталних чиновника у врховима Министарства просвете, ми ни до данас нисмо постигли јединственост школског програма, а о јединственим уџбеницима не може се ни говорити. Па како ћемо онда васпитавати омладину, кад јој нисмо били у стању за 14 година дати у руке јединствене уџбенике? А што се тиче надзора средњих и основних школа, ни ту нисмо готово ништа учили. Средње школе не надзире нико осим директора, и ако директор није савестан и способан, онда таква школа не показује никаква успеха. Оно трчање министарских изасланика пред конач школске године из разреда у разред, и од наставника до наставника не може се назвати надзором. То је само једна непотребна и безкорисна форма. Сличан је случај и са надзором основних школа. И тамо надзорници не доспевају да прегледају рад сваке школе барем два пута годишње, а без тога надзора и без упућивања младих учитеља у педагошки рад, не може се ни замислити успешна настава. У томе смислу треба провести реформе, и то у споразуму и сагласности са најодличнијим просветним радницима. Али што најгоре утиче на наставу, то је распоред наставника, који се никада не врши на време, и догађа се врло често да једне школе имају превише наставника, а друге их немају никако. Да се овај распоред изводи барем до конца децембра, још би се некако и могло опростити, али та неправилност често пута траје кроз читаву школску годину и наставници се померају у невреме и без путнога трошка. Не пита се да ли ти премештаји иду на штету наставе и државне касе, а најмање се пита о интересима наставничких породица, које се на овај начин материјално, а и морално, уништавају. Тиме се ствара непотребно незадовољство међу наставницима, а и међу грађанима, чија деца страдају због оваквих честих и невременских премештаја. Али о томе нико не води рачуна, јер су наставници за неке Министре као лопте које се могу ногом бацати с једнога места на друго.

Ово неколико речи о политици. Министарства просвете рекао сам са добром намером и са искреном жељом да данашњи Министар просвете г. др. Станковић буде боље среће у вођењу овога Министарства и да изведе потребне реформе, што би сви просвјетни радници одушевљено поздравили.

А сада, господо сенатори, дозволите ми да проговорим неколико речи и о просветним приликама у Врбаској бановини. Споменуо сам како је било у тој бановини до недавно крајева где на 50 км. није било ни једне основне школе. То је донекле и ра-

зумљиво кад знамо, како је аустромађарска управа хотимично занемаривала ове крајеве, јер су у главном насељени Србима православне вере. Стога бивша непријатељска управа не само да им није подизала школе него је, да би разбила њихове компактне масе, међу њих насељавала разне стране елементе и населила их преко 90.000 међу којима има: Немаца, Мађара, Италијана, Пољака, Чеха и Русина.

Према тој непријатељској школској политици било је срезова у Врбаској бановини који до ослобођења нису имали ни једне државне основне школе осим у средишту среза. Стога је наша државна управа иза ослобођења почела посвећивати више пажње овоме крају, али је прави интензиван рад на подизању основних школа започео истом иза осnutка бановина. У томе раду имао сам срећу да и ја учествујем за прве две године банске управе, помажући добру вољу одличнога бана г. Светислава Милосављевића. И за тај мој рад, и ако сам га с вољом и бесплатно вршио, ипак сам доживео од неких људи неоправдане нападе. Али се тешим тиме да су ти људи заведени и криво информисани, јер ниједан није из Врбаске бановине и не познаје наших прилика ни најмање. То су господа народни посланици: Ловро Кнежевић и другови, који су поднели у Народној скупштини интерпелацију против мене и мога рада на Господина Министра просвете. Знајући шта сам и како сам радио, ова ме је интерпелација много изненадила. Стога сам је у препису послао бану г. Милосављевићу и замолио га, да ми пошаље званичне податке према интерпелацији, па да их могу предати господину Министру просвете на употребу. Г. Бан ми је послао те податке у облику писма упућеног мени са другим пропратним писмом интимније садржине, којим ме овлашћује да ово његово писмо са податцима могу и објавити.

Како је ово писмо господина Бана уједно и одговор на интерпелацију, а оцртава и просветне прилике у Врбаској бановини, то ћу бити слободан да вам га овде прочитам, да моји пријатељи који су са чуђењем читали интерпелацију, добију праве појмове о вредности података у тој интерпелацији.

Писмо господина Бана гласи овако:

„Бања Лука, 15 јануара 1933 год.

Господине сенаторе,

Поводом интерпелацију коју су поднели г. г. Ловро Кнежевић и другови Г. Министру просвете противу вашег рада на просветном пољу у Врбаској бановини сматрам за потребно да вам напишем ово:

Вама је, као мом бившем одличном сараднику, врло добро познато, да смо ми одмах по формирању бановине отпочели интензивну и конструктивно позитивну делатност у свима правцима и са најбољим намерама, у жељи да што пре и из основа преуредимо, подигнемо и препородимо нашу бановину, коју смо затекли потпуно запуштену и занемарену. Приступили смо послу искрено, својски и одлучно, водећи увек рачуна само о виталним и стварним потребама бановине као целине из свих крајева подједнако.

За две године таквог рада ми смо на свима пољима наше делатности постигли такве резултате да смо, поред најшире народне благодарности свих племена и вера са целокупне територије наше бановине, добили и признање са највишег места.

Ми се, дакле, са нашим радом и са постигнутим резултатима можемо поносити и бити особито задовољни.

Уз то морам нарочито истаћи, да су особно на просветно-културном пољу постигнуте видни, позитивни и неоспорно огромни успеси. Јер у нашој бановини, код које смо констатовали врло рђаво просветно стање и велику, готово фрапирајућу неписменост, ми смо за прве две године интензивног и истрајног рада успели да подигнемо 178 нових основних школа. То је био врло напоран посао, али он је успешно савладан благодарећи у многоме вама, као в. д. начелника просветног одељења, вашој доброј вољи, љубави за радом и пожртвованости, с једне, и великој народној свести и љубави за школу с друге стране. Тако смо постигли, да после двогодишњег смишљеног и напорног рада на подручју бановине имамо 487 школских зграда, што је са приватним школама чинило преко пет стотина.

Сем тога у току те две године из бановинског буџета дозидано је десно крило бањалучке гимназије и сазидана нова зграда учитељске школе у Бањој Луци, узасвето, обрађена нарочита пажња одржавању и оправљању већ постојећих школских зграда.

Затим смо, у циљу што јачег подизања писмености у народу а нарочито што већег просвећивања сеоских жена и девојака, организовали и одржавали алфабетске течајеве, оснивали домаћичке школе и отварали књижнице и читаонице. На алфабетским течајевима за две године научило је читати, писати и рачунати 3.250 мушких и женских лица. За прве две године основано је у бановини 7 нових домаћичких школа које су са већ 5 постојећих одржавале петомесечне течајеве по читавој бановини са ванредним резултатима. Најзад, основано је и отворено 56 нових народних књижница тако да смо после две године у бановини имали 116 књижница и читаоница са 29.000 књига.

Поред свега овога, Просветно одељење покренуло је са успехом и акцију, да културно и национално подигне и живот наших грађана по варошима и парошицама у читавој бановини.

За постигнуте видне и позитивне резултате на просветно културном пољу у повереној ми Бановини, Ви заслужујете сваку хвалу и јавно признање. Јер Ви сте као садањи в. д. начелника Просветног одељења унели у свеукупну делатност у то доба стварања, напора и развијања активности, највећу могућу пожртвованост, особиту вољу и љубав за радом, савесност и сву потребну објективност уз ванредну стручну спрему и велику личну способност. Стога Вам, сви исправни и родољубиви грађани у Бановини, без обзира на племе и веру оправдано признају заслуге и благодаре на поштенном, савесном и несебичном раду.

Међутим, и поред тога, и поред таквог вашег рада, ипак су се наша нека господа народни посланици, од којих истина ни један није из Врбаске бановине, да противу вас поднесу интерпелацију.

Стога није ни чудо што су насели и што су као потпуно неупућени у прилике какве су овде биле и под којима се радило и стварало доведени у положај, да своја тврђења заснивају на нетачним и злонамерним обавештењима и на обичним ситним пакостима.

Њихово главно тврђење о прогону Хрвата и по-

литици крајне нетрпељивости на све оно што није српско, као основа и база на којој изводе смеле закључке, претвара се у прах пред званичним и аутентичним статистичким подацима.

У том погледу, ја ћу вам изнети ове податке:

- 1) За учитеље основних школа:
 а) православних: 442 или 56.60%
 б) римокатоличких: 236 или 30.21%

2) За професоре:

У гимназијама:	а) православних	б) римокатоличких
У Бањој Луци:	22	6
у Бихаћу:	11	6
у Бос. Градишци:	3	3
у Приједору:	4	4
У учитељ. школи:		
У Бањој Луци:	14	5

Свега 54 или 62.07% 24
или 27.58%

3) За учитеље грађанских школа:

Државних:	а) православних	б) римокатоличких
Бањој Луци	2	4
у Бос. Дубици	4	3
у Бос. Новом	3	2
у Бос. Петровцу	1	3
у Градаццу	2	3
у Дервенти	3	1
у Добоју	2	4
у Мркоњић Граду	2	3
Приватних:		
у Бањој Луци	—	5
у Назарету	—	5
у Јајцу	—	5
у Бихаћу	—	4

Укупно: 19 или 30% 42
или 63%

4) За школске надзорнике (има 10 системизираних места)

	а) православних	б) римокатоличких
У Бањој Луци	1	—
у Јајцу	—	1
у Бос. Новом	—	1
у Дервенти	1	—

Свега: 2 2

Остала 4 места била су стално упражњена."

Овде није поменуто да има и два муслимана. Међутим, у интерпелацији тврди се да има 30 школских надзорника и од њих 30 ниједног Хрвата.

„Ето шта кажу статистички подаци. Из овога се јасно види, колико су г. г. интерпеланти у праву кад вам инпутирају просветну политику у духу крајње нетрпељивости и мржње на све оно што није српско и колико су им тачне информације кад тврде да ни по гимназијама ни по грађанским и основним школама нема Хрвата.

Г. г. интерпеланти тако исто насели су и са грвђењима код питања подизања основних школа.

Ево, шта у том погледу кажу статистички подаци о стању основних школа:

1) До сада отворено школа укупно 458

Од тога броја отворено је:

а) у местима, где су становници православни, 317 или 69,22%.

б) у местима, где су становници римокатолици 66 или 14,41%.

2) у 1930 и 1931 години изграђене су основне школе у овим местима са римокатоличким становништвом:

Трну, Мотикама, Дебелацима и Шимићу у срезу бањалучком;

Требовљанима, у срезу Бос. Градншком;

Божинцима, Доброј води, Сјековцу, Пећнику и Кадару у срезу Дервентском;

Корићанима и Вјенцу, у срезу Јајачком;

Забрћу, у срезу Котор варошком;

Шурковцу и Трњанима, у срезу Приједорском;

Деветини и Бређичанима, у срезу прњаворском;

Кијевцима, у срезу Санском Мосту; и

Јелаху и Миљановцима, у тешањском срезу.

За правилну и објективну процену овог стања потребно је још имати на уму и узети у обзир факат, да су православни у овој бановини у апсолутној већини и да на милион становника не долази више од сто педесет хиљада католика рачунајући ту и странце-колонисте: Немце, Мађаре, Талијане, Пољаке, Чехе и Русине.

Иначе, питање подизања нових основних школа решавано је строго принципијелно, на основу предлога комисија, на основу стварних потреба и свих објективних момената од утицаја. При томе се, с обзиром на финансијска сретства, подизања основних школа условљавало нарочитим захтевима заинтересованих крајева и њихових писмених обавеза у погледу давања бесплатног земљишта, материјала и радне снаге.

Најзад, г. г. интерпелантима је подваљено са информацијом, да је на комисије потрошено милион и по динара. Јер, према прикупљеним подацима по контролницима кредита, комисијама за градње основних школа исплаћено је:

У години 1930 и 1931 по парт. 164 Дин. 62.505.99.—

У години 1931-32 по парт. 73/1 Дин. 49.758

Дакле за две године укупно Динара 112.263.99.—

Напомињем још, да су у суми од Дин. 62.505.99 по парт. 164 буџета за 1931/32 садржани и инспекциони трошкови чиновника Просветног одељења ове Управе.

Свега су два навода у интерпелацији тачна:

а) да је једна од основних школа названа именом Др. Глушца;

б) Да је Др. Глушца добио потпору од 5.000 динара.

Што се тиче назива основне школе у селу Мотикама, у срезу Бањалучком, именом др. Глушца, оно је на своме месту и представља акт мога личног мишљења и моје надлежности.

По закону и постојећем распису Министарства просвете, основне школе могу носити и имена национално заслужних људи. Према томе, а по изричном захтеву школске општине, у којој су сами католици, на основу једногласно донетог закључка управне општине у Сарачици и на предлог среског начелника, да се школа у Мотикама назове именом др. Глушца, ја сам под IV Бр. 5349 од 19-III-1931 одобрио да се та основна школа назове именом др. Васе Глушца, јер сам сматрао да је име др. Васе Глушца, — који је био суђен у велеиздајничком процесу у Бања Луци, који се видно истакао својим

националним и јавним радом, који је неуморним и пожртвованим радом на просветно-културном пољу у Врбаској бановини дао многобројне и позитивне резултате, коме у многом припада и заслуга за 178 ново подигнутих основних школа и које се активном сарадњом у свима културно-просветним и националним установама у Бањој Луци и својим свеукупним јавним радом истакао као интелектуалац и јавни радник у Бос. Крајини, — име националног и културно-просветног заслужног човека за Врбаску бановину.

Што се тиче питања помоћи од 5.000 динара оно је такође питање моје надлежности. Моје је дискреционо право да одлучујем: да ли ћу у границама законске и буџетске могућности коме и колико додељивати и давати на име помоћи. И по томе и таквом свом праву, ја сам и вама, као једном од својих врских сарадника, одличном раднику, поштенем, сиромашном и породицом оптерећеном, у тешкој болести, давањем помоћи од 5.000 динара, омогућио лечење.

Што се тиче питања помоћи од 5.000 динара, кад је ту у питању један акт мога права, основан на закону и буџетској могућности.

Изволите, господине сенаторе, и овом приликом примити уверење мога поштовања.

Бан,

Светислав Т. Милосављевић, с. р.»

У овоме писму господина Бана није одговорено на три ствари зато што су се догодиле и догађале пре оснотка бановина, дакле за време Великих жупана.

Први је случај са употребом латинице и ћирилице у бановини, које су потпуно равноправне, а у интерпелацији говори се о томе, како се прогонила латиница на корист ћирилице. Међутим, то није апсолутно тачно. На свима школама натписи су онакови, како су то поједине општине закључиле да о своме трошку направе. Никада никоме није наређивано да те натписе мења, па били у овоме или оном писму или у обадва наредо.

Што се тиче натписа на гимназији у Бањој Луци, он је доиста написан у ћирилици и то не по мојој заповеди, него га је написао своје воље један Хрват, референт просветног одељења, знајући да је у гимназији број ђака Срба у апсолутној већини као и у осталој бановини. До данас никоме није пало на памет да би томе шта приговарао, јер се виде обрнути случајеви у другим местима и крајевима.

Други случај на који није овим писмом одговорено, јесте случај учитељице Десанке Ковачевић који се је десно пре мога доласка у Бања Луку, за време мога претходника господина Ђуре Дамашке, и о томе случају не знам ништа.

Трећи случај је случај учитељице Марије Новак, за коју се тврди, како сам је ја прогонио и да сам враћао њен декрет о премештају из Бијелога Брда код Дервенте. О тој учитељици истина је ово: она се је преселила из школског стана у стан меснога жупника, преко пута школе, и сељаци римокатолици из тога села долазили су великом Жупану и тужили се на њено владање. С тога је велики Жупан предложио, да се ова учитељица премести из тога села, да не буде на саблазан сељацима. Међутим она није хтела да иде на ново опредељено место, него је преко некога посланика радила, да и на даље успркос сељацима остане заједно са жуп-

ником. Министарство је доиста било опозвало њен декрет о премештају, али Велики Жупан га је вратио Министарству и онда ствар отворено образложи, те је ова учитељица ипак морала ићи из тога села. Ето то је у ствари са том учитељицом и доиста је вредно било да господа народни посланици поднесу о томе интерпелацију у Народној скупштини против мене, место да су то најпре испитали, па ако је било места, да су поднели интерпелацију против великог Жупана.

Поводом ове интерпелације добио сам изјаву од великог броја Хрвата учитеља из Врбаске бановине, којима изјављују своје чуђење, зашто ме људи нападају, кад се може доказати баш противно, јер сам ја био пријатељ свих учитеља и наставника без разлике племена и вере. Из писма једнога учитеља навешћу само ове речи: »Није ничим основана претпоставка да сте Ви прогонили Хрвате школске раднике, него на против Ви сте их узимали у заштиту и више него што је било потребно. Сетите се само на случај Мамића Јосипа из Кукуља, када је био премештен из наше области. Исто тако по моме скромном мишљењу били сте и превлише пажљиви према Хрватима, јер сте за наставнице домаћинских школа предложили господину Бану готово и искључиво све саме Хрватице.«

Овде могу навести имена оних Хрватица које се мисли у горњем писму. То су: Рупчић Љерка, Штитић Драгица, Каталинић Матилда, Томљеновић Јосипа, Мајсторовић Аполонија, Вранешкић Рикарда, Баран Марија и Маричић Марија.

Извините, господа сенатори, што Вас овим стварима замарам, али је било потребно да се и ово каже у интересу истине и правде и да се види, како има наших другова у Народном Претставништву, који могу по наговору других пакосних лица, и без испитивања стварних чињеница, подносити интерпелације против својих другова, које лично и не познају, а камо ли да познају њихов рад и прилике у Бановини, кроз коју су једва железницом или аутомобилом прошли.

Потпретседник др. Фран Новак: Реч има сенатор господин Петар Ђирлић.

Петар Ђирлић: Господа сенатори, у ресору Министарства просвјете учињено је толико тога од почетка до данас на штету Хрвата, да кад бичитаву буџетску расправу испунили изнашањем неправда по појединим случајевима, не би исцрпили ни један дио онога, колико нам је учињено криво. Ја не мислим о томе говорити. Ја ћу се ограничити само на загребачки универзитет обзиром на говор г. Министра просвјете у расправи буџета његова ресора у Народној скупштини.

Господо, у буџетској дебати у Народној скупштини г. Министар просвјете говорио је и о универзитетима. Нарочито се је задржао на загребачком универзитету. Али, мјесто да г. Министар брани потребу свога буџета и да се дигне у одбрану чиновника свога ресора против евентуалних напада из опозиције, као што је то обичај у свим парламентарима, он је сам са највишег мјеста напао професоре загребачког Универзитета и назвао их ни више ни мање него обичним пљачкашима ради побирања неких такса. Не улазимо у питања да ли је ова инкриминација г. Министра оправдана, не узимамо у одбрану ни загребачке професоре; они спадају у највишу интелигенцију, па ће знати, надамо се, заузети став, који им част и понос на-

лажу. Нас занима само изјава г. Министра, јер је она тешка и с обзиром а) на онога, ко је рекао, б) на вријеме кад је рекао и в) на мјесто гдје је рекао. — а) То је рекао Министар, који има да води надзор над универзитетима, који је први дужан, да уклони једну злоупотребу, која се у подручје његове власти увуче. Иначе он је више одговоран као врховна надзорна власт за те злоупотребе него онај, ко их уводи, и он за те злоупотребе морао би сносити највећи дио одговорности. Г. Министар се је тужио на те злоупотребе, али ни једном ријечи није споменуо, шта је подuzeо, да се те злоупотребе отклоне. Изгледа нам као да их је са злорадошћу пропуштао, само да би могао једну тако тешку оптужбу у јавности против њих изнијети. А ово још теже отскаче, када се узме у обзир, да је г. Министар просвјете и сам универзитетски професор, који се на овакав начин о својим колегама изражава. А најгеже је пак то, што је г. Министар професор београдског Универзитета. Зар он, кад је осјетио потребу, да критикује универзитете, није могао ништа слаба и хрђава запазити и на свом Универзитету, чији је рад кроз године проматрао. Зар је збиља све црно на загребачком Универзитету, а све сјајно на београдском, или г. Министар узимље једне наочаре, кад говори о Загребу а друге, кад говори о Београду. Значи ли ово „племенско стишавање“, које је овај режим себи у задатак ставио? б) Изјава г. Министра просвјете негодна је за вријеме, кад је рекао. Познато је свима, да су у задње вријеме учесале студентске демонстрације. Сви људи добре воље настоје да те демонстрације стишају и да отклоне узроке, који те демонстрације изазивају. Једини, изгледа, Министар просвјете није тога мишљења, мјесто воде, он баца уље на ватру, мјесто да стишава, он макар индиректно хуцка студенте против њихових професора, руши ауторитет наставника, који спада у битне елементе наставе. А зашто то ради један Министар просвјете, који је и сам професор Универзитета? — Ми никако не можемо вјеровати, да је то један моменат заборавља г. Министра, ми смо увјерени да је то дубоко промишљено и промозгано и да то има свој нарочити циљ. Знамо, да г. Министар спрема нове законе о реорганизацији, подјели и редукцији виших школа. Да то није какво припремање и предигра тих закона? А да то није несмотрено и на laku руку речено увјерава нас, — в) мјесто, гдје је речено. Г. Министар то је рекао у своје припремљеноме говору у Народној скупштини пред народним посланицима. Дакле, на најодговорнијем мјесту у часу вршења своје најозбиљније функције, гдје се свака ријеч мора мјерити, гдје се за сваку ријеч сноси одговорност. Да је г. Министар имао чудне интенције и то на жалост не умирујуће, доказује нам и онај став из његова говора о подјели буџета између загребачког и београдског Универзитета. Прије тога он је са нарочитом емфазом позвао посланике да упамте добро његово излагање и да суде о хегемонији. Затим је нагласио како загребачки Универзитет прима 32,700.000.— динара, док београдски за пуно већи број студената, прима мање само 31,000.000.— динара. Дакле за читавих милион и седам стотина хиљада мање. Према томе на сваког студента загребачког отпада око 7.000 динара, а на београдског око 4.000 динара. Чудновата логика г. Министра, истодобно професора Универ-

зитета, да буџет Универзитета мјери по главама студената. По истој логици на једном те истом Универзитету правни факултет морао би имати већи буџет него на пример медицински или технички, зато што има већи број студената. Међутим и сваки лаик знаде да је ту обрнути случај, јер сви последњи факултети на којима се предавају чисто експерименталне науке, потребују већи апарат, справе и лабораторије, него ли правни, према томе већи буџет траже.

За један Универзитет буџет се одмјерава према катедрама, лабораторијама и професорима а не према броју студената. То је бар свакоме јасно, само није нашем г. Министру просвјете, кад је говорио о загребачком Универзитету.

За неупућене уза све ово изгледа да је загребачки универзитет анфан гате овога режима, јер његов буџет износи 1,700.000 динара више него буџет београдског универзитета. Међутим ствар стоји другачије и г. Министар није изнио потпуну истину пред народне посланике. Јер, док београдски универзитет има 6 факултета: теолошки, правни, филозофски, медицински, технички и шумарски, загребачки има све ове плус ветеринарски. А сваки може лако схватити да овај факултет, на коме се предају науке еминентно експерименталне, мора имати и прилично висок буџет, свакако пуно већи него та разлика од 1,700.000 дин. износи. Па још није ни то све. На загребачком Универзитету налази се уз филозофски факултет и нарочито одјељење: школа за фармацеуте. И та школа, на којој се такође предавају експерименталне науке, мора имати и прилично висок буџет.

Из свега овог излази да загребачки Универзитет није никакав мезимац овога режима, него на против, ако се узме у обзир све катедре, лабораторије и професоре тога Универзитета, буџет му је пропорционално мањи.

Изгледа да се спрема у Министарству просвјете реорганизација Универзитета на тај начин, да се неки факултети (ветеринарски, пољопривредно-шумарски и технички) излуче из склопа Универзитета и деградирају на ранг посебних високих школа. Осим тога постоји наводно и тенденција, да се пригодном те реорганизације неки факултети редуцирају, а неки дислоцирају. Од пријатеља из Загреба добио сам један извештај, који сам слободан овђе искористити:

Врховне институције за гајење наука јесу универзитети. Опсег Универзитета био је у прошлости далеко ужи него што је данас. Првобитно су Универзитете сачињавала три, а касније четири факултета (теолошки, филозофски, јуридички и медицински). Тај опсег Универзитета одговарао је тадањем стању науке и животним потребама ондашњег човјечанства. Енормним разитком науке, у првом реду природних наука, те надаље умнажање лучанства, а у вези са потребом што веће аграрне и техничке продукције добара, увиђели су напреднији народи потребу проширења опсега Универзитета. Из тих разлога повећао се број факултета, те је у склоп Универзитета уведен технички, пољопривредно-шумарски и ветеринарски факултет. Све је то учињено на основи спознаје, да је наука само једна, а Универзитет да је највише мјесто за култивисање науке у читавом њеном опсегу.

Давно прије свјетског рата ишло се упоредо са разитком науке за тим, да се самосталне ви-

соке школе: техничке, пољопривредно-шумарске и ветеринарске пренесу на универзитете. Тако се код нас увидјела потреба, да се шумарство као наука, која се овдје почела култивисати 1860. године, пренесе 1898 год. у Загреб и присаједини Универзитету. Тиме је већ тада дан код нас огњишту шумарске науке толико потребан ранг Универзитета.

Године 1919 пренешено је жариште пољопривреда као наука у Загреб, која такође код нас руче свој коријен из 1860 године те је основан пољопривредно-шумарски факултет као пети факултет у склопу загребачког Универзитета.

Године 1925 докинута је ветеринарска висока школа у Загребу, те је створен шести факултет загребачког Универзитета — ветеринарски факултет.

Године 1926 докинута је висока техничка школа, чији су темељи положени још године 1910, захваљујући патриотској љубави домољуба др. Јурја Жерјавића и основан 7 факултет — технички факултет.

Држећи у виду досадашњи историјски разитак, по коме су пољопривредно-шумарски, технички и ветеринарски утјеловљени загребачком Универзитету, ми се одлучно противимо сваком цијепању Универзитета, из ових разлога:

1) Ако постоји као мотив за одвајање тежиња за бољим **просперитетом** и већим степеном самосталности појединих факултета, онда се тај просперитет и самосталност може исто тако добити и без одвајања т. ј. унутар склопа данашњег Универзитета.

2) Ако се наводна гломазност Универзитетског вијећа сматра разлогом за цијепање, онда се томе може доскочити и на тај начин, да се изврши становита реорганизација самога тога тијела, а није за то потребно одвајање факултета. Морамо нагласити, да се на загребачком Универзитету досада од величине тог тијела није осјетила никаква сметња у раду Универзитетског вијећа. Напротив, у досадашњој пракси показало се је само да је тај орган само повољно дјеловао на подизање научног нивоа.

Дубоко смо увјерени, да се је цијепање Универзитета, долазило оно било са које стране, не мотивира постојањем неке разлике између чисте и примјене науке. Ако би ипак постојао таков мотив, слободни смо да изнесемо наше гледиште на то питање.

По нашем мишљењу наука је само једна, јер је и научна истина само једна. Може да се говори о примјени науке, али нема наука. Често се новооснованим трима факултетима даје код нас термин „Примјени“, а да се при том испушта из вида, да би се сви факултети могли једнаким правом назвати примјени, јер у дужност сваког факултета припада, осим гајења дотичне науке још и образовање квалификованих лица, потребних за вођење разних грана народног живота. Са тога гледишта могло би се говорити о примјени науке на свим факултетима, без обзира да ли образује агрономе, шумаре, техничаре, лијечнике, ветеринаре, средњошколске професоре, апотекаре, судије, среске начелнике, адвокате или свећенике.

Да се код наумљенога одвајања не ради о повлачењу границе између чисте и примењене науке, најбоље свједочи чињеница, да ке фармација и хумана медицина остављају у склопу Универзи-

тета, док се ветерина, медицина која се од хумане разликује само по објекту рада, одваја из тога склопа.

4) Ако се цијепање Универзитета евентуално мотивира разлозима штедње, онда ће се получити управо противно. Одвајањем факултета настала би потреба проширавања просторија, увећавање трошкова администрације, а евентуално и потреба креирања нових института и катедара. Па све кад би се и неки институти задржали заједнички, била би могућност колаборације далеко већа и успјешнија у јединственом Универзитету, него колаборација међу одјељеним факултетима, односно самосталним високим школама.

5) Ако је мотив цијепања унапређивање науке, онда је ван сваке сумње, да ће успјех тога цијепања бити управо обрнут. За унапређивање науке неопходно је потребна могућност трајне и што тјешње колаборације између појединих универзитетских наставника, института, лабораторија итд. а ту могућност даје у далеко већој мери јединствени Универзитет него поцијепане можда и просторно изолиране јединице.

Просуђујући питање цијепања Универзитета потребно је држати пред очима стање, у коме се налази савремена наука и настава на Универзитетима и високим школама културно напреднога иностранства. Но при том просуђивању треба водити рачуна о историјском развоју тих универзитета и високих школа. Најстарије такве школе основане су, истина у први мах, као самосталне високе школе и смјештене у мања мјеста. У току свог даљег развоја подизане су техничке, пољопривредно-шумарске и ветеринарске школе на ранг високих школа, које су по својој унутрашњој вредности и структури биле једнако вриједне факултетима Универзитета. Последњу фазу у развоју тих високих школа претставља њихово преношење у велике културне центре и њихово утјеловљивање универзитетима. У осталом тај историјски пут развоја готово је идентичан са оним, којим су пролазили наши теолошки, филозофски и правни факултети.

Дакле, ако још данас постоје изоловане високе техничке, ветеринарске, пољопривредно-шумарске школе, онда се њихово постојање има сматрати само једном пролазном фазом историјског развоја, а никако се не смије то стање оправдати интересима науке. Ово тим мање, што се баш у послједње време догађа, да се бивше самосталне високе школе (Бреслава, Лајпциг итд.) инкорпорирају универзитетима. Дакле, значило би бити несавремен, када би се на нашем Универзитету вршило одвајање речених факултета баш у часу кад страни и културни народи врше присаједињавање самосталних високих школа универзитетима.

У осталом нема нигдје на свијету примјера, да се пошло обрнутим путем, т.ј. да су се једном већ инкорпорирани факултети одвајали из склопа универзитета.

Евентуално одвајање техничког, ветеринарског и пољопривредно-шумарског факултета из склопа универзитета значило би не само слабење универзитета као цијелости, већ би отварао и могућност дислокације таквих факултета са свим њеним штетним послједицама.

Нарочито штетна би била дислокација, по којој би самосталне високе школе биле бачене у про-

винцију. На тај начин би се прије свега поништила она неопходна потребна могућност колаборације о којој смо већ говорили. Дислоцирати факултете значило би подрезати сваки њихов научни рад. Тиме би се увећали трошкови далеко преко границе данашњих буџета. Најпослије, опћем образовању студената те њиховом социјалном и моралном одгоју била би на тај начин одузета она подршка, што их дају културни центри.

Кад би дошло до цијепања и одвајања техничког, ветеринарског и пољопривредно-шумарског факултета, могло би доћи и до тога, да тако основане самосталне високе школе испадну из ресора Министарства просвјете и дођу у ресор стручних министарстава. Тиме би се очито промашио основни задатак т.ј. унапређивање саме науке, за чији рад у склопу универзитета и у ресору Министарства просвјете постоје далеко веће могућности. Против опасности, да иначе безпрекорно стручно образовање не постане једнострано и непотпуно, може да да гаранцију само уплив Универзитета.

Два су нарочита критерија, који се примјењују код просуђивања научне висине једног високошколског завода: научни рад наставника и научни подмладак.

Мислимо да нећемо претјеривати, ако констатујемо да су загребачки факултети дали у оба смјера позитивне резултате.

Мишљења смо, да цијепање Универзитета не би било без штетних послједица по студентски живот и његово развијање у будућности. То из разлога, јер нам се чини, да је далеко лакше вршити уплив на тај живот са једнога мјеста него са два или више мјеста. И данашња општа Уредба о универзитетима нарочито подвлачи важност овог јединственог уплива, очито не само из дисциплинских разлога, већ и у жељи да се развој студентског живота конформира тежњи јединствене националне идеје. Трајно подржавање тијесног контакта међу студентима разних факултета и његово трајно руковођење с једнога мјеста, фаворизирали ће упознавање разних студентских група у великој мјери. Напротив, дјељењем би се сигурно проширила врата разним антагонизмима, који би дошли до изражаја и у каснијем животу и раду.

Мислимо да смо у горњим разлагањима — иако у краткој и збијеној форми — углавном изнијели све најважније разлоге, који одлучно говоре против издвајања не само техничког, пољопривредно-шумарског и ветеринарског факултета, већ и сваког другог факултета из заједнице универзитета.

Са забринутошћу гледамо и констатујемо, да се већ читав низ година стално појављују пројекти и предлози, којима је циљ било редукација било дислокација, било цијепање и деградација факултета. Разумљиво је да такво трајно стање напетости мора да има и свој дубоки рефлекс на могућност рада наставника и студената опће. Надаћући животом жељом, да се у будућности не понове слични покушаји, мишљења смо да питање евентуалне реформе универзитета, у колико се уопће за то укаже стварна потреба, треба ријешавати живом сарадњом државних и аутономних универзитетских власти, а на основи смишљенога програма рада и детаљног претходно темељитог проучавања читавога комплекса питања.

Па и у оном случају кад се буде разрађивао

извјесни програм рада и кад се буде у будуће ријешавало питање универзитета, треба по нашем мишљењу поставити као основни принцип недјелљивост универзитета и чување заједнице свију факултета до крајњих граница могућности.

Закључујући наше изводе наша је дужност да подвучемо, да се код ријешавања судбине техничког, ветеринарског и пољопривредно-шумарског факултета никако не ради само о тим факултетима и о универзитету чији су они дио. Напротив ради се о питању које дубоко задире у читаво наше културно и привредно благостање.

У овом часу треба нарочито уважити познату чињеницу, да је наша држава изразито агркултурна држава. У њој техника, пољопривреда, шумарство и ветеринарство играју врло важну улогу. По тој важности треба просуђивати и важност оних факултета, којима је задатак да унапређују интерес народног благостања уопће.

Ову фундаменталну важност пољопривреде, шумарства, ветеринарства и технике врло добро је уочила бивша туђинска власт, која је допуштала слободан развој свих оних наука, које нису биле у непосредној вези са материјалним животом, а није допуштала да се подигну и развију огњишта за гајење оних наука (медицина, ветерина, техника, пољопривреда и шумарство), о којима зависи материјално благостање народа.

Без обзира на све остало и само ово што сам рекао налаже Народном клубу како да се држи при гласању буџета Министарства просвете. Гласаћемо против.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч г. Министар просвете.

Министар просвете др. Раденко Станковић: Господо сенатори, г. сенатор Ђирлић малочас је утврдио овде да сам ја у Скупштини приликом дебате о буџету без икаквог разлога изрекао критику специјално о универзитету у Загребу. Нека опрости г. сенатор Ђирлић, али то што је он казао није тачно. Ја сам одговорио на излагања једног посланика и то један дан раније изречена од стране г. др. Лукића, који је некада био доцент Београдског универзитета и који је говорио само о моментаним немирима на универзитетима.

Даље, господо, г. сенатору Ђирлићу имам да кажем још ово. Ја гледам само на једне наочаре и то из овога разлога: да су ти немири потекли из Београда и да су београдски студенти ишли у Загреб и Љубљану да врбују колеге за штрајк, онда бих ја гледао оним наочарима о којима говори г. сенатор. Да се догодило на београдском или љубљанском универзитету, да су господа професори узимали без икаквог правног образложења испитне таксе за себе, онда бих ја те универзитете споменуо као пример кад сам говорио о нечем сасвим трећем. Ја сам, господине Ђирлићу, говорио о томе како студенти неоправдано штрајкују и изнео податке у цифрама да покажем да они студенти почињу штрајк и шире штрајк, који су новчано од државе највише фаворизирани. Никако нисам говорио о томе што ви говорите овде.

Господин сенатор Ђирлић прочитао је један састав који је добио од пријатеља. — Слушајући тај састав видим да он јако мирише на један службени акт који сам примио од ректората Загребачког универзитета, после једне седнице уни-

верзитетског већа... (Граја и узвици: Аха!). — Кад будем имао текст, ја ћу упоредити акт са текстом акта, који имам у Министарству, — и онда ћу видети ко је лојалан а ко није и ко гледа на двоје наочари... (Гаврило Церовић: Што тога ректора не удаљите?!).

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч сенатор г. Асим Алибеговић.

Асим Алибеговић: Дозволите ми, господо сенатори, да у неколико допуним излагања мога друга г. др. Глушца.

Од свих бановина Врбаска бановина најслабије стоји у просветном погледу. Ово нарочито важи за средњошколску наставу. Од како су уведене бановине, основна настава је прилично направљена захваљујући огромним напорима меродавних фактора и целог народа Врбаске бановине. Међутим, како рекох, средњошколска настава апсолутно ни близо не одговара стварним потребама Бановине. Врбаска бановина, иако има преко један милион становника, нема више на свом целом територију од 4 гимназије, и то двије пуне и двије непотпуне. И ове четири гимназије тако су незгодно расподелењене да леже на једном крају Бановине, тако рекућ једна до друге, дочим други источни дио Бановине са преко 400.000 становника нема уопште гимназије. Зетска бановина која територијем и бројем становништва одговара Врбаској бановини, има 11 гимназија, а да и не спомињем Савску бановину која има 31 гимназију. Да се још боље види како је Врбаска бановина лоше стала са средњим и стручним школама, овђе ћу навести податке из »Гласника професорског друштва«. Из тих података произилази да од свих бановина Врбаска има најмање средњих школа, јер у њој долази једна средња школа на 5109 км², а по броју становништва једна средња школа у Врбаској бановини долази на 207.139 становника. Из овога јасно се види да ће се у Врбаској бановини морати створити не једна него и више средњих школа, ако се хоће удовољити потребама народа да буде стање барем приближно као у другим бановинама.

Ради тога молим господина Министра просвете да се за источни део Врбаске бановине отвори гимназија у Дервенти. Дервента је била једино среско мјесто у Босни, које је још прије рата имало гимназију и тиме била стављена у ред окружних мјеста. Познавајући добру вољу и високу стручну спрему Господина Министра просвете гласаћу за буџет.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч сенатор г. др. Георг Грасл.

Др. Георг Грасл: Ја сам у начелној дебати о предлогу буџета за 1933/34 годину гласао за овај буџет и тиме се изјаснио, да прихваћам овај предлог као основу за специјалну дебату, документирајући уједно, да смо вољни, не само ја него у истој мери и моји политички пријатељи у Народној скупштини и цео наш лојални немачки живаљ, да одобримо и дамо држави у овим озбиљним временима начелно оно, што је држави безусловно потребно.

Као пријатељ школе и младога нараштаја ја бих са нарочитим задовољством гласао баш и за буџет Министарства просвете, те сам то у лањској години и учинио, јер сам могао, ма и са неким ре-

зервама, изразити очекивање, да је са школским наређењима из године 1930 и 1931 учињен први корак за удовољавање национално - просветних животних потреба немачке мањине у нашој држави, да је учињен први почетак једнога озбиљног настојања за решавање проблема националних мањина, који проблем за све раније владе као да није ни постојао. Ово очекивање нажалост није се испунило, уместо постепенога развитка дошло је до знатнога назадовања, и то не само на подручју школском него и на другим подручјима јавнога живота, тако да све већи кругови нашег немачког житељства са запрепаштењем виде, да је самовоља школске бирократије дотерала дотле, да су основна начела, која и данас још формално важе, за последње време у својим битним тачкама изиграна тако, да се управна пракса њих не само не придржава, него често управо противно ради.

Данашњем г. Претседнику Министарског савета се мора признати заслуга, да је у другој половини 1930 узео иницијативу за то, да приведе у дело основну наставу на матерњем језику загарантовану како међународним уговорима тако и параграфом 45 нашега закона о народним школама, а да би бар у погледу основне наставе учинио крај школској беди немачке мањине, која је трајала пуних 10 година. Тада су утаначена и објављена два школска наређења под О.Н.Пов.бр. 769/30 од 1 септембра 1930 и О.н.бр. 12284 од 14 фебруара 1931, којима су тек створене претпоставке за то да се из једнога лутања, из несрећности и произвољности излази, и да се почиње са новом ером законског регулисања просветних односа државе напрема лојалној нашој немачкој мањини. Овај смер се нажалост није дуго задржао. Овај почетак тога уређивања, који је у нама пробудио најбоље наде и који је тада учињен под министром просвете господином Божићем Максимовићем, може се данас сав сматрати уништеним и упропашћеним. Нарочито је од почетка ове школске године саботажа школских власти свију инстанција на целој линији тако очита, да се о једној немачкој народној школској настави, која би тај назив заслужила, само још у ретким изузецима може говорити.

Народна основна школа је исходште свих наших школских брига. Закон о народним школама одређује у своме § 46, да немачке народне школе и одељења смеју похађати само припадници немачке народне мањине, са којом одредбом се ми потпуно и слажемо.

Тај закон оставља међутим отворено питање, ко се сматра припадником немачке народне мањине, и ја признајем отворено, да је решење управо тога питања наређењем од 30 септембра 1930 године које је решење нађено споразумно са заступницима немачке мањине, ослободило немачке родитеље тешке бриге и море и допринело је много томе, да су се за ове нове школске уредбе везивале велике наде. Ове напоменуте уредбе прописују о томе следеће: »Упис ученика у немачке мањинске основне школе вршиће се према изјави родитеља. Породични језик сматра се као главни критеријум за одређивање народности. — Упис ће се вршити комисијски. Комисију чине два претставника државе и два претстав-

ника немачке мањине. — У ноторно нетачно пријављеним случајевима као и онда где одлука комисије није једногласна, упис ће се ипак извршити према жељи родитеља, а дотле ће се ствар исправљати пред вишим властима, по жалби државног претставника у комисији. Последња инстанца биће Министар просвете.« Према томе важи породични језик као критериј за одређивање народности, а и поступак је тачно прописан, који се имаде провести у случајевима нетачнога означавања породичнога језика, т. ј. дете пријављено на темељу немачког породичног језика мора се уврстити у одељење са немачким наставним језиком и мора у том одељењу остати дотле, док по томе питању не изда решење у последњој инстанци Министарство просвете. Овоме решењу министарства морала би претходити расправа, т. ј. родитељи, о чијем се детету ради, морали би се саслушати и морала би им се дати прилика да докажу исправност свога тврђења, да им је породични језик немачки језик и да им је тиме оспособано право на наставу на немачком језику за њихову децу. Ништа од тога се не поштива. Од једно годину дана у назад цвета такозвана анализа имена више него игда раније. Школски управитељи и надзорници присвајају си право, да школску децу, која често само немачки говоре и разумеју, искључују из немачких одељења, често и децу са чисто немачким именима, без сваког образложења. Протест родитеља и позивање на важеће прописе одбија се, доста често и са отвореним ругањем, Министарство пак ако је у врло ретким случајевима призвано, не одлучује никада, како је прописано, након проведене расправе са родитељима, већ на основи једностранога извештаја школских власти, чији садржај остаје родитељима вечита тајна. Тако је дошло до тога да су стотине немачке деце простом самовољом школских органа искључена од основне наставе на матерњем језику. Ова незаконита пракса неким школским органима уједно служи као добродошло средство, да смање број немачке деце по својој вољи и да тако онемогуће немачка одељења. У неким школским срезovima овакав притисак слави праве оргије и ја морам на своју жалост утврдити да досада није успело ништа поправити у томе погледу. Најгоре је али при томе, да наше немачко житељство у овом толико осетљивом питању народног одређивања кроз целу школску годину из дана у дан на својој рођеној деци мора да гледа, како се газе и вређају одредбе закона и уредаба Краљевске владе баш од самих државних органа.

На самим народним школама, у којима по закону наставни језик има да буде немачки језик, исти се све више истискује. Противно конкретним прописима почиње се са наставом у државном језику од првога дана поласка школе, те се тако увађа поново двојезична школа — ма да је иста била одбачена — са свима њезиним свакоме стручњаку познатим последицама, манама и са резултатом да ученик након свршених 5—6 разреда народне школе незна нити српско-хрватски, нити немачки ни читати ни писати.

Школски надзорници сами поступају са немачком наставом са намерним омаловажавањем, у ком погледу је карактеристична изјава једнога те господе надзорника: »Кад би Влада заиста желела на-

ставу на немачком језику у основним школама мога среза, не би она била послала мене овамо за надзорника, јер ја не разумем немачки и немам што да радим, ако се настава врши на немачком језику».

Други школски надзорник изјављује отворено, да га се немачка школска настава не тиче, да је главно за њега »национални рад« учитеља и ученика ван школе. То је исти срески школски надзорник, који је своје немачке учитеље католичке и протестанске вероисповести присилио, да учествују при православним литургијским вежбама, додајући тако националној неслободи тако зване анализе још и верски притисак.

Ја остајем захвалан г. Министру Максимовићу, да је он овој повреди на моју пријаву одмах учинио крај.

Под оваквим надзорницима, које сам сада приказао, не може немачка основна настава да напредује, а по овоме се свакако види, који дух влада у просветној управи, да је таквим поторним противницима немачке основне школе поверена судбина ових институција и за даљу будућност, уместо да се поставе искусни, стручни људи, који законом установљени наставни језик разумеју и цене.

Најприродније би при томе било, да се за надзорнике за одељења народних школа са немачким наставним језиком поставе лица из реда наставника наше немачке мањине. Исто тако остаје неопходна потреба, да се у самом Министарству просвете оснује одељење за мањинске школе под управом једног припадника које народне мањине и са сарадницима, пријатељски расположеним према мањинама наше Краљевине. Оваково одељење у Румуније већ неколико година постоји и врло успешно ради.

Ове су потребе једнако у интересу здраве државне просветне политике према народним мањинама као и у интересу узајамних пријатељских односа између државне нације и самих мањина.

Позитивно од новог реда ствари стоји једино приватна немачка учитељска школа у Великом Бечкереку, коју немачко житељство из властитих средстава тешким материјалним жртвама издржава, да би бар у будућности имала на расположењу темељито спремне немачке учитеље. Али и тај завод виси на пола у ваздуху, јер правила школске закладе, која је јуристички носилац тога завода, чекају још увек на потребно одобрење, а и Краљевски Указ прописан за рад учитељске школе још увек није издан унаточ учесталих молби и интересвенција.

Тако стоји са тако званим немачким народним школама.

Што се тиче виших школа, то препуштам вашој оцени, да ли је право, да је више од пола милиона Немаца наше Краљевине остављено без једне једине средње школе. Предочите си школовање једног немачког ученика, који по навршеној тако званој немачкој основној школи дође у гимназију и овде првих година у опште не добива никакве обуке на немачком језику. Он тек од петога разреда има поновно да почне са учењем свога матерњег језика и то као са туђим језиком, по методи прилагођеној потребама својих славенских другова. Је ли онда чудо, да овакови млади људи на високој школи мора да се саставе у коло, да би тек овде темељитије научили свој рођени матерњи језик?

Морам да изнесем још и трагедију наших грађанских школа. До почетка ове школске године било је делом самосталних државних грађанских школа, делом одељења грађанских школа са немачким наставним језиком, последњи скромни остатак и уочиште за ученике по свршеној основној школи, који су се у матерњем језику желели спремити за скромне грађанске позиве. Ове грађанске школе важиле су а важе и данас у свима законодавствима, као више народне школе као *ecoles primaires*, у смислу уговора о заштити мањина, који је уговор тај термин очигледно преузео из школске терминологије француске, која познаје *ecoles primaires elementaires* и *ecoles primaires et superieures*. Грађанске школе јесу према томе *ecoles primaires superieures* и као такве по уговору о заштити мањина загарантоване мањинама у њиховом матерњем језику.

Међутим је код нас дошло до закона о грађанским школама од 5 децембра 1931 године, који грађанске школе по своме § 2 увршћује у ранг средњих школа. Кад се к томе готово истодобно апсолвентима грађанске школе одузима дотадања могућност прелаза у учитељску школу, то се из тога јасно види намера, у којој је ово наводно повишење ранга дато. Грађанске школе нису добиле тиме ништа, њени апсолвенти и поред овога повишења ранга запостављени су, не могу се више примати у учитељске школе, — али формално изузете су те грађанске школе из подручја *ecoles primaires* и тиме је судбина немачких грађанских школа била запечаћена.

Тако је наша немачка мањина поново претрпела осетљиву штету у низу сталног смањивања немачких школских установа, а при томе се бол због тога губитка никако ублажио није, што је садањи господин Министар просвете обећао, да ће укинути немачке грађанске школе до 10. I. тек. године васпоставити, јер то обећање све до данас није испуњено.

Уважени господин сенатор др. Рожић вели, да се пригодном званичног уписивања није јавило довољно ученика за немачка одељења. Ова тврдња не стоји, јер на пример у Новом Саду и Бачкој Паланци упис у немачко одељење није ни обављен, а у Новом Врбасу, Оцацима и Апатину постојале су још и почетком ове школске године добро посећене немачке грађанске школе, које су тек по упутама Министарства просвете претворене у школе са државним наставним језиком. У осталом је сам г. Министар просвете обећао, да ће васпоставити грађанске школе са немачким наставним језиком, ако му се докаже, да довољан број немачких родитеља поновно отварање тих школа жели. Тај доказ смо ми г. Министру доприкели, те списак пријављених ученика заједно са изјавом родитеља и данас још лежи у Министарству просвете, а да ми нисмо добили више ни одговора.

Званичка школска статистика, коју сенатор г. др. Рожић навађа, довољно ми је позната. Ја ипак констатујем, да немачке школе наведене у тој статистици, само у изузетним случајевима заслужују то име, јер се на њима у све већој мери потављају наставници, који немачким језиком уопште не владају, или се пак те школе лако напуштају, затварају, као у Никинцима, среза Румског, из разлога, што се једини немачки наставник премешта без

наследника, ма да је уписано преко осамдесеторо деце немачке народности.

Г. сенатор др. Рожић одбацује утраквистичке т. ј. двојезичне школе у Корушкој, али те двојезичне школе постоје и код нас, само што су у званичној статистици исказане као немачке школе. Школа која у току 5—6 година није у стању да немачку децу научи читању и писању у њиховом матерњем језику, не може се означити немачком школом. На томе статистичке цифре не могу ништа изменити.

Господо, ја могу дати и објашњење о наређењу О. Н. Пов. Бр. 769 од 1 септембра 1931, за које г. сенатор др. Рожић каже, да је само неком индискрецијом могло доћи у руке немачких родитеља. Ја о томе могу дати тачно објашњење, јер сам ја имао част и задовољство да са заступницима Краљевке владе изменим мисли и да с њима разговарам, након чега је и дошло до овог наређења, као и до другог наређења О. Н. Бр. 12284 од 14 фебруара 1931, пошто је на тај начин постигнута сагласност. На сусретљив начин мени је издат оверени препис ових наређења, од којих је прво било истина означено као поверљиво. Међутим и то наређење није могло трајно остати поверљиво, ако се са његовим испуњењем искрено и пошито мислило. Стога сам ја тадањег Министра просвете г. Максимовића замолио за овлашћење, које ми је он и дао, да оба наређења путем штампе саопштим интересованим родитељима тако да су и немачки родитељи у Слатком Врху без индискреције сазнали за та наређења, те су и они били у праву, да од школског управитеља захтевају да се и он држи тих наређења.

Господин сенатор др. Рожић у доказ тога како нама Немцима добро иде, цитира једну реченицу из новосадских новина »Дајчес Фолксблат«, где се каже: »Поле двестогодишњег тешког угњетавања на тој завичајној груди, ми доживљујемо двоструко препорођење. Ми смо нашли свој завичај, а као народ нашли смо сами себе!«. Ја признајем исправност ових речи, ја сам их сам као уредник споменутог листа 1920 године написао. Оне су имале да значе одлучан прекид са прошлошћу, а уједно отворену и искрену веру у нашу државу и у бољу будућност. Али из тога дедуцирам за себе и право, да у овом дому проговорим отворену реч како би се побољшало оно, што ваља поправити.

Господо, немачким вестима о тим нашим мањинским приликама предбацује се да су тенденциозне. Па и моја данашња разлагања имају извесну тенденцију, наиме, да ствари прикажем у правом светлу, али даље и тенденцију, да у вама, господо сенатори, пробудим разумевање и да вас замолим за вашу сарадњу, како бисте припомогли да дођем у могућност, да поновим и подвучем ону моју изјаву из године 1920, коју је цитирао г. др. Рожић. Данас међутим ствари стоје друкчије. Затварање немачких грађанских школа, запостављање и занемаривање немачких основних школа, поглавито пак стално изигравање споразумно донесених школских уредаба, намећу ми дужност, да гласам против буџета Министарства просвете.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Има реч г. Министар просвете.

Министар просвете др. Раденко Станковић: Господо сенатори, дозволите да Вас за кратко време задржим да бих одговорно на изјаву сенатора г.

Грасла. Ви сте из мога експозеа видели да има народних основних школа на државном језику 1.100 које немају наставника. Ви сте чули да се стање мало побољшало. Па ако се деси да у једној мањинској школи мало запне и да у њима нема увек потребних наставника, допустите да и у нашој школи има случајева да нема потребних наставника. Код нас су закони прописали ово: да признате мањине могу имати на своме матерњем језику само основне школе. Господо сенатори, грађанске школе спадају по Закону у средње школе, и према томе признате мањине немају право на те средње школе. Мој предчасник из нарочитих обзира — а може се имати обзира, дозволио је да се отворе шест одељења на државним грађанским школама са немачким наставним језиком. Кад сам дошао на управу овога ресора, затекао сам да те школе не функционишу. Из којих разлога ја то не могу сада да вам кажем, јер нисам могао до сада у тој ствари да докучим пућу истину. При таквом стању предложио сам г. сенатору Граслу — ја мислим да ће он то потврдити — да немачке мањине оснивају у овој држави колико хоће приватних грађанских школа. И то сам урадио из разлога тога што сам мислио да се оваквом локалном елементу, вредном и раденом, као што је немачки, који је тако далеко од свог националног центра, да не може мислити ни на какав аншлус, може мирне душе то одобрити. А друго, грађанска школа је тип школе који немачки народ нарочито воли, а и ја на тај тип школа нарочиту важност полажем. Г. Грасл ми је одговорио ово: »школе нећемо отварати, али ћемо се користити тим правом које нам дајете«. На то сам ја прилично енергично одговорио сенатору и колеги г. Граслу: Ја Вам дајем школе, а Ви тражите право. Имате школе, али права немате. (Аплауз) Г. Сенатор је изнео многе детаље који не тангирају мене, јер се то догодило пре мога доласка у овај ресор, у моменту не могу казати је ли то све тачно што износи, јер немам могућности контроле. Ја знам шта се догађа од како сам ја у ресору. Нисам бадава напоменуо у експозеу шта је дужност појединих кад се брину о школи. Г. Грасл је говорио само о школама немачке мањине, јер га се друге школе уопште не тичу. Добијао сам доста писама од сенатора г. Грасла, у којима се говори само о немачким школама. Одговарао сам на та писма уредно и редовно и што је било за исправљање ја сам исправно. Много од тога што је било у тим писмима г. Грасла није уопште било тачно. Био сам приморан чак да једно ислеђење поновим на жељу посланика г. Крафта, и то у једном месту у којем је за најкраће време промењено седам управитеља на тражење немачке господе. Испоставило се да тај управитељ, који је био оптужен није ни мало крив. Главна кривица тога управитеља била је у томе, како се тврдило, што је отпустио из службе слугу и његову жену зато што они нису хтели да шпијунирају немачке наставнице; а тај слуга и његова жена у опште и не знају немачки. Како су могли према томе да врше шпијунажу?

Г. сенатор тврди да сам ја дао обећање грађанским школама на немачком језику да ће до 10 јануара бити отворене а оне ни до данас још нису отворене. Дозволите ми да кажем на то следеће: Потребно је за упис да се донесе доказ да постоји потребан број немачке деце способне за ту школу па да се немачко одељење отвори. С друге стране има доказа, да у

оним школама које су законом дозвољене, немачки родитељи неће да даду децу и то из разлога што исправно кажу: Моје ће дете да научи немачки у кући, а државни језик научиће у школи, који му је за животни опстанак потребан. То је логично и јасно. Господи није право што је то тако. Међутим за овакво резоноване немачких родитеља Министар просвете није одговоран и сигурно није одговорна ни држава.

Што се тиче обећања ствар је у овоме: Највише две недеље од 10 јануара био је г. Крафт код мене којом приликом сам обећао да ћу наредити да се грађанска одељења отворе. Господо сенатори, за две недеље отворити школе, за које у моменту не располагете ни најпотребнијим елементима, наставницима, немогуће је. А било је могуће да вест да ће те школе прорадити 10 јануара, доспе у немачке новине Рајха! Ја сигурно нисам био тај, који је дао тим листовима такво саопштење, него га је морао дати неко други, који је за тај датум знао. Ви, господо, видите да сам излазио у сусрет немачким мањинама максимално и понудио им много више него што сам закон предвиђа и наређује. То сам учинио пошто сам добио сагласност надлежних фактора. Господи није било стало до школа; њима је више стало до тога да покажу како су угњетавани као Немци код нас на свим странама па и у просвети. (Одобравање) Мени није пријатно што то говорим, јер за то не кривим народне мањине него појединце. Морам да подвучем да осим немачких мањина имамо и других мањина, ту су на пр. Мађари, који су потпуно задовољни у погледу школа, и од њих нисам чуо ни за

какве жалбе. Они својим понашањем заслужују пажњу, стога ће и бити ускоро отворено одељење с мађарским наставним језиком на учитељској мушкој школи у Београду.

Молим вас, господо сенатори, да будете љубазни и да примите овај мој говор на знање. (Одобравање).

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Пошто нема више пријављених говорника у специјалној дебати о буџету Министарства просвете, то прелазимо на решавање.

Молим г. известиоца да чита партију по партију.

Извештач др. Мирослав Плој чита партију 188.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Прима ли Сенат прочитану партију? (Прима). Објављујем да је прочитана партија примљена.

За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела V Министарства просвете, и то од партије 189 до закључно партије 304, а такође и предлог буџета расхода и прихода државних привредних предузећа у ресору Министарства просвете.

Потпретседник Јован Алтипармаковић: Господо, пошто је време поодмакло, то закључујем данашњу седницу, а заказујем другу за сутра у 9 часова пре подне са истим дневним редом.

Прима ли Сенат? (Прима). Објављујем да је примљено.

Седница је закључена у 20,15 часова.